

Матеріали для підготовки
до заліку (іспиту)
з предмета
«Основи філософський знань»

Предмет філософії, її роль та місце у суспільстві.

Людина є соціоприродною істотою, єдністю біологічного та духовного начал. Духовне та природне, як її суттєві якості, існують і виявляють себе у тісному взаємозв'язку. Людина укорінена в житті не тільки інстинктом, а й духом, поєднує в собі природу і культуру, тіло і дух. Людина живе свідомо, мотивує свої вчинки, тобто не лише розуміє, що чинить ту чи іншу дію, але й виправдовує, чому саме чинить так, прояснює причини та сенс цих дій. Це потрібно не лише для організації повсякденних, практичних дій, спрямованих на забезпечення існування нашої матеріальної оболонки. Свідомість духовно укорінює людину в житті. Через релігію, мистецтво, філософію людина духовно входить у життя, віднаходить сенс свого існування, формує певні настанови щодо життя. Втрата сенсу життя, духовних орієнтирів є глибокою трагедією людського буття.

Сенс свого існування, зміст і мету життя людини, особливості взаємодії людини та довколишнього світу у різні часи людство визначало по-різному.

Узагальнити досвід подібних пошуків, допомогти вирішити їх для себе кожній людині покликана наука філософія.

Філософія (грец. *Philosophia* – любов до мудрості) – вчення, яке прагне досягнути всезагальне в світі, у людині та суспільстві.

Термін “філософія” має давньогрецьке коріння. Він походить від двох грецьких слів: “філео” – любов (у деяких філософіях від “філос” – приязний, друг) і “Софія” – мудрість і означає любов до глибоких теоретичних міркувань, а в дослівному перекладі – “любов до мудрості”. Українськи філософи 18-19ст., і передусім Г.Сковорода, позначали філософію словом “любомудріє”. Вперше термін “філософія” з'явився у вжитку відомого давньогрецького мислителя Піфагора (прибл. 570-497р. до н.е.), який вважав, що “мудрість” – це якість, притаманна лише богам, а люди здатні тільки до неї прагнути, поважати, любити її. А як назву специфічної галузі знань його вперше вжив славетний давньогрецький філософ Платон (429-347 р. до н.е.). Спочатку філософія охоплювала увесь комплекс людських знань про світ, оскільки ці знання на той час не мали дисциплінарної диференціації. Знання були синкретичними, тобто єдиними, такими, що концентрували в собі всю інформацію про світ, його будову і сутність, про людину та її місце в світі, про щастя, сенс людського буття тощо.

Філософія як універсальний спосіб самоусвідомлення людиною самої себе, сутності світу і свого призначення в ньому започатковується у 7-6ст. до н.е. у таких осередках людської цивілізації, як Давня Індія та Китай, досягнувши своєї класичної форми у Давній Греції.

Специфіка філософського знання

Філософія є світоглядом, але світоглядом особливим-теоретичним, тобто заснованим на розумі. Однак філософія наділена властивістю, яка виводить її за межі світогляду. Вона не обмежується поясненням світу, а й пізнає його, її пояснення ґрунтуються а пізнанні. Релігія, наприклад, не займається пізнанням світу, щоб потім давати йому своє пояснення. Її вихідні засади пояснення задані у священних книгах (Біблія, Коран та ін..). Для філософії світ завжди є проблемою. Вона постійно перебуває в пошуках істини, націлена на пізнання невідомо, просякнута пафосом пізнання. Зрештою, світ як невідоме, як проблема постав лише перед філософією. Для незрілого мислення проблема не існувало. Виникнення філософії засвідчило зрілість духу, його мужність не тільки порушувати проблеми, а й утримувати їх протягом певного часу нерозв'язаними. На цій підставі можна стверджувати, що однією з особливостей філософського знання є його спрямованість на подолання проблем, усвідомлення незавершеності процесу пізнання.

Філософію і науку споріднює, як уже зазначалось, націленість на пізнання світу, на істину. Обидві вони засновані на розумі, тобто передбачають аргументи і сумніви. Наука також є теоретичним, загальним знанням. Більше того, історично деякий час філософія і наука існували як єдина система знання. Отже, і філософське, і наукове знання є

теоретичним, тобто побудованим на узагальненнях, правилах логіки, що дає підстави розглядати філософію як науку.

Ціннісне відношення до світу споріднює філософію з релігією, про що вже йшлося, і мистецтво. Мистецтво оперує художніми образами, які к і поняття філософії, відтворюють дійсність. У художньому образі злилися сам предмет і спосіб його бачення митцем. Немає нічого суперечливого в тому, що один і той самий пейзаж різні художники можуть видворити в однаково прекрасних картинах по-різному.

Однак філософія, будучи багато в чому спорідненою з мистецтвом, суттєво відрізняється від нього. Мистецтво оперує художніми, чуттєвими образами. Художній образ-це загальне в чуттєвій формі, це узагальнення на рівні відчуттів (типові образи з художньої літератури).

Функції філософії:

Філософія виконує найрізноманітніші суспільні функції, що і забезпечує її буттєвість ось уже понад дві з половиною тисячі років. Серед них:

-**світоглядна**, пов'язана передусім із системним абстрактно-теоретичним, понятійним поясненням світу;

-**загальнометодологічна** ("методос" – спосіб), що полягає у формуванні загальних принципів і норм одержання знань, її координації та інтеграції;

-**пізнавальна** (гносеологічна), що полягає в поясненні найбільш загальних принципів буття та вихідних основ нашого мислення;

-**прогностична**, яка розкриває загальні тенденції (передбачення) розвитку людини і світу;

-**критична** з її принципом "піддавай усе сумніву", виконуючи анти догматичну роль у розвитку знань;

-**аксіологічна** з її вимогою дослідження об'єкта з точки зору найрізноманітніших цінностей;

-**соціальна**, завдяки якій соціальне буття не лише одержує необхідну інтерпретацію, а й може зазнати змін;

-**гуманістична**, яка шляхом утвердження позитивного сенсу і мети життя, формування гуманістичних цінностей та ідеалів виконує роль інтелектуальної терапії.

-**освітня**, пов'язана з впливом філософії на свідомість людей.

Предмет філософії – людина в її відношенні до природного та суспільного світу

Питання що вивчає філософія, є одним з найпроблематичніших для неї, оскільки проблематика її історично змінювалась. У різні епохи у філософії домінували то вчення про буття, то вчення про пізнання, то політичні чи етичні проблеми. Крім того, в Європі до 17ст. філософія охоплювала все знання про світ. Тому при визначенні предмета філософії слід брати до уваги не тільки те, яких історичних форм набувала філософія, а й загальну тенденцію, що пронизує конкретні її формоутворення. Якщо виходити із загальної спрямованості філософії, то її можна трактувати як осягнення розумом всезагального. (буття – небуття, простір – час, причинність, сенс людського існування, істина, добро, свобода тощо), з яких "конструюється" світ, і є предметом філософії.

1. Світогляд, його суспільне-історичне та життєво-теоретичне і тлумачення.

Світогляд – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу. Центральна проблема світогляду – відношення людини до світу.

Основні типи виявів відношення людини до світу: пізнавальне, оцінювальне, практичне.

Світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння. Світобачення та його принципи - монізм, плюралізм, скептицизм, догматизм, раціоналізм, сенсуалізм.

Світóгляд — сукупність переконань, оцінок, поглядів та принципів, які визначають найзагальніше бачення та розуміння світу і місце особистості у ньому, а також її життєві позиції, програми поведінки та діяльності. Світогляд людини зумовлений особливостями суспільного буття та соціальними умовами.

Світогляд тісно пов'язаний з філософією, хоча це ширше поняття. Філософія визначає себе, як теоретичний світогляд.

Перш за все світогляд — це процес чуттєвопрактичного відношення людини до світу.

Український вчений О.М.Костенко, виходячи з принципу соціального натуралізму, що впливає з ідеї природної цілісності світу, визначає світогляд як властивий свідомості людини спосіб "бачення" ("інструментальна концепція світогляду"). Цей спосіб "бачення", як інструмент для пізнання речей і вирішення різноманітних проблем, людина вибирає для себе, вирішуючи так зване "основне питання світогляду", що формулюється таким чином: "Яка роль волі і свідомості людини у світі, що існує за законами Природи?". Натуралістичний світогляд засновується на ідеї, що роль волі і свідомості людини полягає у тому, щоб пізнавати закони фізичної, біологічної і соціальної природи і узгоджувати з ними життя людей. Інше вирішення "основного питання світогляду" є основою для ненатуралістичного (неприродного) світогляду, користуючись яким людина живе не у злагоді з Природою, порушуючи її закони. Цей світогляд проявляється, зокрема, у різноманітних проявах соціального зла (злочинність, аморальність, гріх, обскурантизм, антинауковість та інші форми свавілля і ілюзій).

За визначенням бельгійського філософа Апостеля світогляд включає сім елементів:

Онтологію — описову модель світу

Пояснення світу

Футорологію, відповідь на запитання, куди ми йдемо.

Цінності, відповіді на етичні питання — відповідь на запитання, що слід робити.

Праксеологію або методологію або теорію дії — відповідь на запитання, як досягти мети.

Епістемологію або теорію знань, відповідь на запитання, що є правдою, а що ні.

Етіологію — пояснення походження й структури світогляду

Типи світогляду

- міфологічний - для поглядів властивий синкретизм, тотемізм, фетишизм, магія тощо.
- релігійний - особлива форма усвідомлення світу, яка не потребує обґрунтування і доказів.
- науковий - усвідомлення світу через отримання істинних знань, відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку.
- мистецький - форма суспільної свідомості, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів.
- філософський - форма пізнання світу, що вивчає найзагальніші суттєві характеристики і фундаментальні принципи реальності і пізнання, буття людини, відносин людини і світу.

3.Історичні типи світогляду: міфологія, релігія, філософія. Їх порівняльний аналіз.

Типи світогляду

- міфологічний - для поглядів властивий синкретизм, тотемізм, фетишизм, магія тощо.
- релігійний - особлива форма усвідомлення світу, яка не потребує обґрунтування і доказів.
- науковий - усвідомлення світу через отримання істинних знань, відкриття об'єктивних законів світу і передбачення тенденцій його розвитку.
- мистецький - форма суспільної свідомості, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів.
- філософський - форма пізнання світу, що вивчає найзагальніші суттєві характеристики і фундаментальні принципи реальності і пізнання, буття людини, відносин людини і світу.

Філософія – складна теорія, що розвинулася на ґрунті простіших форм знання. Історично першою формою світогляду прийнято вважати міфологію.

Міфологічний світогляд

Міф (грец. *Mytos* – сказання, легенда) – *світогляд родового та докласового суспільства, у якому одухотворені та персоніфіковані природні сили та соціальні явища.* Міфологічне відтворення дійсності зумовлене низьким рівнем розвитку матеріального виробництва. В міфах синтетично злиті зачатки науки, релігії, філософії, моралі, мистецтва. Міф – засіб духовного контролю над індивідом. На це час характерна колективна родова відповідальність за дії індивіда. Міфологія не знала трансцендентного, того, що існує поза простором і часом, Бога. Її боги хоча й відрізняються від людей могутності, розуму, а не за суттю, за своєю природою.

Релігійний світогляд

Наступним етапом розвитку світогляду прийнято вважати релігію.

Релігійна свідомість – *система (сукупність) релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументацій, концепцій, сенсом і значенням яких є віра в надприродне.*

Релігія виникла як засіб соціального контролю за поведінкою особи після того, як вона відокремилася від роду. Особа перестає вважати справедливим покарання одних за гріхи інших. Релігія постулює потойбічне життя як відплату за земне. Вона сприяє виникненню внутрішнього контролю за поведінкою особи – мораль. Носії моральної свідомості рівноправні, рівноцінні перед Богом. Релігія поясненню світу приділяє менше уваги, ніж міф. Головне для неї – моральне регулювання соціального життя.

Філософський світогляд

Філософія виникла водночас із релігією. Носієм філософського світогляду також є особа. Принциповою відмінністю філософського світогляду від попередніх типів полягає в тому, що він заснований на розумі, оді як релігійний – на вірі, міфологічний – на страхі. По-друге, міфологія та релігія оперують чуттєвими образами, а філософія – абстрактними поняттями. І нарешті, філософія зовсім позбавлена функцій соціального контролю.

4. Виникнення філософії Давньої Індії: Упанішади, будизм, його походження світу і людини.

Історія індійської культури сягає глибини віків. Активну участь в її творенні брали арії – кочові племена, які, за археологічними та етнографічними свідченнями, вийшли, ймовірно, з півдня України. Вже в 2 тис. до н.е. на території Індії склались дрібні державні утворення. Давньоіндійське суспільство було кастовим, світоглядом його була міфологія, викладена у Ведах – збірниках гімнів. Веди освячували кастовий лад і проголошували панування каст жерців (брахманів) над всіма іншими кастами, в т.ч. військової аристократією – кшатріями. Звідси назва ведійської міфології – брахманізм. Основний мотив ведійської літератури – панування духовного над матеріальним, брахманів над іншими кастами.

Упанішади^[1] («одкровення», «те, що руйнує невігластво») — давньоіндійські релігійно-філософські брахманські тексти. Центральною темою є концепція єдності атмана — «я», «душі» й абсолютного духа — Брахмана. Написані в різний час (від VII—III ст. до н. д. до XIV—XV ст. н. д.), різними авторами. Упанішади є частиною індійських священних текстів шруті (почуте), і складені у вигляді діалогу учителя з учнем в якому вчитель пояснює суть Вед.

У середині 1 тис. до н.е. в давньоіндійському суспільстві сталися відчутні соціально-політичні зміни: розвивалися ремесла і торгівля, зростали міста, замість дрібних держав виникали великі державні об'єднання. Джайнізм і буддизм були світоглядами, зрозумілішими і прийнятнішими для простих людей.

Одночасно зі змінами соціальних відносин і світоглядних ідей формуються основні школи індійської філософії. Серед багатьох шкіл індійської філософії чітко окреслюються два їх типи: ортодоксальні, класичні (даршан) і неортодоксальні, некласичні (настіка). Ортодоксальні визнають безумовний авторитет Вед. Неортодоксальні, хоч і запозичують з Вед деякі ідеї, не визнають їх святості.

Ортодоксальні, класичні (даршан) філософські школи.

До них належать веданта, міманси, вайшешика, санх'я, ньяя і йога. Основою світу вони проголошують Брахмана, Бога, духовну субстанцію.

Вайшешика визнає дев'ять субстанцій - землю, воду, світло, повітря, ефір, час, простір, душу і розум. Перші чотири складаються з атомів. Атоми різняться між собою кількісно і якісно. Внаслідок їх сполучення і роз'єднання, якими керує світова душа, відбувається виникнення і зникнення речей.

Санх'я вважає основною світу матерію (пракріті) і атман – принцип індивідуальності й духовності. Ньяя і йога відомі не так онтологічними побудовами, як методологіями, які застосовують й інші школи. Ньяя основу увагу приділяла теорії пізнання і логіці, розробила вчення про силіогізми. Йога сформулювала сукупність правил (методологію) регулювання фізіологічних і психічних процесів людини, завдяки яким, на думку її прихильників, настає прозріння і досягається істина.

Неортодоксальні, некласичні (настіка) філософські школи.

До них належать буддизм, джайнізм і чарвакалокаята. Буддизм – світова релігія, морально-етичне вчення зі значними філософськими вкрапленнями. Як і більшість шкіл індійської філософії, вважає, що життя-це страждання. Джайнізм виник водночас з буддизмом, має спільні з ним мотиви. Вважає, що перервати карму (долю, прокляття) сансари можна аскетичним життям.

Чарвака-локаята – єдина матеріалістична школа Давньої Індії. Основою світу вважає п'ять елементів – воду, вогонь, землю, повітря і (іноді) ефір.

Некласичні (буддизм, джайнізм тощо)

Буддизм : життя – це страждання

4 благородні істини Будди

I. Існує страждання

II. Є причина страждання

III. Страждання можна припинити

IV. Є шлях до припинення страждання
8 сходинок морального вдосконалення

I. Правильне розуміння

II. Правильне прагнення

III. Правильна думка

IV. Правильна мова

V. Правильна дія

VI. Правильний спосіб життя

VII. Правильне зусилля

VIII. Правильна зосередженість

Це дозволяє досягнути *НІРВАНИ*, що перериває сансару.

Світ складається із *драхм* – психологічних і матеріальних проєктів

5. Філософія давнього Китаю: конфуціанство, даосизм про людину, буття

Виникнення і розвиток давньокитайської філософії припадає на 8 ст. до н.е. Цей історичний період вважають золотим віком китайської філософії, коли сформувалися провідні філософські школи – даосизм, конфуціанство. Моїзм, легізм, натурфілософія, які помітно вплинули на розвиток китайської філософії, були сформульовані традиційні для китайської філософії проблеми, поняття і категорії. Філософія постає в тому суспільстві, в якому індивід є самостійною силою, особою. Ця епоха увійшла в китайську історію як епоха боротьби царств.

Саме тоді жили найвідоміші давньокитайські мислителі, засновники провідних шкіл китайської філософії, зокрема Конфуцій і Лао-цзи (6 ст. до н.е.). Тоді ж були написані твори, які на довгі часи стали предметом коментування.

Давньокитайські мислителі цікавились в основному соціально-політичною та етичною проблематикою: питаннями управління державою, відносинами між різними соціальними прошарками, між людьми, батьками і людьми.

Конфуціанство – філософське вчення, яке проголошує верховенство добра у світі, захищає непорушність установлених небом моральних норм

Конфуціанство – філософське вчення, яке проголошує верховенство добра у світі, захищає непорушність установлених не бом суспільних норм.

Засновником конфуціанства – етичної філософськорелігійної доктрини – є Конфуцій, який жив і проповідував своє вчення в епоху боротьби царств.

Конфуціанська етика передбачає верховенство добра, закликає жити за настановою Не роби людям того, чого не бажаєш собі, і тоді в державі та сім'ї до тебе не будуть ставитись вороже. Людинолюбство Конфуція характеризує відносини, які повинні існувати передусім між батьками і дітьми, між правителями і чиновниками. А вже потім воно поширюється на відносини між усіма іншими людьми. Така дещо звужена сфера “жень” пояснюється тим, що моделлю суспільства (держави) для Конфуція була сім'я. Правитель у такій державі уподібнювався батькові, а підлеглі – дітям.

Важливе місце у вченні Конфуція посідає поняття “лі”.

У висловлюваннях Конфуція значна увага приділена питанням державного управління, настановам, як стати гарним чиновником. У його поглядах на ці питання простежується підхід чиновника, адже сам Конфуцій певний час був державним службовцем в одному із царств. Конфуціанство в Китаї називалось “школою службовців”.

Даосизм

Даосизм – філософське вчення, згідно з яким природа і життя людини підпорядковані загальному божественному закону дао.

Засновником даосизму – другої за значенням течії у філософії Китаю – Лао-цзи. Суть дао зумовлює і правила поведінки його прибічників. Мудрець, який пізнав дао, є бездіяльним.

Інші філософські течії Китаю – моїсти, легісти (законники), натурфілософи тощо – значно відрізнялися у поглядах на суспільство і суспільні відносини, але поняття “дао”, “жень”, “лі”, протилежні часточки “ян” та “інь”, посідають у них значне місце.

ЯН – ІНЬ

6. Антична філософія, загальна характеристика її періодів.

У соціальному розвитку давньогрецького суспільства виділяють два періоди. Перший (гомерівська Греція), який тривав 12-6 ст. до н.е., характеризувався пануванням землеробської аристократії, патріархальними родовими відносинами. Це суспільство багатьма рисами було схоже на європейське ранньофеодальне. На другому етапі, який розпочався в 6 ст. і тривав до початку н.е., активно розвивалися ремесла, товарно-грошові відносини, набула широкого застосування рабська праця в усіх сферах виробництва.

Давньогрецька філософія виникла в 6 ст. до н.е. Особливий вплив на її формування справила полісна демократія.

I. Натурфілософія – система уявлень про природу, яка поєднувала наукові припущення і філософські узагальнення

Це перша історична форма філософії. Мислителі цього періоду вдаються до природи, космосу, ще не протиставляючи людину світові. Те, що греки розпочали свої філософські шукання зі спроб осягнення світу, на відмінну від мислителів Індії та Китаю, які починали з аналізу переважно соціально-етичної проблематики, спричинене тим, що вони належали переважно до торгово-ремісничої верстви, для якої передусім важливе було знання про світ.

Натурфілософія охоплювала всі знання про світ, тобто не тільки філософське знання, а й конкретно-наукові здогади давніх людей. Загалом натурфілософія розмірковувала над такими основними проблемами:

- що є основою (субстанцією) світу, як вона співвідноситься з конкретними речами (співвідношення загального та одиничного, єдиного та множинного);
- як пояснити зникнення і виникнення речей за незнищеності субстанції;
- як поєднати мінливість та усталеність речей, рух і спокій.

Давньогрецька філософія виникла в найбільш розвинутих торгових центрах Еллади, на узбережжі Передньої Азії. Першим мислителем вважають Фалеса, купця з Мілету. Він стверджував, що основою всього сущого є вода.

Започатковану Фалесом традицію розвинули його послідовники: Анаксимандр (611-545 до н.е.), який вважав основою світу апейрон – безкінечне, і Анаксимен (585 – 525 до н.е.), який стверджував, що це повітря.

Піфагор (580 – 500 до н.е.) та його послідовники вбачали основу світу в числах, в кількісних пропорціях.

Дальший розвиток натурфілософії пов'язаний з Гераклітом (544 – 483 до н.е.) та Зеноном (490 – 430 до н.е.), які намагались розв'язати проблему тотожності й відмінності сущого, а також руху і спокою.

- **Фалес** (625-543 рр. до н.е.) Всі речі – перетворення води. Винайдена модель мислення від загального до одиничного

- Піфагореїзм – напрям у ДГр філософії, який абсолютизував і обожнював поняття числа, вважав його першоосновою світу.

Піфагор (580-500 до н.е.)

- **Геракліт** (544-483 рр. до н.е.) – початок – вогонь. Усе тече, все змінюється. Космос вічний

- Елеати (**Ксенофан, Аменід, Зенон**) – світ – незмінне і нерухоме буття

- **Емпедокл** (487-428 рр. до н.е.) Всі речі створюються від 4 коренів – землі, води, вогню, повітря.

- **Анаксагор** (500-428 рр. до н.е.) Першооснова речей – насіння; Насіння ділиться до безкінечності

- **Левкіпп** (5 ст. до н.е.) + **Демокріт** (460-370 рр. до н.е.) **Атоми - найменші, неподільні частки** – мають кількісні відмінності . Ніщо не відбувається без причини.

II. Класичний період

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно з яким людина вважається центром Всесвіту, найвищою метою всього, що відбувається в світі.

Софісти (мудреці): Протагор (480-410 рр. до н.е.) вважав, що людина – «мірило всіх речей». Істин стільки, скільки людей.

Філософські системи Сократа (469-399 до н.е.), Платона, Аристотеля постали як реакція на бунт софістів. У соціальному вченні вони стверджували значущість соціальних інститутів (звідси такий інтерес до феномена держави), а в загально філософському – намагалися відновити загально значущість ідей добра, прекрасного, істини, подолати релятивізм і суб'єктивізм софістів. Боротьба із софістами стала головним мотивом творчості Сократа і Платона.

Сократ зробив спробу відновити загальне у сфері, відкритій самими ж софістами – в людський суб'єктивності. Але якщо софісти зупинилися на рівні чуттєвості, яка за природою є неусталеною (звідси їх релятивізм і скептицизм), то Сократ відкрив сферу розуму, в якій відношення між поняттями регулюються логікою.

Заслугою Сократа, Платона та Аристотеля перед філософією є те, що вони відкрили і почали досліджувати теоретичне мислення – сферу всезагальних ідей.

Сократ – своєрідна фігура в давньогрецькій філософії. За переказами, він був неписьменний, не залишив написаних творів. Про його погляди можна дізнатися з творів Платона, в яких Сократ виведений як один з учасників філософської дискусії. Будучи учнем софістів, він не без їх впливу проголосив вищою мудрістю пізнання самого себе, а мудрість – найвищою доброчесністю людини. Моральні пороки Сократ пояснював незнанням.

Слова філософа про те, що ідеї законів, які він захищав, витають навколо нього і не дають змоги йому порушити їх, є вищим виявом правосвідомості Сократа.

Розвинув і систематизував погляди Сократа Платон. Як і його вчитель, він поділяв суще на світ вищих нерухомих, неділимих, тотожних собі ідей (щодо цього очевидний вплив Платона) і на світ мінливих, подільних чуттєвих речей, як у Геракліта.

У людині Платон розрізняє смертне тіло і безсмертну душу, яка є керманічем тіла й одночасно його полянкою. Тіло є в'язницею душі й прокляттям за недосконале життя в минулому.

В ідеальній державі Платон відокремлював три соціальні стани – правителів, воїнів (стражів держави) і людей фізичної праці – селян і ремісників. Філософія Платона мала величезний вплив на подальший розвиток європейської філософської думки. Аристотеля справедливо вважають батьком формальної логіки. Він визначав предмет логіки, відкрив основні її закони, створив вчення про правила умовиводів.

Аристотель – учень Платона (Платон мені друг, але істина дорожча). Стверджує домінування загального над одиничним. Загальне («форма») притаманне самим речам. Пасивна матерія + активна форма.

Найвища сутність – чиста форма, божество.

З душі

✓ Рослинна (розмноження, споживання, ріст)

✓ Тваринна (почуття, жадання)

✓ Розум

Розум – безсмертний.

Людина – суспільна істота.

Держава повинна створювати умови для доброчинного життя.

Епоха еллінізму

Стоїцизм – напрям давньогрецької філософії, епохи еллінізму, який, зосереджуючись на етичних проблемах, проповідував незворушність, відстороненість від бід і радощів життя.

Засновник – **Зенон**. УДР послідовник – **Луцій Сенека, Марк Аврелій**

Епікур (341-270 рр.) Держава – зло. Відхід від суспільства, не затьмареність життя – атараксія

Скептицизм – філософські погляди, які сповідують суїнів у можливості істини, здійснення ідеалів (**Піррон**)

Неоплатонізм – напрям античної філософії, який систематизував учення Платона, поєднавши їх з діями Аристотеля, щодо єдиного абсолюту та ієрархічної будови буття. (Плотін, Порфирій, Прокл).

1. Філософія Сократа.

Філософські системи Сократа (469-399 до н.е.), Платона, Аристотеля постали як реакція на бунт софістів. У соціальному вченні вони стверджували значущість соціальних інститутів (звідси такий інтерес до феномена держави), а в загально філософському – намагалися відновити загально значущість ідей добра, прекрасного, істини, подолати релятивізм і суб'єктивізм софістів. Боротьба із софістами стала головним мотивом творчості Сократа і Платона.

Сократ зробив спробу відновити загальне у сфері, відкритій самими ж софістами – в людський суб'єктивності. Але якщо софісти зупинилися на рівні чуттєвості, яка за природою є неусталеною (звідси їх релятивізм і скептицизм), то Сократ відкрив сферу розуму, в якій відношення між поняттями регулюються логікою.

Заслугою Сократа, Платона та Аристотеля перед філософією є те, що вони відкрили і почали досліджувати теоретичне мислення – сферу всезагальних ідей.

Сократ – своєрідна фігура в давньогрецькій філософії. За переказами, він був неписьменний, не залишив написаних творів. Про його погляди можна дізнатися з творів Платона, в яких Сократ виведений як один з учасників філософської дискусії. Будучи учнем софістів, він не без їх впливу проголосив вищою мудрістю пізнання самого себе, а мудрість – найвищою доброчесністю людини. Моральні пороки Сократ пояснював незнанням.

Слова філософа про те, що ідеї законів, які він захищав, витають навколо нього і не дають змоги йому порушити їх, є вищим виявом правосвідомості Сократа.

Основні ідеї:

Майевтика й іронія

Сократовські діалоги були пошуком істинного знання, і важливим кроком на цьому шляху було усвідомлення його відсутності, розуміння власного незнання. Згідно з легендою, Дельфійською піфією Сократ був названий “наймудрішим з усіх мудрих”. Напевно, це пов'язано з його висловлюванням про обмеженість людського знання: “Я знаю, що нічого не знаю”. Користуючись методом іронії, Сократ надіває на себе маску простакуватого, просить навчити будь-чому або дати пораду. За цією грою завжди стоїть серйозна мета – примусити співрозмовника виявити себе, своє незнання, добитися ефекту благотворного потрясіння слухача.

Про людину

Повторюючи за Дельфійським Оракулом “Пізнай самого себе”, Сократ звертається до проблеми людини, до вирішення питання про сутність людини, про її природу. Можна вивчати закони природи, рух зірок, але навіщо йти так далеко, говорить Сократ, – пізнай самого себе, занурься в близьке, і тоді, через пізнання доступних речей, ти зможеш прийти до тих самих глибоких істин. Людина для Сократа – це, перш за все, її душа. А під “душою” Сократ розуміє наш розум, здатність мислити, і совість, моральне начало. Якщо сутність людини – її душа, тоді особливої турботи потребує не стільки її тіло, скільки душа, і найвище завдання вихователя – навчити людей зрощувати душу. Благою й досконалою робить душу доброчесність. Доброчесність пов'язана в Сократа із пізнанням, що є необхідною умовою здійснення добрих вчинків, оскільки, не розуміючи сутності блага, не будеш знати, як діяти заради добра.

Доброчесність і розум зовсім не протирічать одне іншому, оскільки мислення вкрай необхідне для відкриття Доброго, Прекрасного й Справедливого.

Сократ розкриває поняття щастя й можливості його досягнення. Джерело щастя знаходиться не в тілі й не в чомусь зовнішньому, а в душі, не в насолоді речами зовнішнього матеріального світу, а в почутті внутрішньої сповненості. Людина щаслива тоді, коли її душа впорядкована й доброчесна.

Душа, за Сократом, це господина тіла, а також інстинктів, пов'язаних із тілом. Це

господарювання і є свободою, яку Сократ називає самовладанням. Людина має добиватися влади над собою, ґрунтуючись на своїй доброчесності: *“Мудрость состоит в том, чтобы победить самого себя, тогда как невежество ведет к поражению от самого себя”*.

8. Погляди Платона та Арістотеля

Розвинув і систематизував погляди Сократа Платон. Як і його вчитель, він поділяв суще на світ вищих нерухомих, неділимих, тотожних собі ідей (щодо цього очевидний вплив олеатів) і на світ мінливих, подільних чуттєвих речей, як у Геракліта.

У людині Платон розрізняє смертне тіло і безсмертну душу, яка є керманичем тіла й одночасно його полонянкою. Тіло є в'язницею душі й прокляттям за недосконале життя в минулому.

В ідеальній державі Платон відокремлював три соціальні стани – правителів, воїнів (стражів держави) і людей фізичної праці – селян і ремісників. Філософія Платона мала величезний вплив на подальший розвиток європейської філософської думки. Арістотеля справедливо вважають батьком формальної логіки. Він визначав предмет логіки, відкрив основні її закони, створив вчення про правила умовиводів.

Аристотель – учень Платона (Платон мені друг, але істина дорожча). Стверджує домінування загального над одиничним. Загальне («форма») притаманне самим речам. Пасивна матерія + активна форма.

Найвища сутність – чиста форма, божество.

З душі

- ✓ Рослинна (розмноження, споживання, ріст)
 - ✓ Тваринна (почуття, жадання)
 - ✓ Розум
- Розум - безсмертний.

Людина – суспільна істота.

Держава повинна створювати умови для добродійного життя.

9. Походження і ранні форми релігії.

Концепції походження релігій:

Існують різноманітні **концепції походження релігії**:

- **Теологічна концепція** – вважається, що джерело релігії – певний духовний початок – Бог.
- **Біологізаторська** – вважається, що релігія – породження людських інстинктів, особлива форма реагування на людське середовище (засновник – З.Фройд).
- **Антропологічна** – релігія вважається продуктом людської свідомості, фантазії, уяви і засновується на тому, що властиві людині почуття страху та любові відокремлюються від людського суспільства і спрямовуються на божественну істоту (Л.Фейєрбах).
- **Соціологічна** – релігія забезпечує цілісність суспільства і має соціальну основу (Дюркгейм).
- **Суб'єктивістська** – релігія – породження суб'єктивних переживань людини (Джеймс).
- **Марксистська** – розглядає релігію як складне соціально-психологічне явище, породжене суспільними відносинами.

Первісні вірування.

Фетишизм – це поклоніння матеріальним предметам найближчого оточення людини як наділеним надприродними властивостями (пережитки – *амулети, талісмани*).

Тотемізм – комплекс обрядів і вірувань, пов'язаний з уявленням про надприродний зв'язок людини й окремих соціальних колективів із тваринами та рослинами (основа – віра в тотемних першопредків – рослин, тварин).

Анімізм – це віра в самостійне надприродне існування уші і духів як своєрідних двійників людей, тварин, рослин, предметів та природних явищ.

Магія – комплекс ритуальних обрядів, дій, які, згідно з переконанням їхніх виконавців, можуть спричинити надприродний вплив на навколишній світ із певною практичною метою.

Табу – система надприродно пояснюваних заборон і приписів, функціонування якої (накладання, зняття, покарання) відбувається за певним ритуалом.

Шаманізм – особливий комплекс обрядів і ритуалів, пов'язаний з віруваннями в надприродні можливості і здібності давніх служителів культу – шаманів (змінений стан свідомості).

10. Національні релігії світу.

Національні релігії – це релігії, що розповсюджені й звернені до якоїсь нації, народності, етносу.

До характерних рис національних релігій можна віднести :

1. Наявність в тому чи іншому вигляді ідеї “богообранності” даного народу.
2. Наявність в тому чи іншому вигляді обмежень на контакти (спільна діяльність, шлюб тощо) з представниками інших конфесій.
3. Специфічна обрядовість (культ).
4. Ритуалізація побутового життя (перетворення в обряд якоїсь побутової акції, наприклад, “меква” в іудаїзмі).
5. Національні релігії відображають суспільно-політичні умови життя даного народу (конфуціанство й імператорський устрій в Китаї, індуїзм і кастовий поділ суспільства в Індії тощо).
6. Національні релігії віддзеркалюють ментальність та психологію свого народу.

Найбільш характерними для типу національних релігій можна назвати конфуціанство, даосизм, синтоїзм, індуїзм, іудаїзм, а раньонаціональні – давньогрецька, давньоєгипетська, давньоіндійська.

Давньогрецька релігія також являє систему політеїстичних вірувань і культів племен і народів Стародавньої Греції періоду виникнення і розвитку рабовласницького суспільства. Характерними особливостями цієї релігії були уособлення і одушевлення явищ природи (аніمالізм), пов'язані з ними людиноподібні боги й тлумачення їхньої поведінки за допомогою міфів. Все, що оточувало стародавніх греків, за їхніми уявленнями, було заселене божествами. Особливою шаную у греків стародавньої доби користувалась годувальниця всього - Гея, в чому знайшов відображення вплив матріархату. За часу панування родової знаті дрібні місцеві божества були замінені олімпійськими божествами, ієрархію яких очолив Зевс - богів "батько людей". Він втілював у релігійній формі риси патріархального владики: панував над небом, землею, морем і пеклом. Типові образи богів давньогрецької релігії описали Гомер в "Іліаді" й "Одісеї" (VIII ст. до н.е.) і Геосид у "Теогонії", тобто "Родоводі богів" (VII ст. до н.е.). На початку нової ери стара грецька віра все більше й більше поступається християнству, яке відповідало новим вимогам часу і духовним потребам людей.

Давньоєгипетська релігія склалася як система політеїстичних вірувань і культів народів Давнього Єгипту в VI-IV тис. до н.е. У кожній області (номі) Єгипту були свої пантеони й культи богів, втілених у небесних світилах, камінні, деревах, тваринах, птахів, зміях і т.д. Пізніше місцеві божества групуються у вигляді тріад на чолі з богом-деміургом (фіванська тріада - єн і сонця Амон, його дружина Мут - богиня неба, їхній син Хнсу - бог місяця, мемфіська - Птах, його дружина Сехмет - богиня війни, їхній син Нефертум - бог рослинності і т.д.). Велику роль у давньоєгипетській релігії відігравали уявлення про загробне життя як безпосереднє продовження земного, але тільки в могилі. З часом виникають уявлення про те, що душі (ба) померлих подорожують по світу тощо. Характерною рисою цієї релігії є обожнювання тварин. До найбільш шанованих тварин - втілення різних богів - відносились бик (Апіс, Мневіс та інші), корова (Хатор, Ісіда), баран (Амон, Хнум), змія-крокодил (Себек), кішка (Баст), сокіл (Гор), ібіс (Тот) та ін. Пізніше відбувалась антропоморфізація пантеону, але зооморфні риси у божеств не повністю було витіснено і, як правило, поєднувались з антропоморфними. Так, Бас зображалась у вигляді жінки з головою кішки, Тот - у вигляді чоловіка з головою ібіса і т.д. Підвищення ролі нових релігійних і політичних центрів, розвиток богословської думки супроводжувались процесом злиття, синкретизації богів. Наприклад, з Амоном ототожнювались Ра. Монту, Птах. Гор, з богом Ра - Атум, Гор, Амон, Осітіс, Птах і т.д. За уявленням стародавніх єгиптян світ спочатку мав вигляд хаосу, був водною безоднею, з якої вийшли боги, що створили землю, небо, людей тварин і рослини. Тут на перше місце бога-деміурга виступає Сонце. Традицією давньоєгипетської релігії було обожнення фараонів, які бачились як "служителі Гора", що впливало на династичність царювання.

Давньоіндійська релігія - це сукупність релігійних поглядів та обрядів, що виникали в II тис. до н.е. в середовищі індоаріїв, і яка історично передувє власне індуїзму. Виділяють ведичну й брагманську доби функціонування цієї релігії. Ведична доба свою назву отримала від давньоіндійського джерела, яке було створене в цей час, Вед - священних книг, де описуються боги, важливі сторони ритуалу й обрядовості. Весь пантеон складається з тисячі богів, які діляться на земних, атмосферних і небесних. Важливе місце в цей період займають також різноманітні божества, напівбоги, міфологізовані діячі, ворожі сили. Головний сенс обрядовості - жертвоприношення (яджна) у формі вживання священного напою сома або принесення в жертву богам рослин, тварин, людей. Світ, за Ведами, створений або з води ворожими силами (девами і асурами), або з яйця богом Праджапаті чи Брагманом. Всесвіт складається з п'яти елементів - води, землі, вогню, повітря, ефіру (акаша). Брагманська доба відзначається зміною ритуалу, створенням коментарів до Вед - брагманів та аран'як, а також релігійно-філософських трактатів упанішад. Остаточнo відокремлюється каста духовних вчителів і виконавців обрядів - брахманів, поширюється явище аскези. Світ, згідно з вченням цього періоду, керується загальними законами карми, якій підкоряються боги й люди. Панівною стає концепція реінкарнації (переселення душ) та необхідності звільнення від нескінченних змін своїх станів (сансара).

Конфуціанство - національна релігія китайців. Її поява пов'язана з іменем стародавнього китайського мислителя Конфуція (551-479 рр. до н.е.) Цікаво, що конфуціанство існувало спочатку як філософське вчення і тільки пізніше набуває рис релігії. Джерела конфуціанства - роботи, написані Конфуцієм та його послідовниками (так зване дев'ятикнижжя). Найбільш відома книга Лунь-Юй „Бесіди й судження”. Верховне божество - Небо.

До типових національних релігій можна також віднести **індуїзм** (релігія більшості населення Індії - індусів), що виник в 4-6 ст. Релігійні канони зафіксовані в священних книгах Ведах. Індуїзм - політеїстична релігія. Центральне місце займає трійця богів: Брахма (бог-творець), Вішну (бог-хранитель), Шива (бог-руйнівник). Поряд з богами почитаються напівбоги, духи, тварини, рослини.

Індуїзм сприймається віруючими не тільки як релігія, але й як визначений життєвий шлях.

Іудаїзм - одна з найдавніших національних релігій. Основи її віровчення викладені у Танаху (Старий Заповіт) та Єрусалимському і Вавілонському Талмудах. Іудаїзм вважається етнічною релігією, оскільки представники різних народів, які її сповідують, вважаються євреями, незважаючи на їх різні мови, звичаї, культури, раси і т. ін.

Віровчення це сформувалось в античній Іудеї, де було складено його Священне писання. Визначну роль у цьому процесі відіграли фарисеї, які продовжили розвиток віровчення після руйнації Храму. Раббі Іоханан Бен-Заккай, який зумів врятуватись з обложеного римськими військами Єрусалиму, після його падіння заснував у містечку Явне школу, яка стала духовним центром прихильників іудаїзму. Саме там був складений перший збірник коментарів до Танаха, названий Мішною.

Мішна стала головним предметом вивчення, удосконалення та подальших коментарів і в палестинських, і у вавілонських іудейських школах. Вчителі, яких називали амораїм ("промовці"), обробляли Мішну слово за словом, вивчали та обговорювали її зміст, погоджували протиріччя, що зустрічалися, і простежували корені мішнаїстських вчень у Священному писанні.

Інтелектуальна діяльність багатьох поколінь вчених обумовила появу Гемари (що буквально означає "завершення"). Разом із Мішною Гемара утворила Талмуд, що зберігся у двох варіантах - єрусалимському і вавілонському. Талмуд містить багатий матеріал, що охоплює буквально всі сфери іудейської релігії й етики. Це - моральні міркування, афоризми життєвої мудрості, метафізичні ідеї, історичні й легендарні оповіді з біблійної історії, мрії про майбутнє євреїв і месіанські бачення порятунку всього людства, а також багато зауважень, що часто є результатами рідкісної спостережливості в геометрії, медицині, астрономії, фізіології, ботаніці та ін. Єрусалимський і Вавілонський Талмуди - результат діяльності двох

різних духовних центрів - відрізняються один від одного матеріалом і методологією, стилем і мовою.

У системі освячення життя в іудаїзмі найбільш важливим інститутом після домашнього вогнища служить синагога. Це - місце і богослужіння, і навчання, і громадських контактів.

11. Право і релігія.

Основною нормою поведінки людини в умовах первіснообщинного ладу був звичай. Звичаями регламентувалися всі сфери діяльності первісної людини і діяли в комплексі з виниклими пізніше нормами моралі як уявленнями про добро і зло, чесному і безчесному, а також релігійними догмами. Звичай часто наділялися в форму релігійних обрядів і підтримувалися не тільки силою громадської думки, авторитетом старійшини, що склалася звичкою, життєвою необхідністю, але і загрозою покарання згори. Наприклад, ритуали підготовки, виробництва і закінчення польових робіт. Релігійні заборони, всілякі табу були більш ефективними засобами забезпечення бажаної поведінки, ніж фізичне покарання або громадська примус (що загрожувало іноді зруйнувати необхідне єдність роду). З їх допомогою заборонялося кровозмішення, охоронялися мисливські угіддя від необґрунтованого винищення і вирішувалися інші життєво важливі питання людського гуртожитку

Важливе значення для соціальної орієнтації людини мали численні міфи і казання, що обґрунтовують зразки належного і забороненого поведінки

Проте звичай, норми моралі, а також релігійні заповіді не містили чітких дозволень, зобов'язування, обмежень і заборон, до того ж вони висловлювали і захищали передусім колективний інтерес. Особистість поза суспільством - ніщо. У той же час перехід до «виробляє» економіці настільки підвищив ефективність індивідуальної праці, що перетворилася вся система соціальних відносин, змінилося саме становище людини в суспільстві.

У міру посилення публічної влади, зростання чисельності несформованого державного апарату і відокремлення його від суспільства основна маса населення усувається від формування змісту правових приписів. Це стає долею обраних.

Баланс інтересів, що фіксуються в юридичних нормах, перерозподіляється у бік осіб, які здійснюють економічне і політичне панування в суспільстві. Створюється ілюзія, що єдиний автор і джерело права - це державна влада. Подібна ілюзія в багатьох країнах з часом перетворилася на реальність і за досить прозаїчним причин активно підтримувалася і підтримується як політичними діями, так і офіційного юридичного наукою [1].

Однак державна ніколи не було і не є єдиною правотворчої силою. У більшості країн Західної Європи досить тривалий час, поряд з державою і автономно від нього, правові акти створювалися представниками церкви.

У той же час право не може бути аморфним і суперечливим. У сучасних умовах держава, будучи єдиним офіційним представником всього суспільства, покликане виявляти, координувати, захищати і закріплювати у вигляді правових приписів узагальнену волю. Зміст цієї волі має відображати збалансований громадський інтерес. В іншому випадку при протиставленні волі держави і волі суспільства втрачається об'єктивно необхідний, - справедливий, правовий паритет громадських, державних і особистих інтересів, а право перетворюється в узаконену свавілля.

Свобода совісті – це можливість і здатність людини робити власний вибір, нести відповідальність за вчинки відповідно до своєї совісті.

Свобода совісті – незалежність людини у визначенні свого питання до проблем світогляду та релігії зокрема.

Віротерпимість – це визнання права людини сповідувати поряд із державною релігією інші віровчення.

Закон України «**Про свободу совісті та релігійні організації**» гарантує право людини «мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання».

Конституція незалежної України, виголошуючи основні права людини, гідність і цінність особистості, рівність великих і малих націй, підтвердила права осіб щодо свободи совісті (статі 11, 34, 35), відокремленість релігії від школи (ст.. 35).

З утвердженням національної незалежності та проголошенням держави Україна постало питання про визначення свободи світогляду і віросповідання, тобто надання громадянам України можливості та права сповідувати будь-яку релігію або бути атеїстом. Щоправда, атеїзм — це також

своєрідна релігія.

Право свободи світогляду і віросповідання зафіксовано в міжнародних документах, зокрема в "Хартії прав людини", "Загальній декларації прав людини", що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948р., і продубльовано в міжнародному "Пакті про громадянські та політичні права", прийнятому 21-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН 16 грудня 1966р., який набрав чинності 23 грудня 1976р. У ст. 18 Декларації і ст. 18 Пакта написано: "Кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії, вона може приймати релігію за своїми переконаннями, вибором та здійснювати свободу сповідувати свою релігію або переконання публічним чи приватним порядком та виконувати релігійні чи ритуальні обряди". У ст. 35 Конституції України, прийнятій на сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р., також зазначене право громадян на свободу світогляду і віросповідання. Ця стаття практично повторює статті міжнародних документів і не суперечить їм. Таким чином, законодавство України в питанні прав людини відповідає міжнародним нормам.

12. Філософське вчення Августина Блаженного.

Аврелій Августин

Патристика

Перший період (2-7ст.) у розвитку середньовічної філософії названий патристикою. У 1-6 століттях нашого часу ряд мислителів (Василь великий, Григорій Нісський, Тертулліан, Оріген, Августин Блаженний) розробили основні догми християнської релігії, на який ґрунтували свої переконання. Саме цих філософів називали «отцями церкви», а літературу, створену ними – патристикою. Відомим твердженням “Вірую, бо це абсурдно” Тертулліан висловив один із основних принципів патристики – примат віри над розумом. Розум справді був безсилий будь-що змінити в період розпаду Римської імперії. Відновитись до життя можна було тільки через віру, через утвердження абсолютно нових цінностей. У цих словах теолога не просто церковна догма, а вистраждана епохою істина.

Основні проблеми патристики

- Сутності Бога і його потрібності
- Співвідношення віри та розуму
- Розуміння історії як руху до певної мети
- Визнання свободи волі людини та можливості спасіння душі
- Проблема походження зла у світі та причини, через які його терпить Бог

Августин Блаженний пристосував платонізм для розбудови християнської теології. На його думку, світ ідей Платона є не що інше, як думки Бога, що передують акту створення світу. В Бога ідеї передують речам, в людині вони сліднують за речами. Пізнаючи речі, людина проникає в думки Бога. В такий спосіб теологи поєднали релігійну доктрину створення світу Богом і концепцію Платона.

Августин, спираючись на Біблію, вчить, що весь світ пронизує Логос, що має природу світла, оскільки існує єдина причина виникнення всього – Бог. Ні речі, ні людська душа не містять у собі світла. Вони світяться відображенням світлом. Бог – це світло невидиме, яке робить видимим все інше. Будь-яке пізнання здійснюється через промені Божого світла. Світло фізичне дає можливість бачити тілесні речі, світло розуму – інтелегібельні предмети, світло Благодаті – істини Відкриття.

Містицизм учить, що до падіння людина була духовною істотою світлової субстанції. Тепер, у процесі спасіння душі, людина має повернути собі світловий духовний вигляд.

Характерним для вчення Августина є протиставлення духу й природи. Кінцевий висновок, до якого приводила така позиція, мав полягати у твердженні – дух – все, тіло – ніщо. Видатний християнський мислитель Августин за основу своєї теорії обрав вчення Платона та неоплатоніків, проте він оголошує філософію суто людським, нижчим знанням, яке має бути підпорядковане вірі, релігії. Як наслідок – положення про дуалізм Бога і світу, їх повне протиставлення. Бог створив світ і не залежить ані від природи, ані від людини. Натомість людина цілком залежна від Творця. Серед інших важливих філософських проблем в працях Августина є питання про проблему часу та буття та концепцію історичного розвитку людства.

Августин спирався на те, що Господь створив світ з нічого. Сам Він перебуває поза часом та простором. Для Бога існує тільки вічність. Людина має минуле, теперішнє та майбутнє, проте насправді ЧАС існує в свідомості людини, яка щось згадує і на щось сподівається. У дійсності існує лише теперішнє, яке в розумі розкладається на «теперішнє минулого» (пам'ять), «теперішнє теперішнього» (споглядання) і «теперішнє майбутнього» (надія).

Висновок мислителя, що стосується призначення людини, полягає в тому, що, будучи створеною за Божою подобою, людина має свободу волі, яку може скерувати для спасіння душі.

13. Фома Аквінський – систематизатор середньовічної філософії.

Фома (Тома) Аквінський

Другий етап розвитку середньовічної філософії – етап схоластики – триває протягом 9-15 ст. і виступає продовженням розвитку етапу патристики. У цей час у римсько-католицькій церкві відбувається раціоналізація християнського віровчення, коли основні догми намагаються обґрунтувати за допомогою філософії. У цьому процесі і з'являється схоластика, що означає «шкільна» філософія (викладається в школах та університетах).

Схоластика (лат. Scholastics – учений, шкільний) – філософське вчення, в якому поєднані релігійно-філософські засновки з раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Схоластичне філософське мислення було пов'язане з іменами таких його головних теоретиків, як Еріуген, П'єр Абеляр, Ансельм Кентеберійський, Фома Аквінський та інш., і зосереджувалося переважно на проблемах:

Суперечці між реалізмом та номіналізмом

Доказах Божого буття

Найвідоміший мислитель Середньовіччя – Тома Аквінський. Він народився в знатній родині графа Аквінського. Головні положення його філософії, яка дістала назву томізму, складають основу сучасної католицької християнської філософії – неотомізму.

Головні праці – «Про Трійцю», «про початки природи», «Сума теології», «Про вічність світу» тощо. Фома примирив номіналізм та реалізм, запропонувавши оригінальне вирішення. Загальне, твердив він, існує реально, а не в світі ідей. Загальне існує в Господі. Бого є повнота буття, «загальне» і в чистому вигляді. «Загальне» – це буття, створене Богом. Моменти загального можуть існувати в будь-чому.

Філософ визнавав відносно самостійну роль науки і, в першу чергу, філософії. Вона є преамбулою віри. Розум аналізує факти, відчуття і приходить до істини, пояснюючи Боже буття і цінності християнства. Догмати віри, доведені за допомогою філософських аргументів, зміцнюють християнську віру. Спираючись на вчення Аристотеля, Ф.Аквінський доводив буття Бога, визнаючи разом з тим, неможливість обґрунтувати першородний гріх, виникнення світу «з нічого».

Фома Аквінський є творцем **П'яти доказів існування Господнього**

- доказу від [духу](#);
- доказу від причини, що виходить;
- доказу від необхідності та випадковості;
- доказу від ступеня [досконалості](#);
- доказу божественного керування [світом](#).

ФА твердив, що людина – єдність душі і тіла. Треба жити у реальному світі. У єдності з природою і прагнути не лише до райського, але й до земного блаженства. Якщо віра буде над духовною, вона перетвориться на абстракцію, а християнство буде впадати в містику. Адже природу і матеріальний світ створив Бог.

Переїнявши вчення Аристотеля про активну форму і пасивну матерію, Фома Аквінський виділяє чотири ступені буття:

- “царство мінералів”, де форма є лише зовнішньою визначеністю речей;
- “рослинне царство”, де форма виступає як рослинна душа;
- Тваринне царство і, відповідно, тварина душа;
- Людина і розумна безсмертна душа.

14. Гуманізм епохи Відродження (А.Данте.Н.Макківелі).

Ренесанс або Відродження – важливий час в історії розвитку філософської думки. (14-16 ст.). Саме тоді відроджується цікавість до античної літератури і філософії. Християнський теоцентризм поступово змінюється антропоцентризмом нової доби. Місце людини в світі, її воля, її доля хвилюють філософів та мислителів Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Нікколо Маккіавелі, Миколу Крузанського та ін...

Виникає явище ренесансної культури, як гуманізм. Це спосіб мислення, який проголошує ідею людського блага головною метою соціального та культурного розвитку і підкреслює цінність неповторності кожної особи.

Властиві анти схоластична спрямованість та пантеїстична картина смут. (Пантеїзм – філософське вчення, в якому Бог сприймається як надприродна сила, що існує в усіх об'єктах, а не як всемогутня особа.)

Протягом усього середньовіччя панує представлення про те, що земне життя людини не має самостійної цінності, що вона тільки підготовка до життя загробної, здійснювана під посібником і водійством церкви. Таке судження, що базується на протиставленні природного і божественного, що відповідало масовому почуттю життя людей пізньої античності і середніх століть знайшло своє відображення в знаменитому середньовічному трактаті диякона Лотаря (пізніше папи Інокентія III) "Про презирство до світу і незначності людини". Саме це Представлення було підірвано творчістю двох великих поетів-мислителів Італії – Данте і Петрарки, що стали провісниками і ініціаторами гуманістичної думки – одного з характерніших явищ даної епохи.

У "Божественній комедії", Данте (1265-1321), що являє собою підсумок розвитку середньовічної культури, великий синтез поезії, філософії, теології, в його статтях закладаються основи нового життєрозуміння. Не відкидаючи вчення про утір, використовуючи неоплатонічні схеми міркувань, Данте учить про те, що людина має двояку – смертну і безсмертну – природу, що він є середню ланку між тлінним і нетлінним і тому має подвійне призначення, "визначається до двох кінцевим цілям". Одна з них досягається тутешнім земним життям і полягає в прояві власної чесноти, інша досягається лише посмертно і при сприянні божественної хвилі. Двом цілям відповідають два шляхи: шлях "філософських наставлянь" і шлях "наставлянь духовний, переважаючий людський розум". Перший шлях відкритий завдяки природному розуму, і земне призначення людини здійснюється і цивільному суспільстві, по наставляннях філософії, під проводом земного государя. Другий шлях відкритий "завдяки Духові святому", він ґрунтується на вірі в одкровення, і до мети веде церква, очолювана верховним першосвященником. Данте учить про волю людської волі, волі, що лежить в основі особистої відповідальності за вчинене, визначальної гідності людини. Апелюючи до природного розуму, він впливає Хомі Аквінському, перед авторитетом якого щиро схиляється, вважаючи, що правда, що світло природного розуму необхідно направляти не стільки на теологічні, скільки на етичні проблеми.

Ідеї Данте про подвійне призначення людини, про самоцінність його земного життя, про його достоїнство розвивав Петрарка (1304-1374). Він вважає, що філософія схоластичного типу непридатна для життєвого наставляння, що природний розум реалізувався не тільки в Аристотеля, до тому ж перевернуто витлумаченого через недосконалості перекладу, але й в інших античних мислителів, причому не тільки філософів, але і поетів. Їхні праці потрібно шукати, ретельно перекладати, вивчати, однак розглядати їх не як абсолютні авторитети, а як зразки для наслідування в процесі пошуку життєвих наставлянь.

Природа людини складна й суперечлива, вважав **Ніколо Макіавеллі**. В її основі лежить природний егоїзм, що зумовлюється матеріальним інтересам. Егоїзм підштовхує людину до гріховності. Щоб цього не сталося, її треба виховувати. Найбільш ефективний механізм виховання – держава, а не церква, як вважали теологічні філософи.

Служіння державі, зміцнення її позицій – мета і сенс буття людини. У цьому ж Ніколо Макіавеллі вбачав запоруку реалізації людського щастя.

Матеріальний інтерес – головний інтерес суспільного буття людини. Людина, писав флорентійський філософ, скоріше забуде смерть батька, ніж вилучення майна. Ці слова стали крилатими, поширеними в усьому світі, а в філософії Ніколо Макіавеллі – спірними.

За Ніколо Макіавеллі, матеріальний інтерес (ширше – приватна власність) є рушійною силою суспільного розвитку. Проте матеріальні інтереси різних людей зіштовхуються. Саме тому й потрібна держава як механізм реалізації інтересів і майнових суперечок людей. Водночас держава має виконувати політичні функції. Ніколо Макіавеллі відкидає релігійне навчання про державу, обґрунтовує розуміння державної влади як юридичної організації, що базує свою діяльність на певних законах.

Відбиваючи інтереси буржуазії, що починає активніше заявляти про себе в усіх галузях діяльності суспільства, Ніколо Макіавеллі паплюжить дворянство, показуючи його як “виродків”, “заклятих ворогів всякої державності”. Разом з тим він зневажливо ставиться до простих людей, вважає, що для держави немає нічого страшнішого за народний бунт.

Оскільки добробут держави пов’язаний з вищим законом політики, для його реалізації придатні всі засоби, в тому числі й аморальні – підкуп, вбивство, пограбування, зрадництво. Самодержавець, що став на шлях формування держави, має уособлювати якості лева і лисиці й провадити політику “батога й пряника”. Пізніше всі ці поради отримали назву “макіавеллізму” й безумовно використовувалися тими державними діячами, які насаджували диктаторські, тоталітарні режими.

Історична і соціальна обмеженість поглядів Н. Макіавеллі очевидна, але справа в іншому. Саме Ніколо Макіавеллі одним із перших, взяв на себе відповідальність за спростування теологічної моделі держави (й суспільства взагалі) і одночасну побудову її світської моделі, що ґрунтується на матеріальному інтересі людини.

15. Релігія як духовна цінність.

Релігія – це сфера духовного життя суспільства, групи або людини, спосіб практично духовного освоєння світу, область духовного виробництва.

Релігія – це віра, особливий погляд на світ, сукупність обрядово-культових дій, що впливають із переконаності в існуванні того або іншого різновиду надприродного, а також об'єднання віруючих людей у певну організацію.

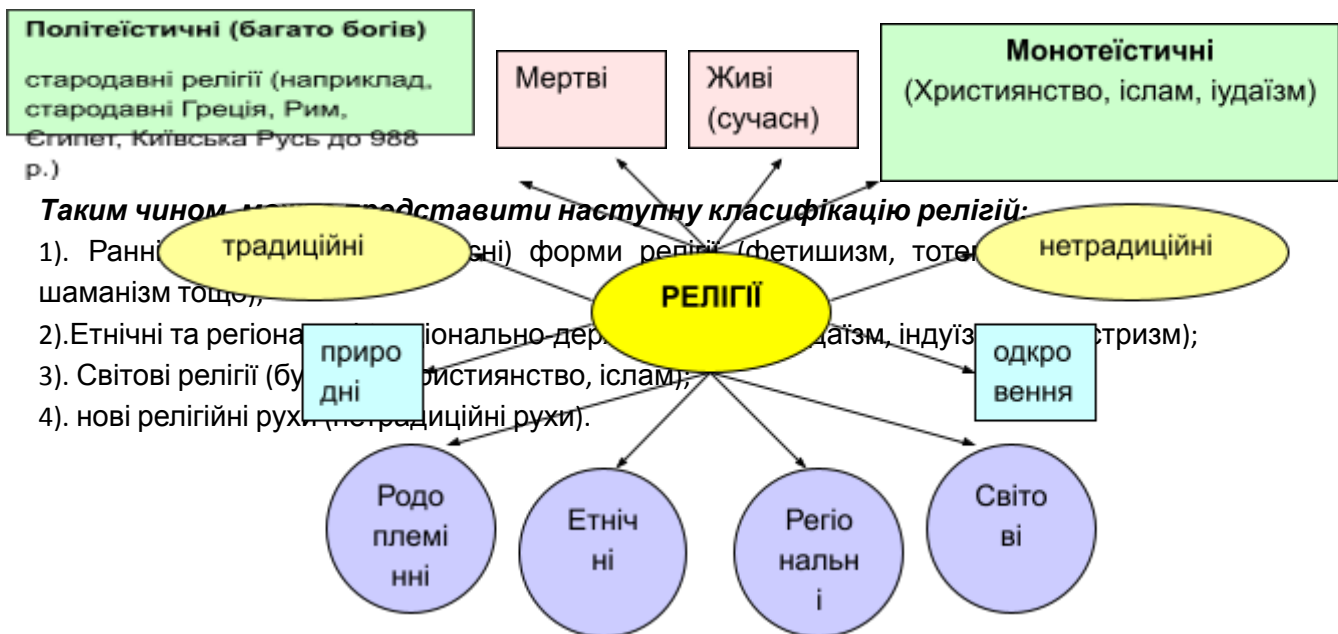
Релігія (лат. «зв'язую») – зв'язок священного та світського.

Головною ознакою всіх релігій є віра у надприродне.

Віра – особливий психічний стан повного визначення й прийняття якогось твердження або установки без достатніх обґрунтувань.

У релігії виявляється сутність відповідного суспільства, його глибинні зв'язки. Релігія – необхідний етап у житті кожного суспільства. Релігія – один із засобів вираження уявлень людини.

Класифікація релігій



16. Філософське значення наукових відкриттів епохи Відродження (Н.Коперник, Дж.Бруно).

Ренесанс або Відродження – важливий час в історії розвитку філософської думки. (14-16 ст.). Саме тоді відроджується цікавість до античної літератури і філософії. Християнський теоцентризм поступово змінюється антропоцентризмом нової доби. Місце людини в світі, її воля, її доля хвилюють філософів та мислителів Леонардо да Вінчі, Мікеланджело, Нікколо Макіавелі, Миколу Крузанського та ін...

Виникає явище ренесансної культури, як гуманізм. Це спосіб мислення, який проголошує ідею людського блага головною метою соціального та культурного розвитку і підкреслює цінність неповторності кожної особи.

Властиві анти схоластична спрямованість та пантеїстична картина смут. (Пантеїзм – філософське вчення, в якому Бог сприймається як надприродна сила, що існує в усіх об'єктах, а не як всемогутня особа.)

Прагнення знайти граничні підстави для визнання самоцінності земного життя людини приводило, як це видно на прикладі творчості М.Крузанського, до питання про положення людини в космосі, про його фізичні і значеннєві зв'язки зі світовим цілим. Поки світ залишався геоцентричним, людина вважалась безсумнівним центром усіх зв'язків світового цілого. Положення міняється після виступу Коперника (1473 – 1543), що замінив геоцентризм геліоцентризмом.

Джордано Бруно, приймаючи геліоцентриську концепцію Коперника, йде далі, лишаючи і Сонця положення центра Всесвіту. Нескінченний Всесвіт, в його розумінні, має безліч зірок, подібних до нашого Сонця, навколо яких обертається безліч планет, схожих на нашу Землю. Стосовно нескінченності безглуздо запитувати про центр. Він – ніде, і він – скрізь. Нескінченний Всесвіт є породження нескінченної божественної міці. Життя в тій або іншій формі притаманна всім природним речам. Розумне життя повинне бути не тільки на Землі.

Людина – кінцева земна істота – володіє кінцевою смертною душею. Тільки розумна безособова частина душі може бути безсмертна. Тому ми повинні усвідомлювати неминучість особистої смерті. Однак в чеканні смерті, на думку Дж. Бруно, не можна бути дозвольним, тому що ми призначені для теоретичного творення на основі пізнання. Вища ступінь пізнання і вища ступінь людського удосконалювання – самовідданість, і подвижництво заради високої мети – є стан героїчного ентузіазму, до якого і треба прагнути. Гімном розуму, здатному, переборюючи кінцівку його носія, самотійно, без опори на одкровення, осягати нескінченний Всесвіт, завершується епоха Відродження в Італії.

Такі деякі концепції, що висувалися філософією епохи Відродження. Однак вирішальне вплив на наступну думку мали не тільки самі ці концепції, скільки поступово пробивала собі дорогу ідея автономної філософії, вільної від релігійно-світоглядних передумов, що спирається на досвід і природний розум, філософії, що обґрунтовує знання про природу, природні право і мораль, природну релігію. Таку ідею прийняли і протестанти, і багато католиків. Лише східна церква продовжує до наших днів захищати ідею християнської філософії, ідею філософствування в вірі. Епоха Відродження не тільки заповідала наступним століттям переконання в силі природного розуму, здатного обґрунтувати самоцінність земного життя, але і посіяла сумніву в його силі, виявивши необхідність для розуму самовивчення, тобто дослідження своїх можливостей і границь.

17. Особливості філософії Нового часу.

У 15-16 ст. починає зароджуватися нова філософська парадигма, яка приходить на зміну філософському світогляду. **Головним стає знання про природу** – природознавство, а у філософії – нова натурфілософія.

Філософська парадигма Нового часу, вважаючи саме природу (natura) істинною «світовою субстанцією», «справжнім буттям» створює сприятливі умови для існування **філософського матеріалізму** у власному розумінні цього слова. Термін «матеріалізм» виникає у 17 ст. Його вживає *Роберт Бойль*, який розуміє під цим терміном вчення про фізичний зміст речовин у природі. *Лейбніц* вводить цей термін у власний філософський вжиток для позначення точки зору протилежної ідеалізму.

17 століття часто називають століттям **раціоналізму**. Одним із перших філософів того часу був *Френсіс Бекон*. У своїй творчості він поєднує напівпоетичні ренесансні уявлення з характерними для Нового часу наполегливими пошуками методу. Раціоналізм мав коріння в економічній, технічній, науковій діяльності періоду.

Якщо основою духовності у Середньовіччі є християнське поняття Бога і «Я», то основою духовності у філософії Нового часу є перехід від Бога до «Я». У філософії *Декарта* «Я» (**суб'єктивність**) стає основним принципом і вихідним пунктом філософствування, у Паскаля – джерелом духовності.

Формування нової парадигми філософствування базується на кардинальних змінах у житті суспільства Західної Європи.

Соціально-економічні зміни:

Розлад феодальних відносин, зростання міжнародного виробництва, торгівлі, економічних і культурних зв'язків між країнами, інтенсивний розвиток економічних буржуазних відносин.

Соціально-політичні зміни:

- буржуазна революція в Нідерландах (XVI ст.-поч. XVII ст.)
- буржуазна революція в Англії (сер. XVII ст.)
- становище і розвиток капітальних відносин;
- зміни в соціальній структурі суспільства;
- зміни в політичній системі суспільства.

Природно-наукові відкриття:

- механіка небесних і земних тіл;
- астрономія;
- теорія опору матеріалів;
- фізика: вивчення електричних і магнітних явищ;
- хімія.

Зміни в державній сфері суспільства:

- розвиток ідей гуманізму епохи Відродження;
- відмова від натурфілософії;
- формування нових світоглядних орієнтирів форм мислення.

У центрі природознавства цього часу знаходилась механіка небесних і земних мас. Вона набуває переважного розвитку і надала всьому природознавству механічного характеру.

Найбільш розповсюджений - експериментальний метод: дослідження прагнули роботи аналіз окремих явищ, процесів, фактів.

Домінуючою тенденцією у розвитку філософії XVII-XVIII ст. Став матеріалізм (XVII ст. Праці Р. Байля).

Оскільки наукова революція посідала певне місце у світогляді епохи Нового часу, то і у філософії на перший план виходять проблеми теорії пізнання.

2. Основні напрями гносеологічної орієнтації філософів:

- емпіризм визначає чуттєвий досвід джерелом знання і вважає, що зміст знання може бути представлений як опис цього досвіду або зведений до нього;

- раціоналізм визначає розум основного пізнання і поведінки людей;
- сенсуалізм визначає життєвість головною формою достовірного знання.

Методи дослідження:

- індукція - метод дослідження, який забезпечує можливість переходу від поодиноких фактів до загальних положень до узагальнення на основі даних досліду;
- від загального до одиничного, від накопиченого до теоретичного обґрунтованого матеріалу, до його більш послідовного вивчення.

Процес пізнання - діалектичний, суперечливий процес, який містить чуттєве, емпіричне та теоретичне пізнання і тому не можна абсолютизувати індукцію або дедукцію.

18. Проблеми людини філософії Просвітництва (Вольтер, Ж-Ж Руссо)

Просвітництво – ідеологія молодшої буржуазії 18 ст., яка продовжила гуманістичні традиції Відродження. Представники Локк, Вольтер, Монтеск'є, Дідро, Руссо.

Просвітництво постало як ідейний рух 18 ст., що охопив передові країни Західної Європи – Францію, Англію, Німеччину і поширився на інші країни, в тому числі Україну, Польщу, Росію.

Його основу становила віра в розум як джерело знання і як засаду побудови щасливого життя (окремої людини та суспільства), віра в науку, в соціальний прогрес, критика релігії та марновірства, віротерпимість аж до атеїзму, визнання природних прав людини.

Просвітництво за своєю суттю оптимістичне, проймає вірою в щасливе майбутнє людства, яке повинні забезпечити наука і технічний прогрес людства.

Найбільшого розвитку Просвітництво набуло у Франції. Саме тут в атмосфері кризи інститутів феодалізму напередодні буржуазної революції ідеї просвітників охопили кола освічених людей. Ідейним рупором і духовним центром Просвітництва стала знаменита Енциклопедія, яку з 1751 по 1752 рік видавали французькі просвітники, спочатку Жан Даламбер, відтоді Дені Дідро. Думи просвітників поширювалися не лише в теоретичних дослідженнях, вони пропагувалися в памфлетах, дискутувалися в салонах.

Найвідоміші французькі просвітники – філософи-деїсти Франсуа Вольтер, Етьєн Кондільяк, Шарль-Луї Монтеск'є, Жан-Жак Руссо і представники матеріалізму Дені Дідро, Жульєн Ламетрі, Клод Гельвецій, Поль Гольбах, та ін.. В Англії ідеї просвітництва сповідували Джон Толанд, Антоні Шефтсбері, Джон Коллінз, Бернард Мандевіль, у Німеччині представниками Просвітництва були Християн Вольф, Олександр Баумгартен, Готгольд Лессінг та ін..

Просвітники піднесли розум до вищого ідеалу епохи. **Розум**, який раніше вважався пасивним знаряддям пізнання наявного буття, просвітники мислили як **знаряддя перетворення буття**.

Поєднання ідей емпіризму та раціоналізму – віри в розум і опори на чуттєві факти – просвітники здійснювали поєднувано.

Природи людини просвітники виводили **природні права** (права, виведені розумом з природи людини):

- право на життя
- право на свободу
- право на приватну власність (Дж.Локк).

Просвітники (Руссо) захищали концепцію **суспільного договору** як джерела держави. Люди, зібравшись, уклали договір, згідно з яким частину своїх прав передали державі, щоб та стежила за порядком між ними. Ця концепція пояснювала існування держави без втручання вищих сил., простежувалася думка про народ як джерело влади, взаємну відповідальність народу та держави.

Один з найвідоміших тогочасних соціальних філософів Монтеск'є стверджував про **об'єктивність соціальних законів**, які породжуються географічними факторами, способом життя народу, релігією.

Вчення про природні права людини було покладено в основу американської «Декларації прав» (1776) і французької «Декларації прав людини і громадянина» (1789). У ній вперше була стверджена рівність людей.

Франсуа Марі Аруе Вольтер (1694 – 1778) – видатний французький просвітник-енциклопедист, філософ, історик, блискучий літератор, правознавець, захисник обездолених. Всією своєю багатогранною діяльністю боровся проти засилля церкви, клерикалів, схоластики, властей; закликав до непокори, до боротьби: “Народ! Прокинься, розірви свої кайдани; тебе закликає свобода, ти народжений для неї” – це Вольтер. За критику антидемократичного правління регента Франції, майже на рік, був заточений в Бастилію. Нерідко змушений був тікати від переслідувань за кордон.

Опублікував низку філософських праць, таких як “Філософські листи” (1727 – 1733),

“Метафізичний трактат” (1734), “Розміркування про людину” (1737), “Основи філософії Ньютона” (1736 – 1738), “Сократ” (1759), “Кишеньковий філософський словник” (1764) та багато інших. За життя Вольтера вийшли друком 19 томів його творів посмертно, повне видання творів філософа налічувало аж 70 томів.

В цих творах Вольтера були закладені основи французької філософії і французького просвітництва.

Головний об’єкт його досліджень – природа, її походження, матерія, її властивості, людина, її свобода, критика реакційної теології, клерикалізму (від лат. *clericalis* – церковний), французького судочинства, котре безпідставно переслідувало ідейних супротивників існуючого режиму. Основний девіз творчості Вольтера: “Чим люди більш освіченіші, тим більше вони вільні”. Не випадково багато праць філософа викликали супротив владних структур, ряд з них за рішенням французького парламенту було заборонено і спалено.

Вольтер розумів, що для розвитку просвітництва недостатньо лише заперечувати реакційну теологію, засилля клерикалів. Тому він вдався до матеріалістичних вчень англійських філософів – Бекона і Локка, праці яких добре знав.

Вольтер визнавав сенсуалістичну теорію Дж. Локка. Він відкидав твердження Берклі, англійського філософа-ідеаліста, що речі існують лише у відчуттях самого суб’єкта. Предмети зовнішнього світу існують реально, об’єктивно і своїм впливом викликають у нас певні відчуття. Твердження Берклі – це “абсурд”, “Дотик в прямому значенні цього слова, – підкреслював Вольтер, – дає мені незалежно від моїх відчуттів, ідею матерії” (Цит. по В.Н.Кузнецов, Б.В.Мееровский, А.Ф.Грязнов. Западно-европейская философия XVIII века. М., 1986, стор. 186). І далі: “елементи світу матеріальні, інакше кажучи, вони є протяжною і непроникливою субстанцією” (там же).

Разом з тим Вольтер визнавав існування бога як творця і упорядника Всесвіту. Бог його створив і більше не втручається у його існування. Він вважав, що остаточне з’ясування. Він вважав, що остаточне з’ясування походження природи не можна пояснити з неї самої, тому необхідно визнати бога як її творця. Вольтер стояв на позиціях деїзму. Деїзм (від лат. *deus* – бог) – релігійно-філософське вчення, яке визнає бога першопричиною світу, але заперечує втручання в його подальший розвиток і функціонування. Вольтер полюблив цитувати висловлювання Ф.Бекона, що “поверхова філософія схиляє розум до безбожництва, глибини філософії повертають уми людей до релігії” (там же, стор. 191).

Вольтер доводив, що матерія свій рух “отримує ззовні” і це означає, що бог є. Однак згодом під впливом англійських філософів-матеріалістів, він дещо змінив свій погляд на це: стверджував, що бог “іманентний самій природі”. Тобто перейшов на позиції пантеїзму.

Основна суперечність філософського вчення Вольтера – це невідповідність між його матеріалістичними поглядами на природу, її реальне існування, критика теології, з одного боку, і його спробами деїстичної аргументації божественного творіння світу, обожнення природи, з іншого.

Вольтер висунув і обґрунтував ряд плідних ідей стосовно предмету історичної науки. Він вважав, що історики повинні вивчати не діяльність коронованих осіб, а життя народу; історики повинні досліджувати його духовну культуру – мораль, філософію, право, науку, мистецтво, літературу. Предметом історії повинна бути історія розвитку матеріальної культури людства. Вольтер сам був автором ряду змістовних історичних праць таких, як “Історія Карла XII” (1731); “Епоха Людовика XIV” (1751); двотомна “Історія Російської імперії за Петра Великого” (1709, 1763) тощо.

Жан Жак Руссо (1712 – 1778) – визначний французький просвітник, енциклопедист, філософ, соціолог, літератор і педагог. Головними філософськими і соціологічними працями Руссо є: “Розміркування про походження і основах нерівності між людьми” (1755), “Суспільний договір” (1762), “Еміль або про виховання” (1762).

Основні проблеми філософії і соціології, котрі розглядав у своїх творах Ж.Ж.Руссо, можна звести принаймні, до таких визначальних для його вчення положень: 1) проблема людини її соціального становища у суспільстві; 2) проблема походження і сутності соціальної нерівності і соціального гніту; 3) проблема договірної теорії суспільства і держави; 4)

проблема виховання громадян.

Як ніхто з його попередників, Руссо стає на захист обездолених верств населення. Він засуджує соціально-політичне поневолення людини у сучасному йому суспільстві, її безправ'я і гноблення. Філософ щиро вірив в те, що цього ганебного стану можна позбутися, коли стати на шлях "просвіченого правління". Він був переконаний, що єдиний шлях подолання соціального поневолення – це просвітництво. Філософ був впевнений, що "народи залишаться зневажливими, розбещеними і нещасними" лише до тієї пори, "поки влада, з одного боку, а просвіченість і мудрість – з іншого, не вступають у союз". В цьому питанні Руссо стояв на позиціях "просвіченого правління".

Далі. З'ясовуючи походження та сутність соціальної нерівності і соціального гноблення, Руссо приходив до глибокого висновку: фундаментальним, критеріальним джерелом такого стану у суспільстві є виникнення приватної власності.

"Та людина, – писав Руссо, – яка, обкопавши і обгородивши певну ділянку землі, сказала: "це моє" і знайшла людей, які були достатніми дурнями, щоб цьому повірити, була справжнім засновником громадянського суспільства".

Однак філософ, в принципі, не заперечував сам інститут приватної власності. Він виступав лише проти її розміру і нерівномірного розподілу. Тому, щоб досягти соціальної рівності, необхідно повернути людей до того стану, в якому не буде крупної приватної власності, а отже, і соціального поневолення. Це, безумовно, "чітке" вирішення питання, але нездійсненне, ілюзорне.

Розглядаючи проблему суспільного устрою, Руссо прагнув знайти таку форму об'єднання людей, яка б захищала і охороняла своїм авторитетом гідність, честь, недоторканність, майно кожного громадянина. Руссо був прибічником демократичного буржуазного устрою – держави, котра основана на суспільному договорі. Він захищав думку про те, що народ має право на революційне повалення будь-якої влади, яка нехтує його життєвими інтересами.

Значним вкладом Руссо в договірну теорію держави було обґрунтування ним трьох фундаментальних тез: 1) народ – суверен; 2) суверенітет народу невід'ємний і неподільний; 3) законодавча влада належить тільки народу. Руссо вважав, що в законах, які приймаються, відображається "загальна воля" народу.

Свої педагогічні погляди Руссо протиставляв нормам старої феодально-кастової системи виховання. Він вимагав, щоб її метою була підготовка добropорядних, чесних молодих людей, котрі могли б утворювати високоморальну трудову сім'ю, здатну виховувати в такому дусі своїх дітей. Головним чинником цього повинні ж бути переконання і апеляція до їх розуму.

У з'ясуванні філософських питань Руссо дотримувався дуалістичних поглядів – визнавав існування двох першоначал: і матерії, і духу. В теорії пізнання поділяв сенсуалістичне вчення матеріаліста Дж. Локка. Руссо критикував християнство, відкидав теологічну догматику усіх релігій, які суперечили "суспільному договору" і разом з тим прагнув обґрунтувати свою "громадянську релігію", вимагаючи, щоб "кожний громадянин" мав релігійні переконання. Руссо заперечував атеїзм, протиставляв свої погляди французьким матеріалістам. В питаннях світогляду дотримувався теїзму (від грец. teos – бог) – світогляду, в основі якого лежить розуміння бога, котрий не лише створив світ, але й втручається в усі його події. Філософ вважав, що Всесвітом управляє мудра і могутня сила, котра є благий бог.

1. Формування релігійної свідомості. Її особливості.

Релігійна свідомість – це сукупність образів, уявлень, почуттів та переживань, що мають своїм предметом священне, вище та істинне буття (або ж чудесне) та такі, що спрямовані до означених предметів.

Релігійна свідомість - це набута з певних причин віра у надприродне викликає інтелектуально-вольовий або емоційний потяг до конкретної моделі сакрального. Людина засвоює пропонований їй образ сакрального, на базі якого формуються розумові конструкції: поняття, судження, умовиводи, якими людина пояснює власну долю, причини появи себе на світ, мету життя тощо. До цього додаються релігійні переживання і релігійні по-чуття, викликані як власними уможливленнями побудовами, так і специфічними релігійними символами.

У кожної релігійної людини під час трансляції інформації формується образ конкретного надприродного, що має конкретне ім'я, канонічні (стандартні) складові компоненти (наприклад, триєдиний Бог християн); засвоюються релігійні знання з космогонії, антропо- та етногенезу тощо. Цією конкретикою релігійна людина радикально відрізняється від нерелігійної, або від тих осіб, які вірять у щось неконкретне.

Релігієзнавці виокремлюють два рівні релігійної свідомості:

- - повсякденна оперує переважно уявленнями та емоційними утвореннями: образами, установками, настроями, почуттями, переживаннями, звичками, традиціями. На раціональному рівні людина володіє фрагментарною інформацією про нюанси історії своєї релігії, її знакових систем тощо;
- - концептуальна релігійна свідомість існує у формі систематизованого віровчення. Людина прагне до найповнішого отримання релігійної інформації: вивчає священні тексти, засвоює перелік догматів, визнання яких розцінюється як обов'язкова умова «правовірності».

Релігійна свідомість має дві сторони раціональну та емоційну. Існує два підходи. Представники першого тлумачать релігійну віру переважно як інтелектуальний феномен, роблять акцент на змістовному характері релігійних уявлень, розглядаючи релігію переважно як міфологічну систему. (Релігійні уявлення спочатку виступають у наочно-чуттєвих образах. Джерелом образного матеріалу служать природа, суспільство, сама людина. На базі цих образів формуються розумові конструкції: поняття, судження, умовиводи). Представники другого підходу роблять акцент на емоційно-вольовому елементі. Релігійна віра – це перш за все релігійні переживання, релігійні почуття.

Віра (?) Переважна більшість емоційно-вольової сфери над раціональною, над доказами розуму (?)

19. Місце німецької класичної філософії в історії філософської думки.

1. Філософія І.Канта

Періоди

1. Докритичний (природньо-науковий)
2. Критичний

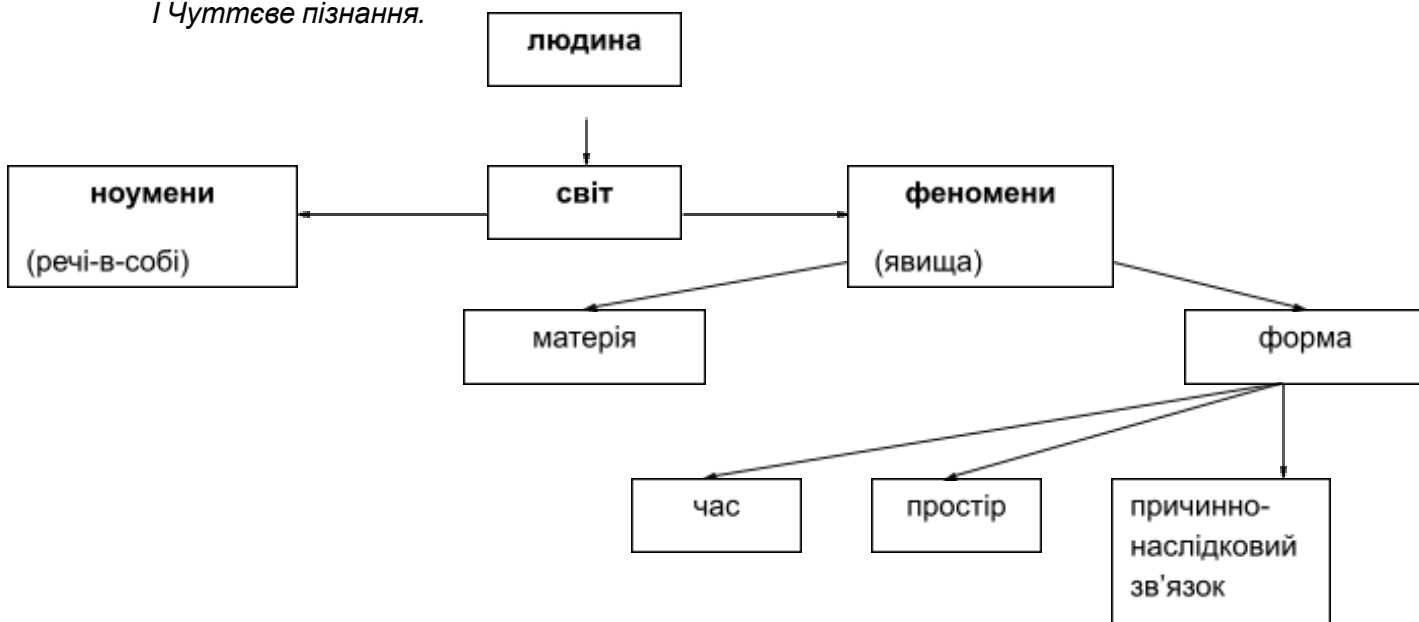
- Критика чистого розуму
- Критика практичного розуму
- Критика здатності судження

Критика чистого розуму: теорія пізнання. Кант здійснив коперніканський переворот у філософії. Він підриває фундаментальне припущення теорії про те, що передумовою пізнання є вплив об'єкта на суб'єкт. Він стверджував зворотнє. Здібності до пізнання закладені в людині від початку.

За кантом, існує 3 етапи пізнання

1. Чуттєве
2. Розсудок
3. Розумове пізнання

I Чуттєве пізнання.



Феномени – явища – це загальнозначущі предмета та форми, що сприймаються емпірично

Ноумени – річ-у-собі – сутність, яку не може пізнати розум;

II. Розсудкове пізнання

Синтез результатів чуттєвого досвіду здійснюється за допомогою розсудливості.

Інструмент – **категорії**.

III. Розум (чистий розум, трансцендентний розум).

Розум, що здатний вийти за межі чуттєвого досвіду

Трансцендентна філософія канта припускає усвідомлення кордонів пізнання, приходить до синтезу раціоналізму та емпіризму.

Критика практичного розуму. Практичний розум – це «чиста вода»; воля людини, здатність чинити згідно уявлень про закони.

Схильності людини

1. інстинкти (щастя, задоволення; коли воля підпорядкована почуттям)
 2. доброчинність (мораль; коли воля підпорядкована розуму).
- Отже, мораль та щастя *несумісні*.

Чиста вода – моральний обов'язок

Критика здатності судження

У роботі проводиться критичний аналіз суджень, за допомогою яких Кант намагався пов'язати досвід і моральність. Судження не можуть бути пізнавальними, вони естетичного смаку, засновані на почутті задоволення або незадоволення.

2. Філософія Ф.Шелінга

Діалектична натурфілософія

Природа – тотожність *реального та ідеального*, певний організм, ідеальна форма, що прагне до матеріального втілення. Природа є прояв без свідомого життя розуму, що проходить ряд етапів (від нижчих – неорганічна природа до вищих — органічна природа та розумна людина). Таким чином, Шеллінг стверджував ідеальну сутність природи як абсолютну тотожність реального та ідеального.

Особливість природи – вічний розвиток та становлення.

Джерело розвитку природи – суперечливість.

Вперше встановив стадії розвитку суперечностей у природі

На I ст. «магнетизм» – протиріччя знаходяться у тому самому тілі, вони нероздільні.

На II ст. «електрика» – протилежності поділяються і розподіляються на різних тілах, що протистоять один одному.

На III ст. «хімізм» – об'єднання магнетизму й електрики, їх взаємодія.

Ці три стадії утворюють три ступеня ряду потенцій (можливостей) динамічного процесу. Отже, будь-який розвиток виникає у наслідок боротьби протилежностей.

Природа цілісна та єдина. Вона є єдиний «Все великий організм», який має 4 необхідні атрибути:

- Матеріальність
- Органічну єдність
- Розвиток
- Полярність

Система трансцендентного ідеалізму – теорія пізнання, розроблена на основі принципу історизму. Його основне завдання – представити філософію як знання про знання.

Отже, Шеллінг – творець діалектичної натурфілософії, яка трансформується в філософію тотожності. Система трансцендентального ідеалізму – велика система, яка поєднує в собі теорію пізнання, етику, естетику, розглянуті на основі принципу історизму.

3. Філософія Г.В.Ф.Гегеля

Гегель – вершина німецької класичної філософії. Створив найбільшу систему об'єктивного ідеалізму і теорію діалектики.

Праці: «*Наука логіка*», «*Філософія історії*», «*Філософія духу*», «*Лекції з естетики*» тощо.

Центральне поняття – *Абсолютна ідея*, яка розгортається у світі самовідчуження, породжує природу, культуру, суспільство, людину, історію.

3 етапи розвитку абсолютної ідеї

1). Логіка. (чисте мислення, співвідношення логічних понять), стихія чистого мислення. Ідея розкриває свій зміст в системі взаємопов'язаних і переходячих одна в одну логічних категорій.

3 вчення: вчення про буття, про сутність, про поняття. Це метафізика. Найважливіші категорії цього вчення – якість, кількість, міра, стрибок. Тут розроблені закони діалектики – взаємопереходу кількості та якості, єдності та боротьби протилежностей, закон заперечення заперечення.

Таким чином, розвиток ідеї відбувається у сфері чистого мислення.

2). Філософія природи – розвиток Ідеї у формі інакшого буття, тобто у формі природи. Природа служить лише зовнішнім виявом саморозвитку логічних категорій. Гегель прагнув простежити, яким чином природа, будучи інакшим існуванням ідеї, стає духом.

Розробив класифікацію природничих наук (від нижчих до вищих):

- Механіка (матерія, рух, падіння)
- Фізика (властивості матерії – вага, звук, тепло, аналітика хімічних процесів)
- Органічна фізика (геологічна природа, рослинна природа, тваринний організм, тобто історія життя на планеті).

Отже, метою природи є створення розумної духовної істоти – людини.

3). Філософія духу – розвиток Ідеї у свідомості, праві, моральності, всесвітньої історії, тобто в Дусі:

- *об'єктивний дух* (соціально-історичне життя суспільства, право, мораль, всесвітня історія, сім'я);
- *суб'єктивний дух* (антропологія, психологія, феноменологія) – пізнання індивідуальної свідомості;
- *абсолютний дух* (3 форми: *мистецтво* (у формі споглядання), *релігія* (у формі уявлення), *філософія* (у формі понять)).

Отже, абсолютний дух повертається до самого себе і осягає свій зміст завдяки різним видам людської діяльності, де філософія є вершина досягнень духовності.

4. Філософія Й-Г.Фіхте

Фіхте підсилює ідею Канта про *активність суб'єкта (людини) у процесі пізнання*. Він вважав, що з міркувань Канта можна вилучити поняття «річ-у-собі», адже вона все одно не мала ніяких визначень. тому весь зміст пізнання або ж зміст наших уявлень можна вивести з активності..

Самоутвердження Я тотожне з його буттям.

Фіхте особливо наполягав на тому, що ретельно фіксована конструктивна діяльність розумового я відкриває шлях до значного підвищення достовірності та ефективності наукової теорії

Щодо людини, то Фіхте вважав **діяльність** її першим і основним призначенням – «Діяти! Діяти! – ось для чого ми існуємо».

Відповідно, особливою **цінністю стає свобода**.

5. Філософія Л.Фейєрбаха

Учень Гегеля.

У філософії Л.Фейєрбах постав як новатор, досить суттєво відійшовши від думок попередників. Замислившись над причинами панування релігії у суспільній думці, дійшов висновку про те, що релігія

- втілює віковічні людські мрії та ідеали;
- змальовує досконалий світ;
- виконує функції компенсації людської немічності, недосконалості, страждання.

Звідси випливає висновок філософа «Релігія постає як тотожний із сутністю людини погляд на сутність світу та людини».

Якщо релігія є сутністю людини, якщо вона є свідченням людської необхідності, слід повернути людині всю повноту її життя, піднести, звеличити людину. А для того слід визнати за необхідні всі прояви людини, властивості.

Все через людину, і тому справжньою філософією може бути лише антропологія. Фейєрбах вимагає від філософів повернення до реальної людини, до її дійсних проявів. Мислить, за Фейєрбахом, не душа, не мозок, а людина.

На місце любові до Бога Фейєрбах закликає поставити любов до людини, на місце віри в Бога – віру людини в саму себе. На думку Фейєрбаха, філософія любові здатна витіснити релігію як перевернутий форму людського самоусвідомлення. Єдиним Богом для людини постає тільки людина. А людське спілкування з природою та собі подібними стає основним людським скарбом.

21. Філософія І.Канта.

2. Філософія І.Канта

2 Періоди

1. Докритичний (природньо-науковий)

2. Критичний

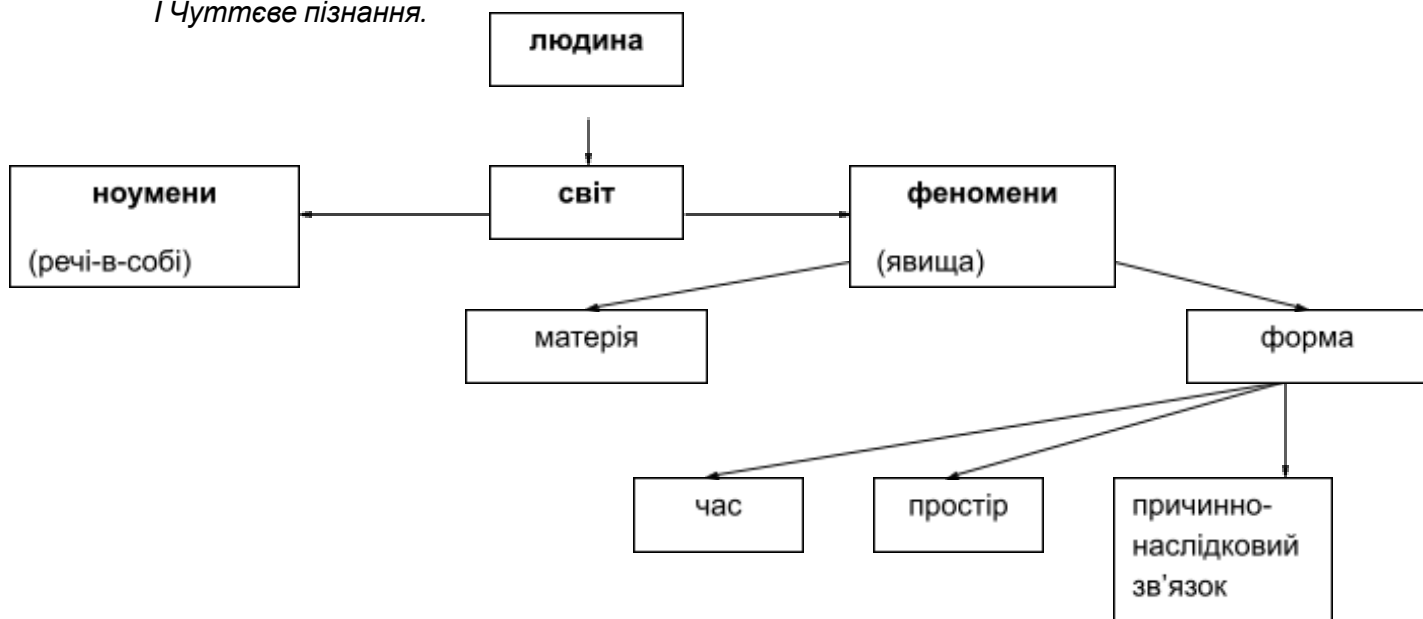
- Критика чистого розуму
- Критика практичного розуму
- Критика здатності судження

Критика чистого розуму: теорія пізнання. Кант здійснив коперніканський переворот у філософії. Він підриває фундаментальне припущення теорії про те, що передумовою пізнання є вплив об'єкта на суб'єкт. Він стверджував зворотнє. Здібності до пізнання закладені в людині від початку.

За Кантом, існує 3 етапи пізнання

4. Чуттєве
5. Розсудок
6. Розумове пізнання

I Чуттєве пізнання.



Феномени – явища – це загальнозначущі предмета та форми, що сприймаються емпірично

Ноумени – річ-у-собі – сутність, яку не може пізнати розум;

II. Розсудкове пізнання

Синтез результатів чуттєвого досвіду здійснюється за допомогою розсудливості.

Інструмент – **категорії**.

III. Розум (чистий розум, трансцендентний розум).

Розум, що здатний вийти за межі чуттєвого досвіду

Трансцеднтна філософія канта припускає усвідомлення кордонів пізнання, приходить до синтезу раціоналізму та емпіризму.

Критика практичного розуму. Практичний розум – це «чиста вода»; воля людини, здатність чинити згідно уявлень про закони.

Схильності людини

3. інстинкти (щастя, задоволення; коли воля підпорядкована почуттям)
 4. добродійність (мораль; коли воля підпорядкована розуму).
- Отже, мораль та щастя несумісні.

Чиста вода – моральний обов'язок

Критика здатності судження

У роботі проводиться критичний аналіз суджень, за допомогою яких Кант намагався пов'язати досвід і моральність. Судження не можуть бути пізнавальними, вони естетичного смаку, засновані на почутті задоволення або незадоволення.

22. Проблема життєвого щастя.

Питання про те, **що таке щастя** і що означає бути щасливим, з давніх пір хвилювало людину. "Людина створена для щастя, як птах для польоту". У цьому добре відомому крилатому вислові народна мудрість "зафіксувала ту обставину, що щастя відноситься до глибинних сторін людського існування, до самої його природи. І вже тільки тому поняття щастя має висловлювати певний зріз морального життя людини" (Попов Л. А.).

Розумінню сутності усвідомлення щастя заважає не тільки складність цього явища в духовному житті людини, а й те, що саме слово "щастя" вживається в ужитку в різних значеннях. Поняття щастя для кожної людини індивідуальне. "Одним щастям здається чеснота, іншим - розсудливість, третім - відома мудрість, а іншим все це разом або що-небудь одне в поєднанні із задоволенням або не без участі задоволення, є й такі, що включають в поняття щастя і зовнішній добробут" (Аристотель).

Перераховуючи різні думки людей щодо щастя, можна сказати, що для більшості щастя полягає в чомусь наочному і очевидному: в удачі, в задоволенні, в пошані, в багатстві і т.п. "Щастя, говоримо ми, - це те ж саме, що благополуччя і гарне життя". (Аристотель). Тому "питання про щастя - це не просто питання про те, як бути щасливим, задоволеним або навіть добродішним, а перш за все в тому, в чому полягає хороше щасливе життя і до чого людині слід прагнути в першу чергу" (Гусейнов).

Існує ще й визначення щастя як "моральної свідомості, що позначає такий стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті і свідомості життя, здійсненню свого людського призначення. Як і мрія, щастя є чуттєво-емоційною формою ідеалу, але на відміну від нього означає не устремління особистості, а виконання цих устремлінь. Поняття щастя не просто характеризує певне конкретне положення або суб'єктивний стан людини, а й виражає уявлення про те, яким має бути все життя, що саме є для нього блаженством. Залежно від того, як тлумачиться призначення і сенс людського життя, розуміється і зміст щастя. Тому дане поняття носить ще й нормативно-ціннісний характер " (Словник з етики).

Потреба в щасті має для людини першочергове значення саме тому, що ця потреба головує над усіма іншими і підпорядковує їх собі. Таке підпорядкування означає, що всі інші потреби задовольняються людиною для того в кінцевому підсумку, щоб задовольнити цю найбільш головну потребу.

23. Філософія Л.Фейєрбаха.

Філософія Л.Фейєрбаха

Учень Гегеля.

У філософії Л.Фейєрбах постав як новатор, досить суттєво відійшовши від думок попередників. Замислившись над причинами панування релігії у суспільній думці, дійшов висновку про те, що релігія

- втілює віковічні людські мрії та ідеали;
- змальовує досконалий світ;
- виконує функції компенсації людської немічності, недосконалості, страждання.

Звідси випливає висновок філософа «Релігія постає як тотожний із сутністю людини погляд на сутність світу та людини».

Якщо релігія є сутністю людини, якщо вона є свідченням людської необхідності, слід повернути людині всю повноту її життя, піднести, звеличити людину. А для того слід визнати за необхідні всі прояви людини, властивості.

Все через людину, і тому справжньою філософією може бути лише антропологія. Фейєрбах вимагає від філософів повернення до реальної людини, до її дійсних проявів. Мислить, за Фейєрбахом, не душа, не мозок, а людина.

На місце любові до Бога Фейєрбах закликає поставити любов до людини, на місце віри в Бога – віру людини в саму себе. На думку Фейєрбаха, філософія любові здатна витіснити релігію як перекручену форму людського самоусвідомлення. Єдиним Богом для людини постає тільки людина. А людське спілкування з природою та собі подібними стає основним людським скарбом.

24. Умови виникнення та суть марксизму. Філософія К.Маркса і Ф.Енгельса.

Філософія Маркса та Енгельса

Передумови формування марксизму були зумовлені соціально-економічним становищем суспільства, розвитком революційної боротьби проти капіталу наприкінці XIX – на поч. XX ст. . Філософією марксизму є діалектичний та історичний матеріалізм.

Згідно з Марксом, життя суспільства ґрунтується на матеріальному виробництві, яке включає продуктивні сили (знаряддя праці, робітник) і виробничі відносини (спосіб організації праці). Історичний розвиток зумовлений розвитком продуктивних сил, що зумовлює зміни виробничих відносин. Етапи в історії людства

Первісний комунізм	
Рабовласництво	
Феодалізм	
Капіталізм	
Комунізм	Соціалізм
	Власне комунізм

Концепція базису і надбудови. Базис – економічні відносини;

Надбудова – політичні, правові, релігійні структури, ідеологія

Карл Маркс (1818-1883) — німецький філософ, видатний економіст, радикальний громадсько-політичний діяч. Він створив філософську систему, побудовану на матеріалістичних засадах. Значну частину своєї системи К. Маркс розробив у співавторстві з **Фрідріхом Енгельсом**.

Основним для К. Маркса є *твердження про соціальну сутність людини*, яке виявлялося відвертим протиставленням поширеним від часів Просвітництва уявленням про людину як на «природний автомат».

Погляди К. Маркса на людину і працю:

1) *природа — неорганічне тіло людини*. Хоч людина й народжується у природі, живе у ній, використовує її, біологічне існування не вичерпує людських прагнень;

2) *предметно-практично діяльність є справжньою сутністю людини*. Тварина щось робить (мураха будує мурашник), аби задовольнити свої природні потреби, без усякої вищої мети. Людина здатна працювати просто так, для самозадоволення, або орієнтуючись на певні цілі, які не мають наочної господарської мети;

3) *саме праця зробила з мавпи людину*. Спершу випадково, потім дедалі більш усвідомлено на певному етапі еволюції мавпа працювала, розвинула таким чином мовлення, прямоходіння, абстрактне мислення — зробилася людиною у справжньому розумінні слова. Тепер людина — знову ж таки за допомогою праці — може виходити за межі власної природи, створювати «другу природу» — культуру. «. Маркс пропонує таке співвідношення: практика — теорія — практика (спершу — стихійна діяльність у напрямку пізнання й перетворення світу; з часом ця практична діяльність дістає певний теоретичний підмурівок; але будь-яка теорія не повинна залишатися абстракцією, а має неодмінно втілюватись у практику, підвищувати її ефективність);

4) у капіталістичному суспільстві вповні реалізувати себе у праці людині заважає *феномен відчуження*. Що означає відчуження працівника від результатів його праці? Вироблений продукт не є власністю найманого робітника — він мусить віддати його роботодавцеві в обмін на платню, тобто на можливість вижити. Отже, коли людина, працює не задля втіхи, а щоб заробити собі на хліб, вона не може реалізувати своєї істинної сутності.

Маркс досліджував історичний розвиток суспільства, прагнучи відкрити основні закони, які цим розвитком керують. Знаючи ці закони, вважав учений, можна правильно обрати стратегію перетворення капіталістичного суспільства, утвердити такий суспільний лад в якому людина вже не

буде відчужена від свого єства.

Погляди К. Маркса на суспільство:

1) *суспільство складається з базису та надбудови*. Надбудова - політичний лад і соціальний устрій суспільства, а також сукупність усіх форм його культурного життя. Базис — економічна основа суспільства. Базис, за Марксом, — це спосіб виробництва матеріальних благ, що панує у певний історичний період. У базисі К. Маркс виділяв виробничі сили (власне людей, що працюють) та *виробничі відносини*, які склалися при розподілі виробленого продукту.

2) *базис визначає надбудову, а суспільне буття — суспільну свідомість*. Отже, матеріальні чинники, згідно з Марксом, є первинними, а духовні — вторинними, похідними;

2) *суспільство розвивається завдяки соціальним революціям*. У міру прогресу техніки зростає продуктивність праці та рівень кваліфікації тих, хто працює (виробничих сил). Виробничі сили починають вимагати від власників засобів виробництва дедалі більшої частки від заробленого. Зрештою це призводить до соціальної революції, передусім в економічних відносинах. Оскільки базис визначає надбудову, така економічна революція спричиняється до змін у суспільному ладі.

Маркс є автором *теорії формацій*, згідно з якою він виділяв три основні історичні типи суспільства:

- *докласове* (архаїчне);
- *класове*;
- *комуністичне*. ...

25. Ідеї надлюдини у філософії Ф.Ніцше.

Наприкінці XIX — у першій чверті XX ст. в Європі набула популярності «філософія життя», найпомітнішими представниками якої були Ф. Ніцше, З. Фрейд, А. Бергсон. Їх мало цікавив об'єктивний світ і наукова істина, а більше хвилювали людина, світ людського життя. А сама людина розглядалася ними насамперед як земна біологічна істота — з волею, інстинктами, підсвідомим.

Людину Ніцше розглядає як біологічну, недовершену, хвору істоту, оскільки в ній тваринні інстинкти значною мірою підмінені розумом. Тіло людини, на його думку, є значно більшим розумом, ніж сам розум. Життя і воля, яка складає його основу, є вищими цінностями, а все інше — лише засоби, підпорядковані цінності.

Ніцше піддав різкій критиці всю попередню філософію. Він вважав своєю заслугою те, що першим порушив питання про цінність істини — центрального поняття («ідола») філософії.

Взагалі, Надлюдина — концепція, сформульована в творчості німецького філософа Фрідріха Ніцше, як мета, до якої повинно прагнути людина в своєму розвитку. Єдиного розуміння точного значення терміну не існує. Ніцше говорить про надлюдину вперше у «Веселій науці», тема надлюдини є однією з центральних у філософській повісті «Так казав Заратустра». Провісником Надлюдини у творчості Ніцше виступає Заратустра.

Переоцінюючи традиційні цінності, намагаючись вибудувати свою систему цінностей, Ніцше заявив: «Бог — помер», тобто цінності, які сповідувала християнська Європа (цінності істини, добра, упорядкованого розумного світу) втратили силу. Існуючу європейську культуру він охарактеризовує як культуру занепаду, декадансу (криза мистецтва і культури), оскільки вона спрямована проти цінностей життя. Відродження Європи пов'язує з формуванням надлюдини, прообразом якого є іранський релігійний реформатор VII—VI ст. до н. е., засновник зороастризму Заратустра. На його думку, коли Бог помер, то людині нічого не залишилося, як звалити на себе тягар, який вона раніше перекладала на нього, тобто взяти на себе відповідальність за власне життя. Але такою, на думку Ніцше, є не сучасна людина, а надлюдина майбутнього. Вона повинна утвердити нові цінності — земні, здорові, мужні. Надлюдина — не раб загальноприйнятих думок і цінностей. Це людина сильної волі, яка сама задає собі моральні цінності, сама вирішує, що є добро і зло. Ніцше майбутнє Європи пов'язував не зі свободною особою в громадянському суспільстві, а з міфічною надлюдиною.

Відомо, що концепцію «надлюдини», з її антисемітськими та антихристиянськими ідеями використали ідеологи фашизму. Але Ніцше був категоричним противником будь-яких форм панування масової свідомості, яка найвищою мірою проявилася у фашистській Німеччині. Його «надлюдина» — це гармонійна людина, в якій органічно поєднуються фізична досконалість, високі моральні та інтелектуальні якості. «Надлюдина» — це «нова людина», «для якої немає авторитетів, Бога, це «людина майбутнього». Пошуки релігії та Бога є характерними для «посередньої» людини, якій потрібен абсолют для того, щоб йому підкоритися. Усе це не властиве «надлюдині». Тому Ніцше побоювався демократії, оскільки вона передбачає мораль рівності, що, на його думку, підтримує «маленьких людей», тих, яких «занадто багато».

Існують різні варіанти образу Надлюдини за Ніцше:

- релігійно-християнське (В. Іванов вважав Надлюдиною Ісуса Христа);
- культурологічне - расова інтерпретація (в Третньому рейху під Надлюдиною розумілася расово витримана породиста людська особа).

Найбільш істотна відмінність між людьми, на думку Ніцше, полягає в тому, що деякі з них від природи слабкі, інші сильні знову-таки за природою. Відповідно розрізняється і їх мораль. Сильні ("господарі", по термінології Ніцше) цінують особисту гідність, рішучість, наполегливість, самовпевненість, непохитну волю і невичерпну енергію в досягненні поставленої мети. Слабкі ("рабини" по тій же термінології) цінують те, що в більшій мірі виражається в їх слабкості: жалісливість, мягкосердечие, альтруїзм, і розсудливість і т.п.

Вимоги яким відповідає надлюдина:

- єдиною безумовною цінністю є «цінність життя»;
- існує природна нерівність людей, пов'язана з життєвими силами та «волею до влади»;
- сильна людина вільна від моральних обов'язків і не зв'язана ніякими моральними обіцянками.

Для Ніцше дуже важливою є заповідь: «Не створи собі кумира» як заклик більше вчитися у життя, ніж чекати, доки воно вчитиме; більше сумніватися, ніж бездумно дотримуватися традиції. Для Ніцше не існує поняття вчителів і учнів. Він вважає, що кожен повинен іти своєю дорогою, інакше він не створить свого єдиного життя.

Головними джерелами ідеї Надлюдини Ніцше були:

- бунт проти Бога
- боротьба проти християнства.

Ніцше, будучи прихильником індивідуалізму та соціальної ієрархічності, осуджував колективізм як стадність, різко виступав проти ідеї рівності, проповідованої прихильниками демократії та соціалізму. Вони, на думку Ніцше, культивують дрібну усереднену людину. Демократія та соціалізм — прояв волі до влади посередності.

Вчення Ніцше про надлюдину ґрунтується на таких положеннях :

- 1) цінність життя є єдиною безумовною цінністю і збігається вона з рівнем “волі до влади”;
- 2) існує природна нерівність людей (“аристократичні” та “сіра маса”)
- 3) сильна людина, природжений аристократ, є абсолютно вільним і не зв'язує себе ніякими морально-правовими нормами (Мораль та християнство – мораль рабів). **Тобто Надлюдина робе те, що вона хоче робити, а не те, що вона повинна.**

Негативні сторони: Якщо Надлюди будуть робити те, що вони хочуть, то постає питання— як регулюватимуться взаємини між ними? Якщо кожен з них творитиме свій моральний закон, то може статися повернення до первісного стану «війни всіх проти всіх». І тоді знову постане питання про об'єктивні регулятиви (Бог, мораль, право). Все це людство вже проходило, тобто за Ніцше дикуни є якоюсь мірою надлюдиною.

26. Ідеї позасвідомого, психоаналіз за З.Фройдом.

. Як лікар-психіатр, **Зіґмунд Фройд** (1856-1939) досліджував причини і методи лікування неврозів, психічних розладів, для чого й розробив метод психоаналізу. Однак зрештою цей метод привів його до досить широких філософських узагальнень.

З. Фройд першим в історії західної філософії обґрунтував учення про те, що *людська свідомість*, яка доти вважалася цілісною єдністю, що панує над усіма іншими людськими якостями, насправді є *складним, багаторівневим явищем*, де власне свідомості відводиться далеко не перше місце.

Згідно з фройдівською концепцією, у структурі особистості виділяються три елементи:

— *Воно* — неусвідомлена («передсвідома») сфера психіки; — *Я* — її свідомий рівень;

— *над-Я* — внутрішній «цензор», який формується під впливом вимог суспільства до людини (ці вимоги обмежують або забороняють її інстинктивні потяги та бажання).

Латинськими відповідниками цих термінів є *id* (Воно), *ego* (Я), *super-ego* (над-Я).

Головним і визначальним інстинктивним потягом людини Фройд вважав сексуальний (*лібідо*). Пізніше дослідник розвинув учення про два протилежні потяги — до життя (*Ерос*) і до смерті (*Танатос*). Ерос спонукає нас до творення, Танатос — до руйнування. Однак під дією вимог і заборон з боку *над-Я* більшість цих потягів не допускаються у свідомість, а витісняються у сферу несвідомого (це називається *механізмом витіснення*). Проте вони не зникають, а «заміщуються» — проявляють себе у сновидіннях, несвідомих діях (обмовки, помилки у письмі тощо), а також стають причиною *неврозів*, спричиняючи реальні психологічні проблеми.

На думку Фрейда, існують два способи врегулювати конфлікт між Я та Воно:

1) *сублімація* — перенесення негативної енергії нереалізованого бажання, на більш прийнятні різновиди діяльності. Найчастіше таким «порятунком» стає творчість. Цей механізм діє в людській свідомості автоматично. Наприклад, Леонардо да Вінчі, який у дитинстві був позбавлений рідної матері, свою тугу виразив у посмішці

Джоконди;

2) *психоаналіз*. Під час психоаналітичного сеансу пацієнт, зручно вмотивувавшись на ліжку, провадив невимушені розмови з лікарем-психо-аналітиком. Завдання останнього полягало у тому, щоб у тих образах, до яких у своїй оповіді вдавався пацієнт, розпізнати його нереалізоване бажання і потім дати пацієнтові усвідомити неприйнятність цього потягу з суспільної точки зору, себто, *super-ego* (над-Я).

Свої погляди З. Фройд з успіхом застосовував для пояснення соціальної психології і культурно-історичних явищ. Як різновид колективного неврозу він розглядав релігію.

Його послідовники — фрейдисти і неофрейдисти К. Г. Юнг, А. Адлер, О. Ранк, В. Райх, Е.

Фромм, К. Хорні, Г. Салліван, Г. Маркузе — вносили істотні корективи до теорії свого вчителя.

^ **Карл Ґустав Юнг** (1875-1961) розробив учення про колективне несвідоме, яке становить глибший рівень психіки, ніж індивідуальне несвідоме. У колективному несвідомому зберігаються архетипи — першообрази, які склалися ще в архаїчний період становлення людської культури.

^ **Еріх Фромм** (1900 -1980) досліджував взаємодію між психічними та соціальними чинниками, пропонував методи «соціальної терапії» для оздоровлення суспільства.

Як у самого З. Фрейда, так і в його послідовників спостерігається *тенденція до психологізації людської сутності* і відповідне трактування співвідношення психологічного та соціального.

Може здатися, що Фрейд пробачив людству більше гріхів, аніж усі релігії разом узяті за всю їх історію. Однак сам З. Фрейд справедливо вважав свою діяльність ошляхетненням людства: *«Там, де було Воно, мусить постати Я»*.

Основні роботи З. Фрейда — *«Тлумачення сновидінь»*, *«Лекції з психоаналізу»*, *«Тотем і табу»*, *«Я і Воно»*.

27. Формування філософського свідогляду Київської Русі.

Новий рівень тогочасної філософської думки українського народу засвідчують збережені писемні пам'ятки культури Київської Русі, які розкривають зміст, основні глибинні ідеї, концепції, стиль філософствування: «Слово про Закон і Благодать» Іларіона Київського, «Повість минулих літ», «Слово про Ігорів похід», «Слово» Кирила Туровського, «Повчання Володимира Мономаха», «Моління» Данила Заточника, «Послання Клима Смолятича», «Послання митрополита Никифора», «Ходіння Ігумена Даниїла», «Житіє» Бориса і Гліба, «Вчення» Кирика Новгородця, «Кієво-Печерський Патерик» та ін.

Попри те, що окремі з них за формою нагадують візантійські зразки, аж ніяк немає підстав ототожнювати їх з ними. Але «Повість минулих літ», «Слово про Ігорів похід» і особливо «Слово про Закон і Благодать» є наскрізь оригінальними.

Розвиток філософської думки проходило в ситуації творчого діалогу слов'янської міфології та епосу з візантійським християнством, яке широко культивувало ідеї грецького філософського платонізму та неоплатонізму. Ідеї східного християнського світогляду були представлені на території Київської Русі виключно як філософсько-богословські трактати, тексти. Поширеними були «Шестиднева» Іоанна, «Ізборники Святослава» та ряд інших документів.

У цей період світогляду українців було притаманне емоційно-піднесене і водночас шанобливе ставлення, боготворіння рідної землі, природи, в постійному зв'язку з якими народ черпав життєві сили. Характерним був індивідуалізм в поєднанні з ідеєю рівності та поваги до окремої людини, її свободи, неприйняття деспотизму. Життєлюбність, поетичне, лірико-піднесене світосприйняття природного соціального світу, гостре переживання минулості життя сприяли становленню гуманістичної філософії. В їх контексті розробляється вся філософська проблематика, яка визнає перевагу серця над розумом. Ця риса є істотною для української філософії взагалі. У ній відсутні жорстко раціоналістичні системи, що компенсується духовністю. Але цілий ряд проблем, які розглядаються вітчизняними мислителями, вирішуються правильніше, порівняно із західноєвропейською та візантійською філософською думкою. Так, митрополит Іларіон у своїй праці «Слово про закон і благодать» відкидає божественне походження держави, влади, тощо, тоді як більшість європейських мислителів підтримували таке твердження.

В «Ізборнику Святослава» знаходимо оригінальне тлумачення філософії. Вона визначається як «пізнання сущого, ...пізнання природи сущого...пізнання предметів божественних та людських, тобто видимих і невидимих. Філософія є уподібнення Богові..., мистецтвом з мистецтв і наукою з наук. Філософія є любов'ю до мудрості – істинна мудрість є Бог. А тому любов до Бога є істинна філософія».

Східна візантійська традиція тлумачення мудрості знайшла подальший розвиток у філософському просторі Київської Русі. «Софія» є не просто знанням речей самих по собі, а їх суті, сенсу, котрий є ніщо інше як «божественний задум» їх творіння.

У київсько-руських філософів уже від Кирила Смолятича (середина 11 ст.) розрізняються два види пізнання істини – «благодатний» (безпосереднє бачення істини святими і апостолами) та «приточний» (для всіх інших людей), що забезпечує істинне тлумачення, шлях якого полягає у способі руху від знаку до істини. Остання досягається через міркування, роздуми над книгою, текстом. Головним предметом філософствування стає людина.

Кирило Туровський у «Слові до розслабленого» стверджує, що Бог заради людини створив землю й небо, на котрій ростуть всілякі дерева та трави. Окрім антропоцентричного характеру філософії тут має місце думка щодо єдності людини та Всесвіту. Вони не протиставляються один одному, а виступають як мікро- та макрокосмос.

Уже з цього періоду стає помітною ідея кордоцентризму. Органом розуміння, досягнення істини стає серце. Воно є центром протидіючих у людині сил світу благодаті і світу гріха, зводить воедино мисль, волю та віру.

Українська філософська думка не абсолютизує розрив між тілом та душею, не протиставляє їх як несумісні сутності, а йде іншим шляхом. К.Туровський проголошує «єдність плоті та душі». Значну роль у творчих пошуках київськоруських філософів мислителів займає етична проблематика. Розробка образу святого в «Патериках», «Житіях» утворюють агіографічну літературу. Інтерес до людини, сенсу життя зумовлює становлення та розвиток історіософської проблематики. Обґрунтовуючи погляд на закономірності розвитку історії, митрополит Іларіон виділяє дві епохи, які характеризують поступ людської історії. Це епоха Старого Заповіту, де стосунки між людьми засновані на засадах рабства, покори і панування «Закону» та епоха Нового Заповіту, де панують

свобода, істина, Благодать. Рух всесвітньої історії постає як процес поступового поширення християнства на всі народи світу.

Києвоьскоруські мислителі активно розробляли теорію суспільного примирення та загальної згоди на засадах моралі. Вихід із кризи вони бачили вихованні людини на принципах любові, милосердя терпіння тощо. Таким чином запроваджується етичне спрямування у філософії.

Думка Київської Русі не знає етично нейтральних проблем. Філософська переломлюється через призму глобального конфлікту добра і зла, а відповідно вирішуються всі суспільні проблеми.

Рівень тогочасної філософської думки засвідчують збережені писемні пам'ятки Київської Русі – «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повість минулих літ», «Слово про Ігорів похід», «Слово» Кирила Туровського, «Повчання Володимира Мономаха», «Моління» Данила Заточника, «Житіє Бориса і Гліба», «Києво-Печерський патерик» та ін..

28. Києво-Могилянська академія як посередник філософської думки (Петро Могила, Феофан Прокопович).

Перший вищий навчальний заклад Східної Європи – Київський колегіум, а згодом – Києво-Могилянська академія – утворився у 1632 р. шляхом об'єднання двох київських шкіл: Братської школи на Подолі та школи, що існувала у Києво-Печерській лаврі. Ініціатором утворення колегіуму був митрополит Петро Могила. Тому академію стали називати Києво-Могилянською. Києво-Могилянська академія стала загальнослов'янським осередком освіти, науки й духовності. Тут було запроваджене роздільне вивчення філософії та богослов'я.

У академії працювали такі видатні мислителі того часу, як І.Галатовський, С.Яворський

І.Гізель, Л.Баранович, Г.Кониський, Г.Щербацький та ін...

П.Могила був не лише громадським та культурним діячем, але й мислителем.

Погляди П.Могили:

- ✓ Обстоював ідею розвитку науки і освіти під егідою церкви
- ✓ Закликав поширювати освіту в народному середовищі.
- ✓ Наполягав на пріоритеті духовної влади над державною
- ✓ окреслив образ бажаного володаря – «філософа на троні», гуманного щодо своїх, нещадного до ворогів, освіченого і мудрого, вірного Богові та підзвітного йому

Істотний внесок у розвиток української культури, зокрема філософії, зробив професор академії **Феофан Прокопович (1677—1736)**, який читав лекції з арифметики, геометрії, фізики, астрономії, логіки і богослов'я. Він був людиною високої ерудиції. Філософська спадщина Ф. Прокоповича відображає тенденцію переходу тогочасних українських мислителів від схоластичної парадигми філософування до ідей науки Нового часу, тогочасної модерної європейської філософії. Ця тенденція особливо стає помітною при переосмисленні ним розуміння Бога як самодостатньої сутності, надчуттєвого Абсолюта; тенденції до визнання непорушності законів природи, до утвердження сили людського розуму, до критики поторитаризму і догматизму, притаманного філософії попереднього часу, тощо. Він визнавав важливу роль чуттєвого досвіду в осягненні істини, але при цьому особливу увагу звертав і на споглядання як невід'ємну умову цього процесу та фантазію, що, на його думку, забезпечує зв'язаність цих двох складових під час знаходження істини.

Серед натурфілософських, онтологічних проблем, яким Прокопович надавав особливо важливого значення, було учіння про матерію, яке він переосмислив відповідно до філософії Нового часу. Всупереч усталеній середньовічній схоластичній традиції він розглядав матерію не в метафізиці, а в натурфілософії, у зв'язку з природознавчими дослідженнями. Матерія в його інтерпретації не є чистою потенцією, що своїм існуванням завдячує формі, не є абстрактним субстратом, а мислиться як така, що характеризується протяжністю, тобто має ширину, глибину, висоту, довжину тощо. Ще до обґрунтування М. Ломоносовим закону збереження матерії Прокопович зазначав, що матерія, яку Бог створив на початку світу, не може ніколи ні народжуватись, ні знищуватись, ні збільшуватись, ні зменшуватись, і скільки її створено, стільки й залишиться завжди.

Головною ознакою природи він вважав рух, який пов'язував із суперечністю речей, взаємозв'язком протилежностей, про що свідчать будова світу, зміна матеріальних речей у ньому, які взаємознищуються, щоб не лише зберегти, але й примножити його бездоганність. Розглядаючи проблему руху, Ф. Прокопович не залишив поза увагою і проблеми часу, кінцевого і безкінечного, перервного і неперервного. Простір він ототожнював із місцем, що його займає тіло, а тому не зводив щастя лише до матеріального статку. Він доводив, що людина стає щасливою за умов дотримання нею закону природного, морального, громадянського й Божого, що значною мірою досягається піляхом самопізнання.

29. Проблеми людинита нації в теоріях Кирило-Мефодіївського братства.

М.Драгоманов, М.Костомаров, Ф.Юкевич

У серці людини, за переконанням **П. Юркевича**, знаходиться основа того, що її уявлення, почуття і вчинки набувають тієї особливості, в якій виражається душа цієї, а не іншої людини, і такого особистісного спрямування, за силою якого вони є проявом не загальної (абстрактної) духовної істоти, а окремої живої, справді існуючої людини. Тільки серце здатне виражати, знаходити й розуміти такі душевні стани, які за своєю ніжністю, особливою духовністю і життєдайністю не доступні абстрактному мисленню, розуму. П. Юркевич доводить, що поняття, абстрактне знання розуму виявляє або актуалізує себе не в голові, а в серці, оскільки воно стає душевним станом людини, а не залишається абстрактним образом зовнішніх предметів. Щоб стати діяльною силою і рушієм нашого духовного життя, воно (знання) мусить проникнути саме в цю внутрішню глибину. Тож розум, за твердженням Юркевича, має значення світла, яким осягається Богом створене життя людського духу. Тобто духовне життя виникає раніше, ніж розум, який може бути хіба що вершиною, але аж ніяк не корінням духовного життя людини. Закон для душевної діяльності, зазначав Юркевич, не твориться силою розуму, а належить людині як готовий, незмінний, Богом установлений порядок морально-духовного життя людини і людства. Перебуває цей закон у серці як найглибшому куточку людського духу.

П. Юркевич, за словами Г. Шпета, розумів сенс історичного моменту, що мав місце перед його очима, усвідомлював його значення для всього філософського розвитку, бачив, у якому напрямі має розвиватися філософія. Він вважав, що раціоналізм в його класичних формах вичерпав можливості свого подальшого існування, а тому поступ філософії в цьому напрямі безперспективний. Результатом творчих пошуків П. Юркевича є його оригінальна «філософія серця», породжена як глибоким духовним корінням автора, так і її генетичним зв'язком з українською національно-культурною традицією, в якій емоційний елемент переважає над раціональним і яка зорієнтована на досягнення внутрішніх глибин індивідуального «Я».

П. Юркевич був українцем не лише за своїм походженням (уродженець Полтавщини, вихованець Київської духовної академії), а й за своїм світовідчуттям і світобаченням, характером філософування (примат емоційно-чуттєвого над раціональним, індивідуального над загальним, елементи романтизму) був українським філософом. Його «філософія серця» є продовженням однієї з найсуттєвіших рис української філософії, традиції української духовності. І якщо у К. Ставровецького, Г. Сковороди ця традиція виявилася постановкою чітко окресленої проблеми, ідеї, а в М. Гоголя, П. Куліша, Т. Шевченка — на рівні літературно-художнього досягнення дійсності, то у П. Юркевича вона стала особливим предметом філософської рефлексії, завершеною філософсько-антропологічною концепцією. Будучи українським філософом, П. Юркевич своєю творчістю вплинув на філософські орієнтири російських філософів Володимира Соловйова, Євгена Трубецького (1863—1920), Миколи Бердяєва (1874—1948), Семена Франка (1877—1950), адже він мислив не тільки категоріями свого часу, а й поняттями, які випереджали той час, наближаючи його до пізніших філософських напрямів — екзистенціалізму, персоналізму, філософії життя.

Члени Кирило-Мефодіївського товариства М.Костомаров, П.Куліш, Т.Шевченко, М.Гулак, В.Білозерський захищали рідну мову, вважаючи її «голосом серця». Куліш стверджував, що існує мова серця та мова розуму. проголошували єдність людини з рідною землею, духовність.

П.Д.Юркевич

Праці – «Ідея», «Матеріалізм і основи філософії», «серце і його значення в духовному житті людини»

Розробив «філософію серця». Високо цінував природничі науки.

Серце – основа неповторності та унікальності людської особистості, тоді як розум фіксує загальне.

М.Драгоманов

«Рай і поступ», «Про волю віри».

Проводив ідею боротьби з царським урядом. Вирішення соціальних проблем пов'язував з еволюційними переконаннями, не відкидаючи революційних методів боротьби. В концепцію соціальної революції поклав ідею мирного розвитку суспільства через підняття освітнього рівня народу.

Максимович перейнявся духом новітнього німецького ідеалізму й орієнтувався на натурфілософську систему Ф. В. Шеллінга. З ним теж погоджувався далеко не в усьому, але з

тогочасних філософських систем тільки шеллінгіанство давало змогу досягнути природу як органічну цілісність, що розвивається на власному духовному підґрунті.

Максимович, прагнучи до синтезу біології та шеллінгіанської натурфілософії, став одним із перших учених-еволюціоністів Росії. Ідеєю руху, сходження шаблями прогресу від примітивних до найскладніших форм пронизане все його розуміння природи як живого цілого, здатного до саморозвитку. Таке розуміння буття, ґрунтоване на даних природничих наук, він виклав у "Роздумах про природу", опублікованих 1833 р. Цією книгою він забезпечив собі одне з перших місць не тільки серед натуралістів, а й серед філософів Росії.

Того ж року з'являються думки Максимовича з приводу природи й завдання філософії, опубліковані під назвою "Лист про філософію" в московському часописі "Телескоп". У статті автор ставить питання: "Що є філософія?" — і пропонує відштовхуватися від самої етимології цього слова: "Любов до мудрості". А якщо це любов, то вона не може будуватися тільки на інтелектуальних міркуваннях, вона має виходити із серця. У цьому плані український учений явно дотримується традиції Г. Сковороди, з деякими працями якого він, імовірно, ознайомився ще в гімназії. Надалі ці мотиви траплятимуться як у російських слов'янофілів, починаючи з О. Хомякова, так і в українського філософа П. Юркевича, котрий став учителем російського мислителя В. Соловйова.

Максимович, як і згадані представники самобутньої традиції української та російської філософії, упевнений, що справжня мудрість ґрунтується на любові, що відповідає глибинним переконанням усіх великих представників київської духовної школи, зокрема Г. Сковороди, П. Авсенева, більшості кирило-мефодіївців — від В. Білозерського до П. Юркевича.

Максимович стверджував, що філософія не є окремою наукою і що її покликання — це пізнання внутрішнього значення явищ у їх органічній єдності та взаємозв'язку.

У "Листі про філософію" Максимович підкреслює важливість історичного підходу до явищ.

30. Філософія Г.Сковороди співвідношення теорії та практики тлумачення Біблії, матерії, сутність Бога.

Григорій Сковорода (1722—1794) — найвидатніша постать у культурному житті України XVIII ст. Філософ і поет, педагог і музикант, знавець латини, старогрецької, староеврейської, польської, німецької, російської мов, він розвинув комплекс ідей, актуальних для свого часу, став не лише ідейним предтечею нової української літератури, а й творцем найзначнішого вчення в історії української філософської думки. Пройшовши складний шлях боротьби із зовнішнім «світом», який, попри всі зусилля, так і «не впіймав» його, Сковорода дійшов висновку, що «коли дух людини веселий, думки спокійні, серце мирне — то й усе світле, щасливе, бажане. Оце є філософія». Саме таку філософію — філософію життя і прагнун створити «український Сократ», гармонійно поєднуючи основоположні принципи своєї філософської творчості та власний спосіб життя.

Своє філософське вчення Сковорода сформував під впливом античної і середньовічної європейської філософії (Фалес, Піфагор, Геракліт, Сократ, Платон, Аристотель, Пліній, Е. Роттердамський); народної творчості (міфи, легенди, думи, перекази, народні прислів'я та приказки); вітчизняного просвітництва (К. Транквіліон-Саврецький, Ф. Прокопович, С. Полоцький, М. Козачинський, Г. Кони ський). За своїм змістом і спрямуванням філософія Сковороди відрізнялася від філософії професорів Києво-Могилянської академії. Сковорода створив власну філософську систему, специфічний стиль і форму філософського мислення. Його філософствуванню властиве органічне поєднання художнього і раціонально-абстрактного світоспоглядання.

Ідейно-теоретичні підвалини його філософії ґрунтуються на працях давньогрецьких мислителів. Об'єктом для нього є сама філософія, проблеми людського життя, зокрема моральні.

Мислитель виходить із того, що предметом філософії є людина. А вона є ключем до розкриття всіх таємниць природи та суспільства, а філософія — це засіб, знаряддя розв'язання суспільно-практичних проблем. Філософія окреслює шляхи досягнення щастя людиною. Вона тлумачиться не як чиста теорія, а як практична філософія. На думку Сковороди, філософія організовує, скеровує всі справи до тієї мети, щоб дати життя нашому духу, благородство серцю і світлість думкам.

Гуманізм філософії Сковороди базується на кордоцентризмі. «Головою всього в людині є серце». Воно — корінь життя, любові, вмістилище мудрості.

Одним із основоположних принципів філософської системи Сковороди є вчення про двонатурність світу. Сковорода визнає існування двох натур — видимої (зовнішньої, тіньової) і невидимої (внутрішньої, світлої) — духу, істини, вічності, Бога. Характерно, що Бог для філософа це, з одного боку — природа в усіх її багатоманітних проявах, а з іншого — «джерело», «сонце», «світло». Ці натури притаманні кожному з трьох взаємодіючих світів: макрокосмосу (великому світу), мікркосмосу (людині) і символічний світ Біблії.

Видима натура — тінь справжньої невидимої натури (Бога).

Сковорода закликає: «пізнай себе», а таким чином — пізнай Бога.

За Сковородою «видима» натура світу символів Біблія — брехня, шал Божий, але «в цих брехнях, як у лушпинні, закрилося сім'я істини». Через розшифровку світу символів видимої натури лежить шлях до невидимої натури третього світу, тобто до істини.

Правильний вибір життєвого шляху, успіх того чи іншого пошуку полягає в «сродності парці». «Роби те, для чого народжений» і будеш щасливий. У протилежному разі людина нещасна.

Критерій щастя людини в «сродності» зі світом, природою та рідним краєм, з одного боку, є індивідуальним, а з іншого — загальним. І дає змогу для «сродної праці» для всіх людей, суспільства тощо. Таким чином, у житті проявляється у «нерівній рівності».

В соціальному плані Сковорода критикує неробство, паразитизм, свавілля поміщиків, розкриває злиденність і безправ'я трудового народу та протестує проти соціальної

нерівності. Його ідеалом є «Горний Єрусалим» або горна республіка, де взаємини між людьми будуються на основі духовної природи високої моралі, свободи та рівності.

31. Філософські ідеї у творах Т.Г. Шевченка.

Філософські аспекти соціально-політичної думки знайшли своє відображення в творчості *Т.Г.Шевченка*. Проблеми людини, її прагнень та переживань, інтересів та потреб, сенсу життя та щастя роз'їдаються ним в контексті засудження кіпосницького ладу, монархічної влади, сваволі панствія. Національному визволенню, утвердженню незалежної України Шевченко надавав пріоритетного значення. Ця ідея пронизує всю творчість мислителя і є «наріжним каменем» його існування.

Після Г.Сковороди вперше з новою силою зазвучала філософія українського духу у творчості Великого Українця, Генія і Пророка *Т.Г.Шевченка* (1814-1861). Ця філософія глибоко індивідуальна, особиста і, разом з тим, ґрунтувалась на національній ідеї українського народу, його ментальності. У цій філософії - відображення щирої і беззахисної у своїй відкритості душі мислителя, розвитку відтвореного розуму, інтелекту, що простежує життя людське у всеоб'ємності: і в конкретній долі сестри-кріпачки, і в історичній долі цілих народів. Філософія тому й є мудрістю, що вона здатна творити світоглядне диво: особистий, внутрішньо-мистецький світ Тараса Шевченка, переплавлений в литво філософських узагальнень, постав у таких образах, в яких сам народ упізнавав свою душу, прочитав свою історію, зазирнув у своє майбутнє. Філософія *Т.Шевченка* виростає насамперед з конкретно-узагальненого ставлення до любові, надії і віри. Саме з любові до України виникає шевченківська філософія пробудження людської гідності, смутку-жалю знівченого життя, сили протесту і бунтарства. Улюблений герой Шевченкових поезій і картин - лицар народний, повстанець-гайдамака, козак-запорожець, що виступає оборонцем рідного краю, носієм народної правди і честі. Гнів мислителя спрямований передовсім проти різних утискувачів, прийшлих і доморощених. Філософський подвиг *Т.Шевченка*, вся вибухова сила його творчості полягає в тому, що він зумів серед мертвої тиші, яка покірливо мовчала задухою страху, ненависті, підозри, загальної заціпенілості, посіяти надію. Життя цієї надії починається з оспівування свободи. Шевченко показує, що нездоланність людського духу виявляється і в тому, що безстрашних співців свободи народжують найпохмуріші часи, бунтівний голос покривджених соціальних низів. Вінець Шевченкової творчості - це спів свободі, уславлення свободи, цієї першої й неодмінної передумови людського поступу, добробуту й щастя. До найволелюбніших книг усіх часів належить "Кобзар", він наскрізь просякнутий прагненням свободи, передчуттям її неминучості. Шевченківська творчість пронизана вірою в незнищенність людини, вірою в те, що людина ніколи не змириться з безправством, рабство ніколи не визнає за норму існування. Філософський характер творчості *Т.Шевченка* відображає її народність, коли кожне явище життя розглядається мовби очима народу, з позицій народу, кожна подія минувшини чи сьогодення вимірюється мірою народної моралі, чистотою й цнотливістю душі трудової людини. Завдяки народності виявляє себе оригінальність шевченківського бачення світу, інтенсивність його світосприймання. Для філософії *Т.Шевченка* характерне нове, мистецько-поетичне розуміння співвідношення стихійного і закономірного. Так, поезія *Т.Шевченка* багато в чому зобов'язана фольклорній стихії, в якій синтезувались в єдине ціле безпосередні враження життя і символіка народної пісні, буйна уява народної міфології і надбання світової культури, скарби знань, що відкрились художникові-професіоналові. Шевченкова філософія багата емоційною наснагою образів, широтою і діяльністю асоціативного мислення. В ній крізь людський біль, крізь індивідуальне раз у раз проступає вселюдське: біблійна далеч історії тут мудро перегукується із сьогоденням, досвід минувшини - з сучасним життям і прагненням народів світу. У цьому розумінні філософія *Т.Шевченка* невичерпна. Нові, прийдешні покоління знаходять у ній синтез народного і вселюдського досвіду, як ми знаходимо його в книгах древніх, що вік їхній вимірюється тисячоліттями.

32. Релігія як форма всесвітньої культури.

За трактуванням богословів, *релігія* (від лат. *religio* — зв'язок) — це те, що пов'язує людину з Богом: "святе письмо", культ та інші догмати, тобто це віра в існування Бога.

Світське визначення релігії охоплює систему філософських, соціологічних, культурологічних, психологічних наукових знань, ґрунтується на історіософії, раціоналістичному підході, позбавленому ознак ідеологізованих і містифікованих теорій.

Релігія — одна з найдавніших форм суспільної свідомості та своєрідного відображення світу. Вчені матеріалістичного напрямку вважали релігію "фантастичним", тобто неправдивим, негативним, антикультурним відображенням світу. Ф. Енгельс, вступаючи в полеміку з Є. Дюрінгом, наголошував на фантастичності релігії, переконливо доводив, що релігія виникла у процесі осмислення людиною сил природи, суспільних сил, що це одна з найдавніших форм духовного освоєння світу, що впливає з властивостей процесу пізнання.

Релігійні вірування пройшли через певні рівні трансформації свідомості людини, магічні дії, уявлення про струнко вибудовану систему світу, гіперболізовані та виведені до рівня моральних постулатів обряди, що є обов'язковими для кожного віруючого. Якщо такі форми суспільної свідомості, як мораль, політика та право, допускають варіативність, то релігія претендує на єдине, незаперечне універсально-догматичне бачення і розуміння дійсності. Відіграючи роль світоглядної системи, релігія однозначно визначає місце людини у світі, диктуючи їй правила повсякденної поведінки та норми міжособистісних стосунків.

Кожному напрямку людської діяльності притаманні фантастичні форми відтворення дійсності. Це характерно і для науки, і для політики, і для мистецтва. Художня фантазія є невід'ємною складовою митця. Людина споконвіку робила спроби відображати дійсність у фантастичних формах, оповідаючи про богів, героїв, демонів, духів. У цих відображеннях відбивались і трансформувались реальні події, набували надприродного забарвлення уявлення людини про світ, природу і буття. Таким чином, міфи, фольклор, де висвітлювалось як загальновизнане, так і надприродне, були висхідним джерелом, витокami релігії.

Відомі дві протилежні теорії щодо того, коли і як виникла релігія. За твердженням богословів, релігія є надприродним божественним явищем, що існує споконвічно, а тому історія суспільства зобов'язана релігії. Науковці доводять, що людство налічує понад 3,5млн років і охоплює величезний історичний період. Археологи стверджують, що перші релігійні уявлення склались в епоху верхнього палеоліту приблизно 40—20 тис. років тому, оскільки вже тоді жили люди сучасного антропологічного типу, які творили релігійні системи.

Ранні форми релігії зародились разом з фетишизмом, тотемізмом, магією, анімізмом. З переходом до класового суспільства сформувались та утвердились племінні релігії, де провідну роль відігравали культ вождя та духу предків. З виникненням політеїзму (багатобожжя) з'явився інститут жерців, які професійно "обслуговували" богів і божеств, виконуючи роль посередників між членами племені та Богом.

Інститут жерців сформував систему ідеологічного забезпечення, виконував творчі функції, складав міфи (від грецьк. *μῦθος* — переказ, сказання), у сюжетах яких боги та герої служили взірцем і пояснювали незрозумілі явища природи. У міфах відбивалися моральні погляди, естетичне ставлення до дійсності. Записані, впорядковані й догматизовані міфи стали базою для написання "священних" книг.

З утворенням інституту держави постала потреба привести пантеон богів до спільного знаменника і до моделі системи управління країною. Політеїзм почав втрачати значення; на зміну і як протиположності йому в останні роки старої ери починає утворюватись релігія єдинобожжя — монотеїзм, що зумовлювалось суспільними потребами. У державі утворюються централізовані структури з єдиним царем, тому став потрібен один Бог, який би підтверджував його права на землю. Тоді народилась приказка: "На небі один Бог, на землі один цар". Виникають такі світові релігії, як буддизм, християнство та іслам. Цей період став поворотним пунктом як в історії суспільства, так і в історії релігії. Світові релігії передбачують звернення всіх народів незалежно від національності до єдиного Бога. Було уніфіковано культи, нівелювалася специфіка національної обрядовості, пропагувалася загальна рівність перед Богом усіх соціальних верств, перенесено в абстрактний вимір (у потойбічний світ) загальносоціальну справедливість. Завдяки такому космополітичному характеру світових релігій вони почали поширюватись по всіх континентах Землі.

Світові релігії визначили провідною ілюзорно-компенсаторну функцію щодо земного буття: реальність переходить у сподівання і бачення майбутнього ідеального світу як райського буття, де начебто панують рівність і свобода. Тому матеріалісти вважали релігію опіумом для народу,

доводячи, що вона відволікає людство від активного життя. Проте опій може бути водночас і ліками, і отрутою залежно від дози. Тому потрібно знайти золоту середину, коли релігія йтиме поруч із заміщенням іншими духовними компенсаторами, які мають високий гуманістичний зміст, естетичну наповненість, формують у людини культуротворчі позиції для активного розвитку високогуманного суспільства.

Ідея кожної релігії — ідея Бога, тобто суть і сутність відображення ідеально-абстрактної людини, змодельованої на гуманістичних засадах. Загальнолюдський гуманізм не заперечує існуючих вірувань, національних традицій, звичаїв, він вбирає в себе їх кращі досягнення і ґрунтується на їх засадах. Можна ствердно говорити про поєднання найвищих ідей гуманізму релігії та кращих гуманістичних засад суспільства, шукати і реалізувати в соціум той здоровий синтез, який, безумовно, може стати перспективним.

Після утворення релігійних систем у них формувались ієрархічні структури, які відповідали суспільним; релігійний пантеон наслідував світський. Для пошанування Бога та сонму божеств вироблялася ритуальна система з урахуванням регіональних і національних особливостей народів. Не завжди релігійні структури ототожнювались з постулатами сповідуваної релігії, адже церква часто й активно включається в систему економічних, політичних і культурних відносин, виконує безліч нерелігійних функцій. Так, монастирі в Європі тривалий час були майже єдиними культурними і науковими центрами; це стосується також буддистських і ламаїстських монастирів у Тибеті, Індії, де збережено велику кількість історичних і культурних цінностей. Багато релігійних організацій є активними борцями за мир, ядерне роззброєння, соціальну справедливість; священнослужителі подають приклад для наслідування у здійсненні добродійних справ. Згадаємо відомого прогресивного діяча і борця за соціальну справедливість, лауреата Нобелівської премії матір Терезу, для якої постулати релігії стали постулатами життя.

До утвердження світових релігій функціонували такі культові системи і релігії (наводяться у хронологічному порядку):

- племінні культури — магія, фетишизм, анімізм, тотемізм, землеробські культури, шаманізм;
- ранні національні релігії — Стародавнього Єгипту, народів Двोरіччя, Стародавньої Індії, давньогрецька релігія, релігія Стародавнього Риму;
- пізні національні релігії — іудаїзм, індуїзм, конфуціанство, даосизм, синтоїзм, зороастризм, джайнізм, сикхізм;
- світові релігії — буддизм, християнство (православ'я, католицизм, протестантизм), іслам.

З утвердженням світових релігій постало протистояння, а частіше заперечення та заборона племенних культів і ранніх національних релігій.

33. Категорії, основні форми та сутність буття.

Онтологія – вчення про буття

Термін запроваджено в 17 ст. у якості еквіваленту метафізиці

До 20 ст. онтологія – метафізика

Онтологія — це вчення про буття, розділ [філософії](#) у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого. Поняття «онтологія» не має однозначного тлумачення у філософії. І це не випадково. Воно складне, змістовне, багатогранне. Існує, принаймні, три значення цього поняття:

- По-перше, під онтологією розуміють ту частину філософії, яка з'ясовує основні, фундаментальні принципи буття, першоначала всього сутнісного. Саме поняття «онтологія» у перекладі з грецької мови означає вчення про суще, сутнісне, найважливіше (*онто* — суще, сутнісне, *логія* — вчення). Це вчення про першооснови [буття](#), про [субстанцію](#), [матерію](#), [простір](#), [час](#), [рух](#), [причинність](#) тощо.
- По-друге, у [марксистській філософії](#) поняття «онтологія» вживається для з'ясування сутності явищ, що існують незалежно від людини, її свідомості (та ж [матерія](#), [рух](#), [розвиток](#), його об'єктивні закони тощо).
- По-третє, у західній філософії в поняття «онтологія» теж включають найзагальніші принципи буття, але вони розглядаються на рівні надчуттєвої, надраціональної інтуїції. Це так звана «трансцендентальна онтологія» Гуссерля, «Критична онтологія» Гартмана, «фундаментальна онтологія» Гайдеггера тощо. Тобто, найзагальніші принципи буття у такому розумінні з'ясовуються лише інтуїтивно, а не в процесі практичної, пізнавальної діяльності людини, взаємодії суб'єкта і об'єкта.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що зміст поняття «онтологія» складають основи, витоки, першоначала всього існуючого, найбільш загальні принципи буття світу, людини, суспільства. У понятті «онтологія» знаходиться відображення та особливість цих основ, витоків та першоначал, що вони існують об'єктивно, тобто незалежно від людини і її свідомості. Все це складає сутність такого поняття, як «онтологія».

Що означає поняття «буття»? Як відомо, особливістю філософії як науки є те, що вона дає найбільш узагальнене знання про те, що існує. Тож і філософське усвідомлення світу ґрунтується на узагальненому, абстрактному, теоретичному відображенні дійсності. Таке відображення здійснюється з допомогою найбільш загальних понять, категорій. Найбільш загальною категорією філософії (при тому будь-якої за напрямком) є найдавніше поняття «буття».

Буття – «бути в наявності», «існувати» – філософська категорія, яка позначає найбільш загальне поняття існування

Протилежність буттю – Ніщо

До буття відносяться

- ✓ матеріальний світ
- ✓ духовний світ

Буття — філософська категорія, що позначає:

1. все те, що ми бачимо, що реально існує;

2. все те, що ми не бачимо, але воно є у дійсності (наприклад, радіохвилі, йонізуюче випромінювання, електричне поле, внутрішня зміна тощо);
3. все те, що є уявним, нереальним (наприклад, уявлення про ідеальне, міфологічні образи);
4. реальність, яка існує об'єктивно, незалежно від свідомості людини (природа, об'єктивні закони);
5. загальний спосіб існування людини, суспільства.

Виходячи з вищевикладеного, основними формами буття є: буття речового, матеріального; буття суб'єктивного ідеального; буття біологічного (живого); буття соціального (суспільного).

Більшість філософів вважає проблему буття основоположною при розгляді філософських проблем. Щоб зрозуміти її смисл і значення, потрібно зрозуміти, яку роль вона відіграє в житті суспільства, людини.

У своєму повсякденному житті люди переконуються в існуванні світу, що при всіх його змінах він все ж зберігається як щось відносно ціле і стає. Проте проблема буття все ж виникає, особливо тоді, коли його підвалини стають предметом сумнівів та роздумів. та й причин для цього достатньо, оскільки й сьогодні не знято питання «Бути чине бути». Воно зумовлене загрозою існування людства з боку явищ і процесів, які виникли і зростають у наш час. Тому людству слід як слід розібратися у тому, що таке буття, які основні форми його прояву

1. Основні виміри буття

Хоча категорія буття охоплює універсальні зв'язки у світі, все ж форми буття різні..

- ❖ буття речей, процесів, яке поділяється на буття речей, процесів природи, буття природи як цілого та буття речей і процесів, створених людиною (друга природа)
- ❖ буття людини, яке поділяється на буття людини в світі речей і суто людське буття
- ❖ буття духовного (ідеального) в якому розрізняють індивідуалізоване духовне та і об'єктивне духовне
- ❖ буття соціального, яке вміщує у собі ідеальне буття і буття суспільства

34. Формування науково-філософського поняття матерії. Матерія і рух.

Матеріальне — філософська категорія, яка дає уявлення про фундаментальну ознаку буття, а саме про його об'єктивне існування, незалежне від свідомості людини, її життєдіяльності (наприклад, природа, космос, речовина, закони розвитку тощо).

В яких видах зустрічається матерія як конкретна об'єктивна реальність? Існує така класифікація конкретних видів матерії:

1. речовинні види (речовина). Речовина — матеріальне утворення, котре складається з елементарних частинок, які мають масу спокою;
2. неречовинні види матерії (поле) — магнітне поле; поле ядерних сил; гравітаційне; електричне; радіохвилі; ультразвук; рентгенівські промені; йонізуюче випромінювання тощо. Неречовинні види матерії не мають маси спокою і володіють нескінченним числом ступенів свободи;
3. антиречовинні види матерії (антиречовина). Антиречовина — матерія, котра складається з античастинок. Ядра атомів антиречовини мають у собі антипротони і антинейтрони. У речовини ядро зі знаком плюс (+), у антиречовини ядро зі знаком мінус (-) — антиядро. У речовини електрон зі знаком мінус (-), у антиречовини електрон зі знаком плюс (+) — антиелектрон. Експериментально на прискорювачах заряджених частинок отримані антиядра гелія, антипротон, антинейтрон, антиелектрон тощо.

Структурні рівні матерії

У філософії розглядаються структурні рівні видів матерії. Картина виглядає так:

- неорганічний рівень
 - о мікросвіт (з грецьк. — малий)
 - о макросвіт (з грецьк. — великий)
 - о мегасвіт (з грецьк. — надвеликий, величезний)
- органічний рівень
 - о організменний
 - клітина
 - о надорганізменний
 - біосфера (зона активного життя)
 - біоценоз («живий комплекс», сукупність рослин, тварин, мікроорганізмів, що населяють певну ділянку суші чи водоймища, наприклад, як, озеро тощо)
- соціальний рівень
 - о людина
 - о особистість
 - о сім'я
 - о плем'я
 - о народність
 - о нація
 - о соціальна група
 - о суспільство

І насамкінець слід підкреслити, що матерію як поняття не можна ототожнювати з конкретними її видами, як це було, скажімо, в античній філософії, коли першооснову всього існуючого визначали через конкретні види матерії — воду, повітря, вогонь тощо. Чому?

По-перше, тому, що матерія як поняття — це найбільш загальне, а конкретний вид матерії — це окреме; По-друге, матерія як поняття, і про це вже йшла мова, не сприймається органами відчуття людини. Конкретні види матерії (речовина) на рівні відчуттів сприймаються; По-третє, матерія як поняття у філософії визначається не по відношенню до її конкретних видів, а по відношенню до відчуттів людини, її свідомості. Бо визначення матерії як поняття через її конкретні види є логічною помилкою.

У логіці така помилка носить назву «теж через теж» (*лат. idem per idem*). Це коли кажуть: «матерія є вода», тобто «матерія є матерія»; «людина є людина». Таке визначення є хибним. Це — тавтологія (тавтологія — визначення, яке повторює раніше висловлене). Бо людину, скажімо, можна визначити лише у порівнянні з нижчими за неї живими істотами. У словнику

ми знаходимо таке визначення людини: «Людина — суспільна істота, вища ступінь розвитку тварин на Землі. Вони відрізняється від вищих тварин свідомістю та членороздільною мовою» (Див. Философский словарь, М., 1963, стор. 499).

Отже, логічне визначення поняття матерії можна дати лише по відношенню до людини, її свідомості, відчуттів, а саме: матерія є філософська категорія для позначення об'єктивної реальності, котра існує незалежно від людини та її свідомості і відображається з допомогою її відчуттів.

5. Рух — спосіб існування матерії

З точки зору філософії, матерія не виникає і не зникає. Вона існує вічно. Матерія не може перетворюватися в ніщо. Якби зміни у світі не відбувалися кількісність і якість матерії залишаються стабільними. Цей процес детермінується об'єктивними законами природи. Так, із закону збереження маси і енергії випливає, що: якби зміни у природі не відбувалися, загальний баланс субстанціональної матерії залишається незмінним (субстанція — це те, з чого складається світ).

Все існуюче знаходиться у русі. Це відомо. І ні в кого таке уявлення не викликає сумнівів. Ще в античну давнину говорили, що «життя — це рух. Де немає руху, там немає життя». Рух — це фактично абсолютна величина. Спокій, стабільність речей — відносна. У русі предмет, річ виникає, стає. У спокої закріплюється, фіксується. Немає жодного виду матерії, яка б не знаходилася у русі. Ніде і ніколи не було і не може бути матерії поза рухом. Рух — це сам спосіб існування матерії. Відомо, що при нагріванні, скажімо, води остання інтенсивно випаровується. При охолодженні — інтенсивність випаровування зменшується. При температурі мінус 273° (абсолютна температура) рух молекул фактично припиняється.

Але на атомному рівні рух не припиняється — електрон продовжує обертатися навколо свого ядра, так само як Земля, всі планети нашої галактики обертаються навколо Сонця. Стабільність, стійкість, сонячної системи досягається саме завдяки рухові. Якби цього не було б, то всі планети Сонячної системи впали б на Сонце, оскільки маса його і притягання надвеликі. Цього не відбувається, тому що є рух, діяння відцентрових та доцентрових сил, котрі рівні за своєю величиною і протилежні за своєю спрямованістю.

Рух — суперечливе явище. Щось рухається лише тоді, коли воно знаходиться в даному місці і одночасно в ньому не знаходиться. По суті, рух — це сама існуюча суперечність (Гегель). Рух не лише переміщення, котре можна спостерігати візуально, а й внутрішня, невидима зміна.

Основні форми руху матерії

У філософії розрізняють п'ять основних форм руху матерії:

1. механічна форма руху (дія — протидія; притягання — відштовхування тощо);
2. фізична форма руху (наприклад, позитивна — негативна електрика, симетрія — антисиметрія);
3. хімічна форма руху (розкладання — з'єднання; асоціація — дисоціація);
4. біологічна форма руху (асиміляція — дисиміляція; спадковість — мінливість);
5. соціальна форма руху (соціальні суперечності; соціальні конфлікти, антагонізми; боротьба інтересів різних соціальних груп тощо).

35. Два головних напрями в філософії: ідеалізм і матеріалізм.

Найбільш загальним, абстрактним відображенням дійсності в історико-філософському аспекті є також уявлення про матеріальне та ідеальне, про «світ речей» і «світ ідей». По суті, мова йде про основне питання філософії, про співвідношення матеріального та ідеального, про те, що є первинним, а що похідним, вторинним. Не може бути сумніву, що ця проблема у філософії існує. Навіть Йоган Готліб Фіхте (німецький філософ, суб'єктивний ідеаліст) стверджував, що філософія може розвиватися лише двома шляхами: перший — від речей до ідей; другий — від ідей до речей. Перший шлях Фіхте називав «догматизмом». Другий — «ідеалізмом». Себе філософ відносив, звичайно, до останнього. Це не що інше як постановка фундаментального питання будь-якої філософії, а саме: як йти у філософії — від речей до ідей (свідомості), чи від ідей (свідомості) до речей.

Матеріальне — філософська категорія, яка дає уявлення про фундаментальну ознаку буття, а саме про його об'єктивне існування, незалежне від свідомості людини, її життєдіяльності (наприклад, природа, космос, речовина, закони розвитку тощо).

Ідеальне — це філософська категорія для позначення суб'єктивного, образного нематеріального відображення дійсності у людській свідомості. Ідеальне дає уявлення про суттєву відмінність між образом і об'єктом, який відображається. Ця відмінність полягає в тому, що образ, який відображає реально відчутні властивості об'єкта, сам цих властивостей не має, оскільки позбавлений будь-якої тілесності, матеріальності. Наприклад, звичайна вишня. Вона має смак, колір, форму, вагу, розмір (величину) тощо. Однак образ вишні, що ми уявляємо, цих властивостей не має. Образ вишні не має смаку, кольору, ваги, форми тощо Він не має жодного грама тілесності.

Отже, образне, відображуване, ідеальне є суб'єктивною, духовною реальністю; образне, ідеальне існує лише в актах свідомості. Категорія «ідеальне» має, принаймні, чотири значення у філософії:

1. ідеальне, що існує як результат інтелектуальної діяльності людини (літературні, музичні, наукові твори тощо);
2. ідеальне як найдосконаліше, як ідеал (ідеал краси, суспільний ідеал, ідеальна форма);
3. ідеальне як результат ідеалізації об'єкту у людській пізнавальній діяльності. Наприклад, [«точка»](#), [«абсолютно тверде тіло»](#), «ідеальний розчин» тощо. Таких об'єктів у природі не існує. Бо що таке «точка»? «Точка» — це ідеальний об'єкт, який створений в результаті абстрагування від принципової неможливості побудувати даний об'єкт практично, бо вона не має ні висоти, ні ширини, ні довжини. У природі не існує «ідеального розчину», котрий не мав би певного об'єму і певної температури. «Ідеальний розчин» — це ідеальна модель створена подумки, коли не беруть до уваги саме ці конкретні ознаки — об'єм і температуру, щоб віднайти більш загальні, суттєві ознаки, що притаманні усім розчинам. Це здійснюється в інтересах пізнання;
4. Ідеальне як об'єктивний феномен, незалежний від людини, її свідомості («абсолютний розум», [«абсолютна ідея»](#) у Гегеля, «вічні ідеї» у Платона тощо).

Тепер зупинимося на з'ясуванні особливостей матеріального як реального, об'єктивного, котре не залежить від людини та її свідомості. Для позначення того, що є об'єктивним, незалежним від свідомості людини у філософії вироблено уявлення про матерію. Поняття матерії. Поняття «матерія», його формування має свою історію. У найдавніший філософів античного світу вже була думка про першооснову всього існуючого. Нею, як відомо, вони вважали воду, повітря, вогонь, атом тощо. Міркування про це ми знаходимо, зокрема, у філософії Фалеса, Анаксімена, Геракліта, Демокрита. Однак таке уявлення про різні

першооснови всього існуючого не мало тієї універсальності, всезагальності охоплення об'єктивної дійсності, котре характерно для категоріального, філософського розуміння матерії.

Згадується розміркування англійського філософа XVII століття Френсіса Бекона про те, що «...древні уявляли собі першу матерію як таку, що має форму і якість, а не як абстрактну, тільки можливу і безформну...», бо «...в той час ще не настало царство „категорій“, де б абстрактне начало могло укритися під захистом категорій субстанції, і тому ніхто не насмілювався придумати цілком уявлювану матерію, а за начало приймалося тільки те, що могло б бути сприйнято почуттям...» (Див. Ф. Бекон. Соч., в 2-х томах, т. 2, М., 1972, стор. 305, 314).

Лише учень і послідовник Фалеса — Анаксимандр першим дійшов до висновку, що в усіх цих речей — води, повітря, вогню тощо — повинна бути єдина, загальна першооснова. Вона повинна бути всеохоплюючою, безмежною, вічною. Такою першооснотою він вважав «апейрон» (апейрон — з грецької — безконечне, безмежне). Фактично це була перша спроба дати узагальнене уявлення про першооснову всього існуючого, спроба категоріального визначення поняття матерії.

Пізніше, у Арістотеля, ми вже знаходимо розуміння поняття матерії як філософської категорії, котра не має якихось конкретних ознак і є результатом абстрактного мислення людини. Арістотель стверджував, що «матерія... чуттєво не сприймається. Однак до визнання її існування ми приходимо на основі узагальнення наших спостережень» (Див. Анатомия мировой философии, т. 1, часть 1, М., 1969, стор. 441).

Подібну думку стосовно поняття матерії поділяв також, вже відомий нам, Френсіс Бекон. «Матерія, — писав він, — позбавлена будь-яких (конкретних — В. Б.) якостей... Вона є, очевидно, найдосконалішою фікцією людського розуму...» (Ф. Бекон. Соч., в 2-х томах, т. 2, М., 1972, стор. 305).

Отже, поняття матерії вищезгадані філософи пов'язували не з конкретними її властивостями, а з чимось загальним, абстрактним, всеохоплюючим, безмежним. Такий підхід став важливим кроком на шляху визначення поняття матерії як філософської категорії. Однак не всі філософи поділяли подібне уявлення про поняття матерії. Насамперед, такий підхід відкидали ті, хто вважав першооснотою всього сущого дух, ідею, «абсолютний розум», свідоме начало. До таких відносився англійський філософ, єпископ Джордж Берклі (1684 — 1753). Він виступив з різкою критикою уявлення про матерію як про абстрактне поняття. Запереченню цього Берклі присвятив «Трактат про начала людського пізнання» (1710). В ньому він не приховує того, що головною його метою є боротьба проти матеріалізму в усіх його проявах. Чому? Тому, що Берклі був філософом-ідеалістом, єпископом. Його фах вимагав спростування матеріалізму, основного його поняття матерії, оскільки визнання останньої не залишало місця для Бога як творця всього існуючого.

Аргументація Берклі проти поняття матерії як абстракції була нескладною. Вона зводилася до проголошеної ним тези: «існувати означає бути сприйнятим». Що це означає? Прослідкуємо за логікою Джорджа Берклі. Все те, що реально існує, вважав Берклі, я сприймаю з допомогою органів відчуття. Матерії, як поняття, я не сприймаю ні з допомогою зору, ні з допомогою дотику, а оскільки це так, то вона не існує, а отже позбавлена сенсу. Ось його судження на цей рахунок: «В тім, що речі, котрі я бачу моїми очима, чи відчуваю моїми руками, дійсно існують — я зовсім не маю сумніву. Єдина річ, існування якої я заперечую, це те, що філософи називають матерією». (Див. «Антология мировой философии», т. 2, М., 1969, стор. 518—519).

Однак це помилкове твердження. Людина багато речей не сприймає з допомогою відчуттів, але це не означає, що такі речі не існують. Ми не сприймаємо відчуттям магнітне поле, ультразвук, радіохвилі тощо, але вони є. Про їх існування ми дізнаємося з допомогою відповідних приладів. Закони природи теж не сприймаються на рівні відчуттів, однак ніхто не заперечує їх існування. Поняття матерії теж не сприймається з допомогою дотику, зору, смаку тощо бо це абстракція, узагальнене уявлення, в ньому на рівні мислення фіксується найбільш загальна, всеохоплююча ознака дійсності, котра полягає в тому, що речі, предмети, природа існують реально, об'єктивно, незалежно від людини, її свідомості. «Матерія, — писав Ф. Енгельс, — є чисте творіння думки і абстракція. Ми відхиляємося від якісних відмінностей речей, коли об'єднуємо їх під поняттям матерії. Матерія, як така, не є чимось чуттєво існуючим» (Ф. Енгельс. Анти-Дюринг. М., 1957, стр. 358).

Таким чином, поняття матерії вироблено у філософії для позначення об'єктивної реальності, котра дається людині у її відчуттях. Ця об'єктивна реальність і є змістом такої філософської категорії, як матерія.

36. Шляхи відродження української культури.

Протягом століть український етнос розвивався у несприятливих умовах. Проте наша культура засвідчила свою міцність. Отож, можна сподіватися, що надалі зростатиме роль культури в державотворчих процесах, формуванні єдиного духовного простору, утвердженні гуманістичних цінностей, національної самосвідомості та патріотизму.

Досягнути зазначених цілей можна шляхом створення ефективних механізмів підтримки й функціонування культурно-мистецької сфери незалежно від форми власності, підпорядкування та правового статусу підприємств, організацій культури, творчих колективів, об'єднань, груп. Головну роль у виконанні цих завдань поряд із органами виконавчої влади мають відігравати творчі спілки професійних митців, благодійні національно-культурні товариства, інші об'єднання у сфері культури.

З цією метою, як зазначено в Конституції України та інших документах, передбачається реалізувати комплекс заходів щодо:

- забезпечення гарантій свободи творчості, доступу громадян і особливо молоді до усіх культурних надбань;

- створення нормативно-правової бази у сфері культури й мистецтва, суміжних сферах суспільного життя, що відповідає б сучасним вимогам;

- підтримки високопрофесійної мистецької творчості незалежно від політичної чи комерційної кон'юнктури;

- подальшого розвитку традиційних культур народів та етносів, що населяють Україну;

- заохочення становлення і зміцнення мережі недержавних, культурно-мистецьких організацій (творчих спілок, фондів, професійних гільдій, виконавських колективів тощо), які забезпечуватимуть розвиток культурі шляхом використання творчих, господарських і організаційно-правових форм існування та шляхом підтримки суспільством і державою;

- створення протекціоністських умов для розвитку вітчизняної культури, зокрема випуску національної культурно-мистецької продукції (кінематографії кінопрокату, театру й телебачення, концертно-виставкової діяльності, публікації художніх творів, відео-та аудіовидань тощо), забезпечення конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, авторських і суміжних прав;

- державної підтримки високопрофесійної мистецької творчості, що забезпечує якісний рівень національної культури;

- збереження національної культурної спадщини (рухомих та нерухомих пам'яток і цінностей, музеїв, заповідників, бібліотек, архівів тощо) як основи національної культури, подальшого розвитку традиційних культур народів, які населяють Україну; створення Реєстру національного культурного надбання;

- утримання зусиллями органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування базових елементів інфраструктури;

- поглиблення національного самопізнання та самоусвідомлення;

- створення умов для існування, розвитку, співпраці та змагання розмаїтих філософських, релігійних, літературних, образотворчих, музичних течій, напрямів, шкіл, тобто дійсне ствердження свободи духовної творчості;

врахування світового культурного досвіду, усвідомлення власної національної культури як ланки світового культурного процесу, співучасть у світовому культурному обміні за умов визнання пріоритету загальнолюдських цінностей та розуміння Землі як спільного дому усього людства; всебічне використання резервів національної культурної традиції, можливостей національної ментальності, орієнтація на створення оригінальних культурних цінностей, що мають не лише національне, але й загальнолюдське, світове значення, адже останнє і є критерієм зрілості культури.

Особливої уваги заслуговує українізація різних форм масової культури, сучасної індустрії розваг, а також тих новітніх видів та жанрів культури, які з різних причин в Україні не розвиваються або втратили національну визначеність. Наприклад, телевізійні жанри, оперета, різні форми відеокультури тощо.

Продумана система державного протекціонізму стосовно української національної культури, яка б не порушувала інтереси інших національних осередків України й не суперечила загальнолюдським принципам, державна підтримка культур національних меншин — ось один із необхідних напрямів національно-духовного відродження народів нашої держави.

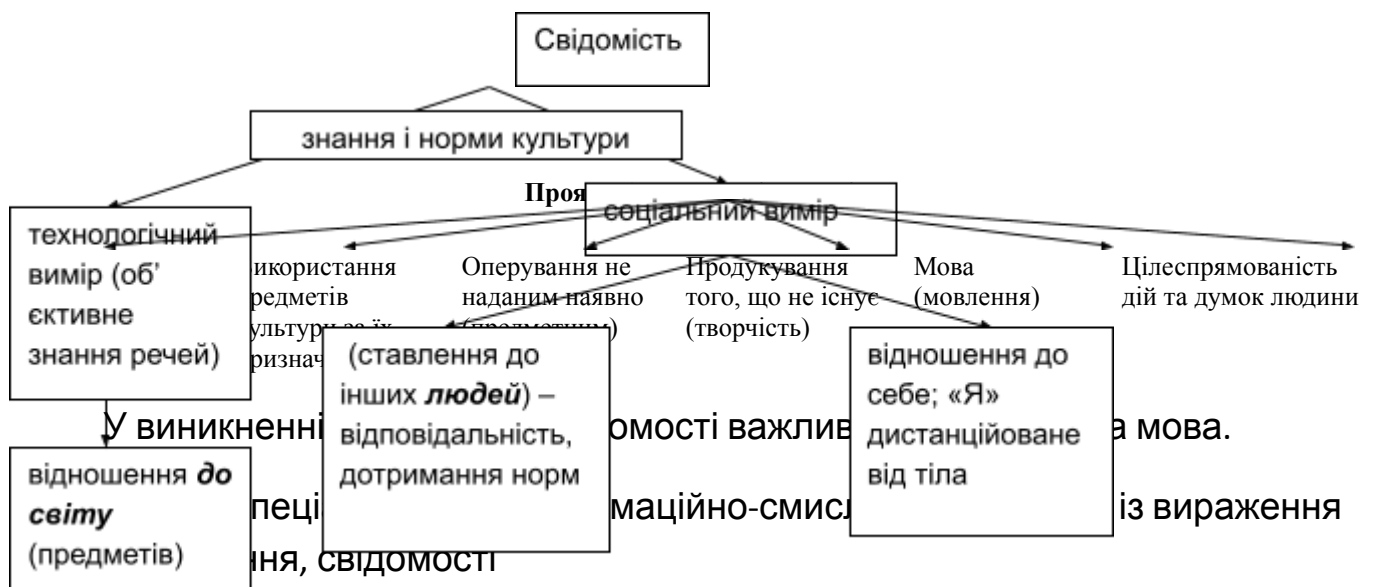
Вдруге у XX ст. Україна одержала самостійність, державну суверенність, а отже, і шанс на духовне відродження.

37. Свідомість та форми психічної життєдіяльності-мислення, пам'ять, воля, емоції. Свідомість і мова. Свідомість та безсвідомість.

Свідомість – це найвища, властива тільки людині як соціальній істоті форма відображення дійсності, функція людського мозку. Вона є активним, цілеспрямованим, узагальненим, оцінним відображенням, пов'язаним із діяльністю, в процесі якої люди освоюють і перетворюють світ. Часто свідомість ототожнюють із безпосереднім духовним життям, стверджуючи, що будь-які духовні явища є явищами свідомості. Однак зводити духовне життя до свідомості – означає спрощувати перше, оскільки воно охоплює як свідомі, так і підсвідоме. Неправильним є і зведення свідомості лише до знань.

Е.Гуссерль, М.Гайдеггер, Ж.-П. Сартр вважали свідомість чистою суб'єктивністю

Але – і сприйняття об'єктивної реальності (знання про предмети, природу).



У контексті проблеми свідомості мова виконує дві важливі функції

1). Є виявом ідеального змісту свідомості. Кант виділяв три способи – слово, жест, інтонація. Отже, свідомість може реалізовуватися в трьох мовних формах

- о вербальній (словесній)
- о зображення
- о музичній

2). Мова є специфічним буттям, що формує свідомість. Мова концентрує в собі ті смисли й значення, які віднаходить і стверджує в світі людина. Тому мова щодо свідомості є її безпосереднім оточенням, яке впливає на неї змістом, внутрішньою спрямованістю. У цьому аспекті важливе значення має національна мова, оскільки, за словами Гумбольта, різні мови не

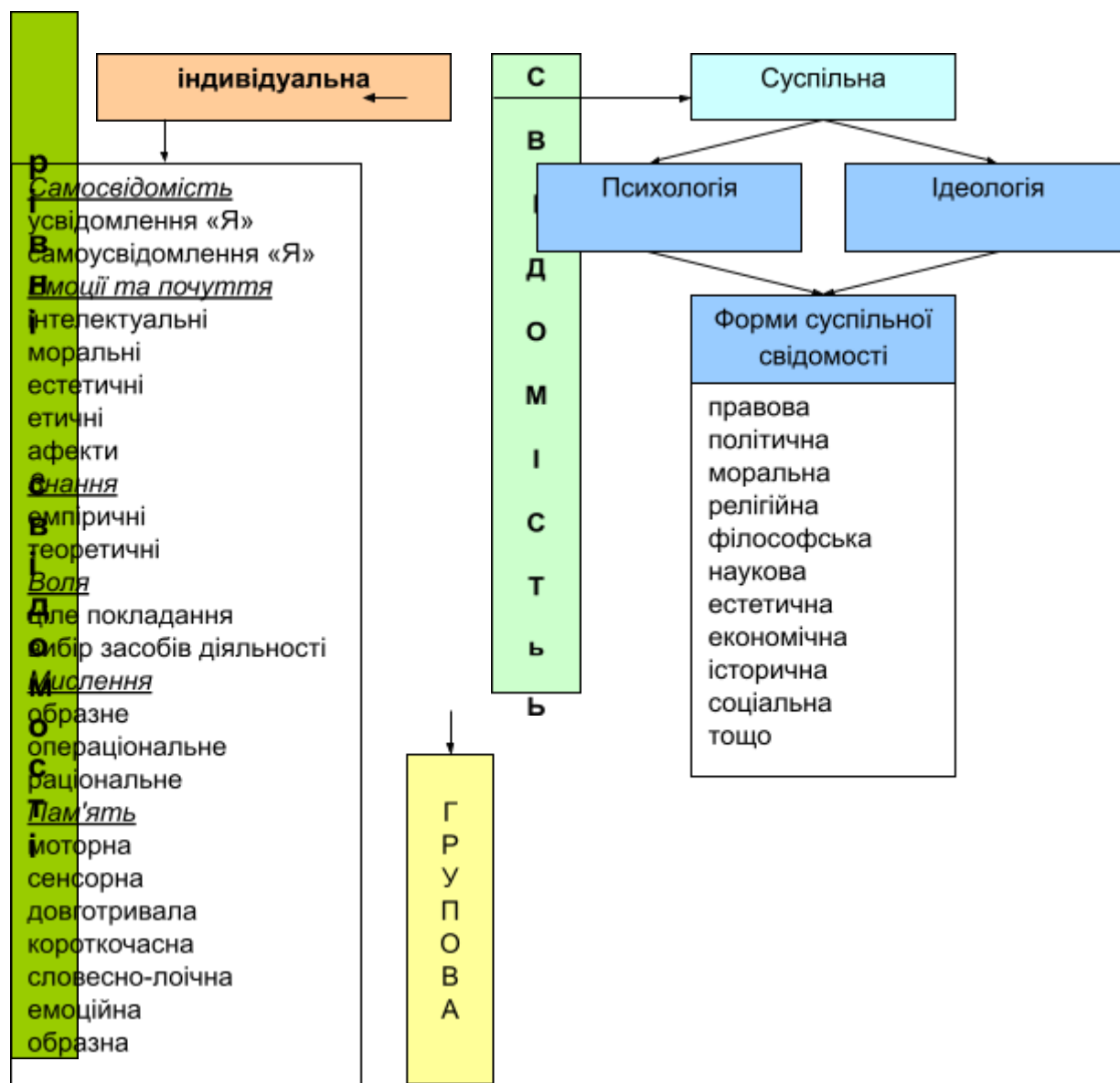
просто дають різні позначення одного й того ж предмета, а й його різне бачення.

Основні функції свідомості

- ❖ ***Інформативна*** (забезпечення людини інформацією про стан та процеси дійсності)
- ❖ ***Пізнавальна*** (отримання знань у вигляді предметних характеристик дійсності)
- ❖ ***Творча*** (перетворення знань та інформації за допомогою мислення, інтуїції, уяви, фантазії)
- ❖ ***Оціночна*** (визначення на основі ідеальних еталонів, норм, правил, ступеня значущості тих чи інших правил)
- ❖ ***Цілепокладання*** (формування образу – результату діяльності)
- ❖ ***Сенсотворча*** (формування життєвих сенсів через зіставлення реальності з ідеалами, цілями, еталонами)
- ❖ ***Організаційно-вольова*** (зосередження духовних та фізичних сил у напрямі досягнення мети)
- ❖ ***Контрольно-регулятивна*** (свідоме спостереження за діями людини та їх коригування)
- ❖ ***Самовиховна*** (свідоме прагнення організувати життя людини згідно з вищими духовними цінностями)

СТРУКТУРА СВІДОМОСТІ

Передсвідомість	Підсвідоме (те, що пройшло через свідомість, але зайшло на рівень психічного автоматизму)
	Несвідоме (інстинкти, сновидіння, гіпнотичні стани)



38. Поняття руху.

З точки зору філософії, матерія не виникає і не зникає. Вона існує вічно. Матерія не може перетворюватися в ніщо. Якби зміни у світі не відбувалися кількість і якість матерії залишаються стабільними. Цей процес детермінується об'єктивними законами природи. Так, із закону збереження маси і енергії випливає, що: якби зміни у природі не відбувалися, загальний баланс субстанціональної матерії залишається незмінним (субстанція — це те, з чого складається світ).

Все існуюче знаходиться у русі. Це відомо. І ні в кого таке уявлення не викликає сумнівів. Ще в античну давнину говорили, що «життя — це рух. Де немає руху, там немає життя». Рух — це фактично абсолютна величина. Спокій, стабільність речей — відносна. У русі предмет, річ виникає, стає. У спокої закріплюється, фіксується. Немає жодного виду матерії, яка б не знаходилася у русі. Ніде і ніколи не було і не може бути матерії поза рухом. Рух — це сам спосіб існування матерії. Відомо, що при нагріванні, скажімо, води остання інтенсивно випаровується. При охолодженні — інтенсивність випаровування зменшується. При температурі мінус 273° (абсолютна температура) рух молекул фактично припиняється.

Але на атомному рівні рух не припиняється — електрон продовжує обертатися навколо свого ядра, так само як Земля, всі планети нашої галактики обертаються навколо Сонця. Стабільність, стійкість, сонячної системи досягається саме завдяки рухові. Якби цього не було б, то всі планети Сонячної системи впали б на Сонце, оскільки маса його і притягання надвеликі. Цього не відбувається, тому що є рух, діяння відцентрових та доцентрових сил, котрі рівні за своєю величиною і протилежні за своєю спрямованістю.

Рух — суперечливе явище. Щось рухається лише тоді, коли воно знаходиться в даному місці і одночасно в ньому не знаходиться. По суті, рух — це сама існуюча суперечність (Гегель). Рух не лише переміщення, котре можна спостерігати візуально, а й внутрішня, невидима зміна.

Основні форми руху матерії

У філософії розрізняють п'ять основних форм руху матерії:

1. механічна форма руху (дія — протидія; притягання — відштовхування тощо);
2. фізична форма руху (наприклад, позитивна — негативна електрика, симетрія — антисиметрія);
3. хімічна форма руху (розкладання — з'єднання; асоціація — дисоціація);
4. біологічна форма руху (асиміляція — дисиміляція; спадковість — мінливість);
5. соціальна форма руху (соціальні суперечності; соціальні конфлікти, антагонізми; боротьба інтересів різних соціальних груп тощо).

39. Філософське уявлення про простір та час.

Простір і час як форми існування матерії

Рух матерії відбувається у певному просторі і часі. Що собою являють поняття «простір» і «час»?

Простір — форма існування (буття) матерії, яка характеризується принаймні, двома суттєвими моментами, а саме: протяжністю матеріальних об'єктів та їх взаємодією. Тобто, простір існує лише тоді і в тому зв'язку, коли є матеріальні об'єкти. Без них це поняття є безпредметним. Особливістю простору як філософської категорії є його трьохмірність, бо такі виміри мають матеріальні об'єкти (ширина, висота, довжина).

Час — теж форма існування матерії. Категорія «час» відображає тривалість існування матеріальних об'єктів і послідовність їх зміни. Так само, як і простір, час, без матеріальних об'єктів не існує. Особливістю часу є те, що він незворотний. Час повернути назад неможливо.

Отже, змістом простору і часу як загальних форм існування матерії є матеріальні об'єкти. Простір і час — форми буття матерії, змістом же є сама матерія, її конкретні види.

Спільними моментами для простору і часу, як філософських категорій, є те, що вони:

- об'єктивні (існують незалежно від людини, її свідомості);
- пізнаванні (є об'єктами вивчення).

Простір і час за своїм змістом суперечливі поняття. Ця суперечливість полягає в тому, що нескінченність простору і нескінченність часу у Всесвіті складається з кінечних протяжностей і кінечних тривалостей. Оскільки, з одного боку, конкретні об'єкти є кінечними як речі Землі, а з іншого, нескінченними, як об'єкти Всесвіту.

40. Походження релігії. Три гілки християнства: православ'я, католицизм, протестантизм.

Християнство являє собою найбільш розповсюджену релігію, що має величезний вплив на розвиток нашої цивілізації. Вона виникла близько 2000 років тому на території східного Середземномор'я, котре в ті часи знаходилося під владою Римської Імперії. Його виникнення прибічники теологічної концепції походження релігії пов'язують з міфічною особою Ісуса Христа, чие ім'я й дало назву цій релігії (Христос - месія, помазаник божий, Ісус - спаситель). Розглядаючи умови появи й становлення християнства, слід враховувати соціально-політичні, історичні й духовні умови життя Римської Імперії і населявших її народів.

Християнство - монотеїстична релігія: Бог один, але один в трьох особах: Бог-отець, Бог-син, Бог-Дух святий. Священна книга християн (Священне письмо) - Біблія, яка складається із Старого й Нового Заповітів. Старий Заповіт співпадає зі священними текстами іудаїзму й включає 1) П'яти-книжжя Мойсея, 2) Пророки, 3) Писання. Старий Заповіт, перекладений на грецьку мову (Септуагінта), має деякі доповнення. До Старого Заповіту входять тексти, що описують "створення" світу й людини, життя й відносини перших людей на землі, всесвітній потоп, деякі реальні події та їх інтерпретації з історії народів східного Середземномор'я.

Новий Заповіт присвячений насамперед описанню життя й діяльності Ісуса Христа та його учнів, а також головним положенням нового віровчення. Структура Нового Заповіту включає чотири Євангелія, названі за іменами їх авторів, в яких, власне, й описується народження, життя, смерть, воскресіння та вознесіння на Небо Ісуса Христа (Євангеліє від св. Матвія, Євангеліє від св. Марка, Євангеліє від св. Луки, Євангеліє від св. Іоанна). До Нового Заповіту також входять книга "Діяння святих апостолів" (описання подвижницької діяльності найближчих сподвижників Ісуса Христа), Послання апостолів та Откровення Іоанна Богослова.

Основні догмати християнства включають такі положення, які сформульовані в так званому Символі віри. Це догмат про святу Трійцю (Бог-отець, Бог-син, Бог-Дух святий), догмат про єдиного Бога-творця, який створив все суще й керує всім у цьому світі, котрий є справедливий суддя, який нагороджує за добро й карає за зло; догмат про боговтілення, спокутну жертву Христа, тобто сина Божого, його чудесне воскресіння й вознесіння; догмат про безсмертя душі, посмертне воздаяння, спасіння як наслідок благодаті Божої; догмат про Страшний суд, воскресіння мертвих й вічне життя тощо.

Моральне вчення християнства в основному відображено в так званому Декалозі - 10 заповідях (викладених у Старому Заповіті):

- Я, Господь Бог твій, не будеш мати інших богів, крім мене;
- Не роби собі ідола... не вклоняйся їм, не служи їм;
- Не позивай даремно імені Господа Бога твого;
- Пам'ятай день святий святкувати...день сьомий;
- Шануй отця свого і матір свою;
- Не убий;
- Не прелюбствуй;
- Не кради;
- Не свідчи ложно на свого ближнього;
- Не жадай жони, майна ближнього свого.

В Євангелії від Матвія наводяться ще дві заповіді Божі :

- Возлюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією мислею твоєю.

- Возлюби ближнього твого, як самого себе.

Більшість напрямків і течій у християнстві мають розвинений культ та різноманітну обрядовість. До основних обрядів можна віднести сім святих таїнств - хрещення, миропомазання, сповідь, євхаристія, священство, подружжя (шлюб), елеосвячення.

Християнство має складну й багату на події історію, протягом якої розвивалося віровчення, удосконалювались обряди, змінювались організації. Якщо в перші десятиріччя і навіть століття свого існування християнство було об'єктом гонінь та репресій з боку властей Римської Імперії, то з 324 року внаслідок едиктів імператора Костянтина воно стає не тільки дозволеною, легальною, але й практично державною релігією Римської Імперії.

Величезне значення для становлення християнського віровчення та культу мали Вселенські собори: 1-й Нікейський в 325 р. і 2-й Константинопольський в 381 р. на яких прийнято “Символ віри”. З розпадом Римської Імперії на Західну й Східну в 395 р. християнство також починає розділятися. Виникають православ’я і католицизм. У 1054 р. розкол між цими гілками християнства закріплюється остаточно. Хоч і задовго до цього, внаслідок розбіжностей історичної долі територій, що входили до Східної і Західної Римської Імперії, ці течії в християнстві розвиваються по-різному. При цьому відмінності мають місце як в богослов’ї, так і в культурі та принципах організації церков, а також в їх місці й ролі в суспільстві, значенні в політичній, духовній та інших сферах суспільного життя.

У 16 ст. внаслідок причин соціально-політичного та релігійно-духовного характеру виникає третій напрямок в християнстві - протестантизм. Датою його появи часто називають 31 жовтня 1517 р. - день, в який виступив з вимогами реформ в релігійному житті Мартін Лютер. Однак процес реформ зайняв цілу епоху, яка одержала назву епохи Реформації. Наслідком цілого ряду перетворень в релігійній сфері в деяких країнах Західної Європи стало утворення нового напрямку в християнстві, який відокремився і дистанціювався від католицизму й римсько-католицької церкви, на основі руху протесту проти всевладдя Папи Римського та інших сторін католицизму.

Таким чином, у християнстві сьогодні існують три основні течії : православ’я, католицизм, протестантизм (протестанство).

Православ’я як самостійна течія спочатку розвивалась на теренах Східної Римської імперії, а потім розповсюдилось на деякі території Східної Європи. Православне віровчення засноване на Святому писемі (Біблії) й постановах перших семи Вселенських соборів, перші два з яких (325 р. і 381 р.) прийняли Нікейсько-Царьградський Символ віри, а наступні п’ять були присвячені уточненню окремих положень й вирішенню релігійних спірних питань.

Таким чином можна сказати, що православне віровчення відображає ранню, спільну для всього християнства догматику в більш-менш незмінному (ортодоксальному) вигляді.

Культові дії в православ’ї займають дуже важливе місце, особливе значення мають згадані вище 7 таїнств, релігійні свята, що мають чітку градацію, обряди, почитання ікон, тощо.

Щодо організації православ’я, то слід відзначити, що воно не має єдиного організаційного центру й складається з кількох (більше 15) автокефальних (самостійних) церков. Найбільшою з них є Руська православна церква (РПЦ), історія розвитку якої заслуговує на окрему розмову. Як основні віхи її розвитку слід назвати :

988 –прийняття Християнства в Київській Русі ;

1448 –вихід РПЦ з під влади Константинопольського патріарха ;

1458 – розподіл РПЦ на Київську й Московську митрополії ;

1589 – утворення патріархату в Москві ;

1721 – скасування патріархату Петром I ;

1917 - відтворення патріархату в РПЦ ;

1990 – надання автономії РПЦ в Україні - УПЦ – Московського патріархату ;

1992 – виникнення УПЦ – Київського патріархату.

Православ’я – найпоширеніша релігія в Україні, головною проблемою тут є розкол серед православних, подолати який є важливою проблемою суспільства.

Католицизм (вселенський, всесвітній) – найкрупніша течія в християнстві.

Утворившись в результаті розколу з православ’ям, католицизм бере за основу віровчення й культу не тільки Святе писмо, але й Священний переказ, який утворюють постанови 21 собору, а також офіційні документи (послання) голови католицької церкви – Римського папи. У католицькій обрядності також є відмінності від православ’я. Але головна відмінність католицизму полягає в організації - католицької церкви, яка є строго централізованою структурою й має єдиного главу - Папу Римського.

Основні відмінності католицизму :

1. Специфічне розуміння Символу віри в еманції (виходженні) Святого духу не тільки від Бога-отця, але й від Бога-сина (так зване “феліокве”);
2. Широке почитання Богородиці й догмат про її тілесне вознесіння;
3. Догмат про чистилище;
4. “Цelibат” - заборона брати шлюб для духовенства;
5. Надання свідоцтв про відпущення гріхів (індульгенція);
6. Укріплення авторитету папи, який вважається намісником Христа на Землі;

7. Визнання непогрішимості Папи Римського;

Можна також зупинитись на інших особливостях, згадати, як проходять богослужіння в католицьких храмах і чим вони відрізняються від православних служб, звернути увагу на відмінності в символіці, святах, обрядах тощо.

Католицизм розповсюджений переважно в Західній Європі, Північній і Південній Америці та інших регіонах планети.

Протестантизм (від “протест”) - третя основна течія в християнстві, виникла в 16 ст. на хвилі широкого невдоволення діяльністю римсько-католицької церкви, Папи Римського, католицьких священнослужителів Західної Європи. Виникнення протестантизму пов'язане з розвитком суспільно-політичного, соціокультурного й релігійного руху 16-17 ст. антифеодального, який, по суті отримав назву Реформація й проходив під гаслами виправлення католицького віровчення, культу й організації в дусі первісних християнських ідеалів.

Лідерами Реформації були Мартін Лютер (1483-1546), Ж. Кальвін (1509-1564), І. Цвінглі (1484-1531).

Протестантизм складається з різноманітних течій та напрямків і не є єдиним віровченням, немає також єдиних вимог до культу.

Але слід зазначити, що в цілому протестанти керуються тільки Святим Письмом (Біблія), Святий Переказ відкидається, як правило, хоча в деяких протестантських церквах є своя специфіка з цього питання.

Загальні відмінні риси протестантизму:

- 1) заперечення влади Папи й культу святих;
- 2) заперечення Святого переказу як джерела віри;
- 3) принцип спасіння вірою (тільки завдяки особистій вірі можливе спасіння);
- 4) принцип загального священства, заперечення особливого статусу духовенства;
- 5) скасування монашества;
- 6) упрощення й здешевлення культу;
- 7) національний характер церкви (незалежність від Риму, національна мова).

У протестантизмі треба розрізняти ранні напрямки, які виникли ще в 16-18 ст. й утворюють англіканську, лютеранську, кальвіністську та інші церкви й секти, а також пізні протестантські течії, що виникають в 19-20 ст., – баптизм, адвентизм, іеговізм, тощо.

Протестантизм в основному поширений в Західній Європі, Північній Америці, хоча реалізує широку активну прозелетиську діяльність.

41. **Діалектика як навчання про універсальні зв'язки та розвиток. Закони діалектики.**

Діалектика (від грецького *dialektike*, що означало вести бесіду, розмову, діалог, зіткнення полярних суджень). – *вчення про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства і пізнання, людського мислення, що осягає світ.*

Гегель надав поняттю «діалектика» значення методу розумного пізнання, що пізнає світ в єдності протилежних значень і тому в саморусі, саморозвитку.

Протилежний діалектиці метод – метафізика – розглядає речі, явища та їх мислені відображення, поняття окремо один від одного, як обособлені, між собою не пов'язані (або пов'язані лише зовнішніми відносинами). Вона розглядає речі, явища, а також поняття поза процесом розвитку, як за суттю своєї незмінності (а якщо й визнає розвиток, то спрощено, поверхово, не розкриваючи його сутності та рушійних сил.

Діалектика, навпаки, обґрунтовує, що все існуюче може бути зрозумілим лише в розвитку і що останній лід розглядати як саморозвиток, що породжується внутрішніми імпульсами і включає в себе не лише поступові зміни, еволюцію, але й перерви поступовості, якісні стрибки, появу нового.

Діалектика визнає як зовнішні, так і внутрішні суперечності, притому у внутрішніх вбачає головний імпульс, рушійну силу саморуху, саморозвитку існуючого і тому на дослідження цих суперечностей звертає головну увагу. Метафізика розглядає речі і явища самототожними, позбавленими внутрішніх протиріч.

Принципи діалектики – це її вихідні універсальні теоретичні підвищення, на основі яких відбувається синтез відповідних понять у наукову систему. Вони відображають основи буття й пізнання.

❖ **Принцип взаємозв'язку** вказує на те, що все у світі перебуває у постійному взаємозв'язку

❖ **Принцип розвитку** вказує на те, що матерія не просто існує в просторі й часі, але й змінюється в просторі й часі (це стосується й духовного життя).

Закони діалектики

- ❖ *Закон взаємного переходу кількісних та якісних змін*
- ❖ *Закон єдності і боротьби протилежностей*
- ❖ *Закон заперечення заперечення*

42. Закон єдності та боротьби протилежностей.

Уявлення про суперечливість розвитку всього сутнього виникло ще в давнину (в VI ст. до нашої ери). Фалес Мілетський вважав, наприклад, що навколишній світ складається з різних начал: рухомого й нерухомого, холодного й теплого, мокрого й сухого, світлого й темного, видимого й невидимого, земного й небесного, скінченного й нескінченного. Геракліт, на відміну від Фалеса, вважав, що суперечливі начала притаманні самим речам. На думку Геракліта, все в світі складається з протилежностей. Їхня боротьба і визначає сенс будь-якої речі, процесу. Діючи одночасно, ці протилежності утворюють напружений стан, котрим і визначається внутрішня гармонія речі. Геракліт пояснює цю тезу відомим прикладом лука. Обидва дугоподібних кінці лука намагаються розігнутися, але тягива стягує їх, і ця їхня взаємна напруженість утворює вищу єдність,

Боротьба протилежностей є загальною, вона становить, за Гераклітом, справжню справедливість і є умовою існування упорядкованого космосу.

Гегелівська діалектика, будучи теорією розвитку "абсолютного духу", проблему суперечностей підняла до рівня всезагальності, глибокого філософського усвідомлення. Сама "абсолютна ідея", "абсолютний дух" для Гегеля є єдністю суперечливих начал — буття і ніщо, які й спричиняють рух, зміну, розвиток "абсолютної ідеї". Суперечність, за Гегелем, є взаємодією, взаємозумовленістю протилежних моментів, сторін, визначень, "принципом будь-якого саморуху".

Гегель розглядав суперечність у динаміці, русі, зміні — як процес, котрий має свої стадії, ступені розвитку. Перший ступінь — тотожність. Однак це конкретна тотожність, тому вона містить у собі і відмінність, а відмінність розгортається і знаходить свою реалізацію у категоріях різниці, заперечення, протилежності, суперечності. Тотожність і відмінність — моменти єдиного. Але безвідмінність зникає і залишається єдність сторін, що є відмінними, а відмінне вже виступає як протилежність у єдиному. У протилежності позитивне і негативне зливаються у єдності. Оскільки кожна сторона має іншу і одночасно заперечує її, то кожна з них у самій собі містить і позитивне, і негативне. Мова, таким чином, іде про взаємопроникнення суперечностей. Саме тому Гегель надавав великого значення появі у фізиці уявлення про полярність, однак, висловлював жаль з приводу того, що фізики не розуміють діалектики.

Розглядаючи суперечність як всезагальність, філософ разом із тим обмежував її дію, коли мова йшла про пруську монархію, німецьку державу. Гегель не приховував суперечностей, притаманних буржуазному суспільству. Він твердив, що громадянське (буржуазне) суспільство є полем боротьби "всіх проти всіх". Однак держава — це система опосередкованостей та всезагальність, в котрій знаходять своє вираження інтереси усіх класів, соціальних груп, всього народу, і в такій державі суперечності примирюються.

Соціальний конфлікт — це взаємодія різних соціальних груп, спільностей, інтереси яких взаємно протилежні і не знаходять розв'язання на спільній основі.

Поняття "антагонізм" дає уявлення про одну з форм суперечностей, котра характеризується гострою, непримиренною боротьбою ворогуючих сил, тенденцій, напрямів.

43. Закон взаємного переходу кількості і якості.

Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні відображає ту важливу особливість об'єктивної дійсності, за якої всі предмети, процеси і явища набувають визначеності через взаємодію, взаємозалежність, суперечливість своїх зовнішніх та внутрішніх властивостей, кількісних та якісних характеристик, котрі існують об'єктивно, незалежно від волі й бажання людей.

Якість — це тотожна буттю визначеність. Якщо річ втрачає визначеність, то вона втрачає і свою якість.

Що якість — це "сутнісна визначеність".

Кількість — філософська категорія, що відображає такі параметри речі, явища чи процесу, як число, величина, обсяг, вага, розміри, темп руху, температура тощо.

До певного часу кількість, її зміна не зачіпають якості предмета і тому на це не завжди звертають увагу, зауважує Гегель. Але це лише так здається. Насправді ж, поняття "кількість" — "хитре поняття". Воно охоплює суттєве з тієї сторони, з якої якість начебто не зачіпається і, причому, настільки не зачіпається, що, скажімо, збільшення розміру держави, яке призводить її, зрештою, до нещастя, спочатку навіть здається її щастям. Однак, "держави має міру своєї величини, перевершивши яку внутрішньо невтримно розпадається при тому ж державному устрої, котрий при іншому розмірі держави становив її щастя й силу". В сфері моральній, зауважує Гегель, "має місце такий же перехід кількісного в якісне, і різні якості виявляються заснованими на відмінності величин. Саме через "більше" і "менше" міра легковажності порушується і з'являється щось зовсім інше — злочин, саме через "більше" і "менше" справедливості переходить у несправдливості, доброчесності у порок". Отже, зростання кількості веде до суттєвих перетворень існуючого.

Якісні зміни, що відбуваються в об'єктивному світі, здійснюються лише на основі кількісних змін. Іншого шляху до появи нового просто не існує. Можна навести багато фактів такої взаємодії кількісних та якісних змін. Так, наприклад, якщо тілу надати швидкість 1000, 2000, 7000, 7910 метрів на секунду, то воно впаде на Землю. Якщо ж швидкість тіла збільшити лише на одну одиницю і довести її до 7911 метрів на секунду, то тіло відірветься від Землі і стане її супутником. Або візьмемо звичайну воду. Коли вона тече спокійно, то не викликає ніяких руйнацій.

Взаємозв'язок кількісних і якісних змін здійснюється і в процесі пізнання, мислення. Процес збирання фактів, аналітична розумова діяльність є тією необхідною базою, котра передуює новим відкриттям, досягненню нових знань.

Французький неотоміст Тейяр де Шарден вважав, що в усіх сферах, коли яка-небудь величина достатньо виросла, вона різко змінює свій вигляд, стан або природу. Крива змінює напрям, площа переходить у точку, стійке розвалюється, рідина кипить, яйце ділиться на сегменти, спалах інтуїції освітлює нагромадження фактів. Критичні точки змін станів, ступені по похилій лінії, всілякі стрибки у ході розвитку — це єдиний, зате справжній спосіб уявити собі і відчути "перший момент". Отже, Тейяр де Шарден доходить висновку, що стрибки у розвитку — це єдиний справжній спосіб зрозуміти суть змін, що відбуваються у ході розвитку.

Кожний перехід кількісних змін у якісні означає одночасно і перехід якісних змін у нові кількісні зміни. "Зміна буття, — писав Гегель, — суть не лише перехід однієї величини в іншу, а й перехід якісного в кількісне і навпаки".

44. Закон заперечення заперечення.

Якщо закон єдності і взаємодії протилежностей розкриває джерело, причину змін, руху, розвитку, закон взаємного переходу кількісних і якісних змін — механізм розвитку явищ, механізм переходу від однієї якості до іншого, то закон заперечення заперечення відповідає на запитання про спрямованість розвитку і про характер, спосіб внутрішнього взаємозв'язку його ступенів, етапів. Для розкриття специфіки цього закону необхідно насамперед з'ясувати зміст категорій "заперечення", "спадкоємність", "прогрес".

Заперечення — це момент процесу розвитку, у рамках якого, на основі внутрішніх взаємозв'язків, здійснюється перехід від одного ступеня розвитку системи до іншого чи від однієї системи до іншої. Це не просто перехід від однієї якості до іншої. Тут на перший план виступає змістовна сторона процесу розвитку. Найважливішою особливістю цього процесу є спадкоємність.

Спадкоємність — це система зв'язків і відносин, сутність якої полягає в тому, що при переході від одного ступеня розвитку до іншого чи від однієї системи до іншої зберігається частина змісту, що пов'язує попередній з наступним моментом розвитку. Звичайно в процесі спадкоємності зберігається те, що було вироблено в становленні певного явища, системи як основи їхньої стійкості. Наприклад, на основі пристосувальних реакцій у розвитку живого організму виробляється система безумовних рефлексів, інстинктів, що зберігають стійкість виду. Крім того, спадкоємність означає, що нове зароджується не на пустому місці в результаті руйнування старого, а на основі старого, на передумовах, які складаються усередині старого. Нове, зароджуючись на основі й усередині старого, зміцнюючись і розвиваючись, набуває відносної самостійності. Однак воно зв'язане зі старим багатьма нитками. Складний процес зміни старого новим здійснюється як заперечення, при якому зберігається загальна тенденція, спрямованість розвитку.

Спадкоємність і заперечення — це особливості внутрішнього розвитку явищ, процесів, систем. Однак вони тісно пов'язані і з зовнішніми умовами. Зовнішні умови, постійно-змінюючись, можуть бути поштовхом, побудником внутрішніх змін. А ці внутрішні зміни можуть призвести до зародження елементів нового змісту в старому. І це нове, зберігши особливості, вироблені попереднім періодом розвитку, набуває своїх особливостей, обумовлених зміною зовнішніх зв'язків і відносин. Наприклад, той же живий організм пристосовується до швидко змінюваних умов за допомогою умовних рефлексів. Ці рефлекси виражають внутрішню здатність організму до змін, щоб забезпечити своє існування в ситуації, що змінилася. Отже, специфіка внутрішнього процесу спадкоємності перебуває в тісному взаємозв'язку з зовнішніми обставинами, умовами. Заперечення як момент усунення старого і утвердження нового характеризується насамперед збереженням позитивного змісту старого в новому, змісту, який стає основою подальшого становлення і розвитку нового, а також тим, що воно виступає як самозаперечення предмета, що розвивається, і становлення нового предмета. Однак заперечення може включати в процес зміни одного ступеня чи системи іншою і негативні тенденції.

Так, при народженні нового організму може відбутися збереження спадкоємних хвороб, що можуть призвести до його загибелі.

Процес заперечення старого новим характеризується не тільки спадкоємністю, але також поступальністю і послідовністю. Вони усі разом дозволяють уявити цей процес не просто як ті чи інші якісні зміни предметів, явищ при незмінній їх сутності, а саме як процес змін у самій сутності чи заміни однієї сутності іншою.

Важливо зазначити, що процес заперечення розкриває також особливості взаємозв'язку форми і змісту. Якщо в процесі розвитку зміна змісту випереджає зміну форми, то стара форма перетворюється на гальмо розвитку змісту, що призводить до його деформації. У цій ситуації виникає необхідність у заміні старої форми новою, яка відповідала б новому ступеню розвитку змісту. Заперечення старої форми і заміна її новою не тільки сприяє розвитку змісту, але і переходу його на вищий ступінь. Тобто у процесі заперечення наявні і зміна форми, і переробка змісту.

У процесі розвитку заперечення відіграє важливу роль як фактор, що забезпечує єдність переривчастості і безперервності. Якби існувала тільки переривчатість, то подальша поступальність і послідовність стали б неможливими. Точно так же, якби існувала тільки безперервність, то не було б формування чогось цілісного, стійкого, не було би взаємозв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім, був би суцільний неоформлений потік.

Заперечення характеризує розвиток як процес, у якому нове, заперечуючи старе, з однієї сторони, перериває існування старого, а з другої — зберігаючи позитивне, життєздатне зі старого, утримуючи його, зумовлює безперервність розвитку, зв'язок між минулим, сьогоденням і

майбутнім. Заперечення виступає як взаємозв'язок спадковості і мінливості, взаємозв'язок, що обумовлює певну спрямованість, поступальність і послідовність розвитку.

Це особливо наочно можна простежити на розвитку життя. Кожен живий організм, пристосовуючись до безупинно змінюваних умов проживання, зберігає в собі все те краще, що було вироблено на всьому довгому життєвому шляху. Його пристосування до умов, що змінюються, не відкидає особливості взаємодії з навколишнім середовищем, але вносить певні зміни. Нові особливості пристосування, що виникають, зміцнюючись, стають надбанням не тільки окремого індивіда, але і виду в цілому. Цей безупинний процес взаємодії спадковості і мінливості забезпечує виживаність організму, виду в постійно змінюваних умовах життя.

Ця специфіка заперечення виявляється у всіх сферах дійсності. Наприклад, в галузі науки жоден дослідник не може щось зробити, не спираючись на досягнення наукової думки минулого і сьогодення. Будь-яке нове відкриття містить в собі певний зміст наукових знань, вироблених людством. Досягнення, набуті працею багатьох поколінь, складають спадок, на якому виростає нове знання. Без знання минулого не можна орієнтуватися в сьогоденні і передбачати майбутнє.

Нове, що зароджується в надрах старого і заперечує його, згодом теж застаріває і піддається запереченню. У цьому процесі заперечень спостерігається специфічна особливість, що полягає в тому, що відбувається мовби повторення, повернення до старого, наче відбувається кругообіг. Однак, це не просте повторення, а відтворення того, що було з урахуванням змін у змісті процесу розвитку і зовнішніх умов. Рух приймає форму спіралі, у якій кожен новий виток є начебто поверненням і у той же час — просуванням вперед. Цей процес спіралеподібного руху характеризується як заперечення заперечення. Він має місце в розвитку складних систем, процесів у природі, суспільстві, у мисленні.

Наприклад, у процесі виробництва здійснюється задоволення життєвих потреб. Потреба як вихідний імпульс життєдіяльності обумовлює необхідність діяльності. Діяльність, забезпечуючи задоволення потреби, заперечує її. Будучи задоволеною, вона мовби загасає. Але в процесі діяльності народжується нова потреба, яка, заперечуючи діяльність, стає реальною дійсністю. Але ця нова потреба є не простим повторенням старої — вона фіксує в собі і розвиток людини, і зміну умов, і необхідність узгодження потреби з умовами. А ця потреба зумовлює необхідність нової діяльності. Отже, потреба заперечується діяльністю, а нова (як би повторювана) потреба заперечує ту діяльність, що її зумовила. Фактором, що пов'язує стару і нову потреби, є спадкоємність.

Подібна картина спостерігається в житті рослин, тварин. Висіане зерно заперечується виростлою з нього рослиною. Рослина дає нові зерна (наприклад, колосок пшениці). Це нове зерно уже виступає і як заперечення рослини, як заперечення заперечення, і наче повторення раніше висіяного зерна. У той же час, це вже нове зерно, яке випробувало на собі вплив добрив, вологи, інших умов, що змінюються.

45. Наукове пізнання, його форми та методи.

Пізнавальний процес за своєю природою не є механічним, а принципово творчим відображенням наявного стану речей. Творчість є атрибутом наукового пізнання. Наукове пізнання – це завжди пошук і відкриття нового, відкриття раніше відомих підходів і рішень, цілеспрямоване досягнення істини, активна діяльність суб'єкта.. Сутність людини визначається творчою активністю її дії.

- природа пізнання
- можливості та межі пізнання
- відношення знання до реальності
- передумови пізнання
- умови достовірності знання
- критерії істинності
- форми та рівні пізнання

Гносеологія (знання + вчення) – це вчення про всезагальні механізми і закономірності пізнавальної діяльності людини, про знання в цілому, незалежно від його конкретних форм і видів.

Пізнання – це процес специфічної взаємодії між суб'єктом (людиною) і об'єктом (певна частина світу) основним результатом якої є знання; це процес набуття і розвитку свідомості, його поглиблення, розширення та вдосконалення.

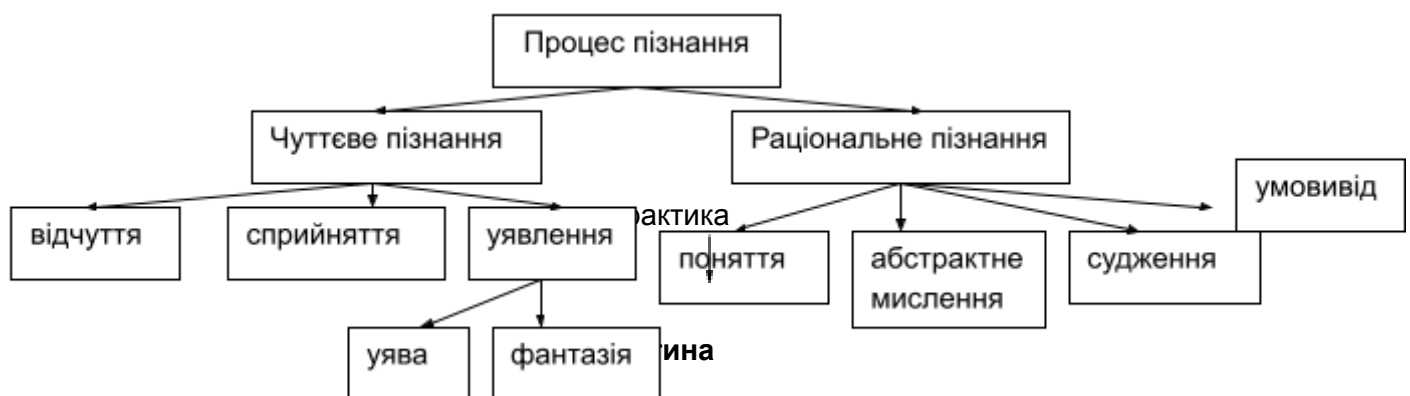
Пізнання – це передусім процес духовного освоєння світу, спрямований на пошук істини.

Що змушує людину пізнавати світ (природа пізнання)

Природна цікавість людини. Він здатний дивуватися світу, замислюватися над його таємницями.

Джерелом всілякого пізнання служить потреба пристосуватися до світу. Людина замислюється про сутність вогню, тоді з'являється потреба постійно користуватися ним, отже, пізнання можна назвати практичним пристосуванням до світу.

Процес пізнання – структура та проблема істини та практики.



Форми емпіричного пізнання – описи, зведення, протоколи.

Основне завдання емпіричного пізнання – фіксація та перше нагромадження фактів.

Методи емпіричного знання:

- спостереження
 - ✓ безпосереднє
 - ✓ опосередковане

- порівняння
- вимірювання
 - ✓ пряме
 - ✓ непряме
- описування
 - ✓ як класифікація зібраних даних
 - ✓ описування теоретичних положень
- експеримент
 - ✓ пошуковий
 - ✓ перевіряючий
 - ✓ здійснючий.

Коли факти здобуті та певною мірою впорядковані, виникає необхідність їх подальшого інтелектуального опрацювання.

Основні методи опрацювання фактів:

- аналіз (розкладання фактів на їх елементарні складники;
- синтез (поєднання елементарних складників у цілісне явище;
- індукція (рух від окремих фактів до узагальнень)
- дедукція (рух від загальних ідей до індивідуальних тверджень)
- ідеалізація (доведення параметрів певних фактів до гранично можливих меж для виявлення певної якості у найповнішому).
- формалізація (застосування символічних позначень для виявлення однорідних рис фактів).

результатом теоретичного пізнання стають наукові теорії.

46. Проблеми істини філософії. Істина і омана. Критерії істини.

Поняття істини є одним із найскладніших, хоча за своєю сутністю воно повинно відображати щось чітке й загальнозначуще, тобто результат пізнання.

Істина – це знання, яке відповідає своєму предмету, вірне, правильне відображення дійсності у живому спогляданні або в мисленні.

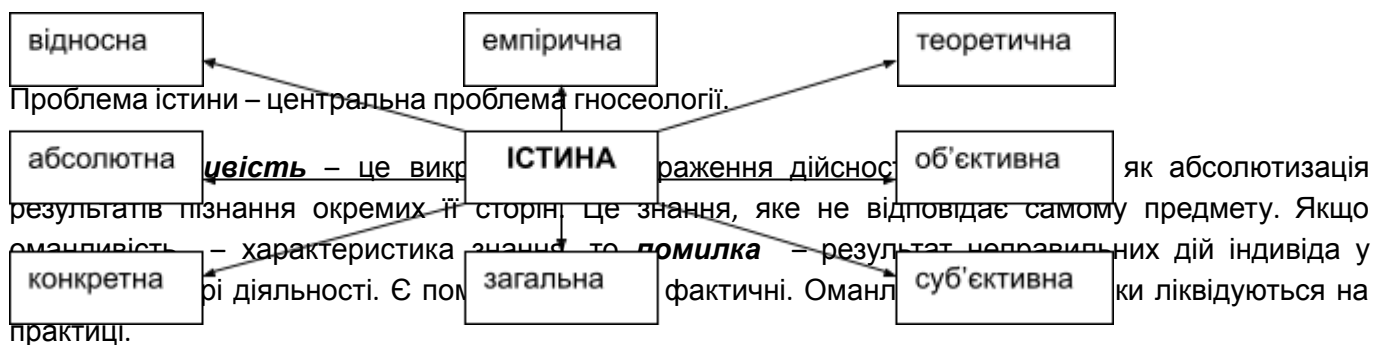
Досягнення істини – безпосередня мета у будь-якій його формі (науковій, філософській, образно-художній, релігійній, міфологічній).

Властивості істини:

- **Об'єктивність** (кінцева обумовленість реальної дійсності практикою і незалежність змісту істинного знання від окремих конкретних людей. Істина не є властивістю окремих матеріальних об'єктів, а характеристика знання про нього. Істина існує незалежно від свідомості людини).
- **Суб'єктивність** (за свої внутрішнім змістом та формою. Істину пізнають люди, що виражають її у певних суб'єктивних формах – поняттях, законах, теоріях).

Види істини:

- **Емпірична** – на основі досліду
- **Теоретична** – чіткі формулювання законів, тобто відображення на випадковий та поверховий зв'язок речей.
- **Абсолютна** – найбільш повне знання про дійсність, яке їй відповідає і має підтвердження цієї відповідності.
- **Відносна** – виражає мінливість кожного істинного знання, його поглиблення, уточнення по мірі розвитку практики та пізнання. Це неповне знання про світ, яке йому відповідає і має підтвердження цієї відповідності.

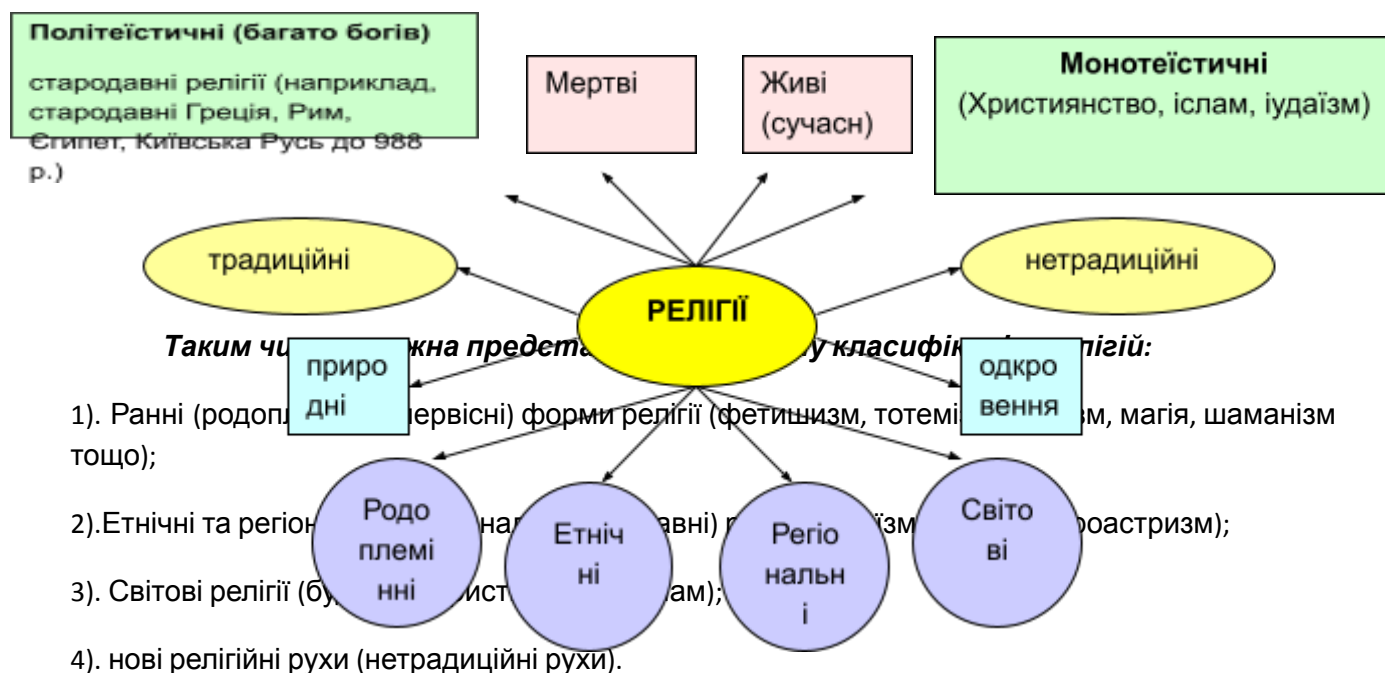


Практика – це *критерій істинного знання*. Практика і пізнання – дві сторони окремого процесу.

47. Еволюція релігійної свідомості. Види релігій.

У релігії виявляється сутність відповідного суспільства, його глибинні зв'язки. Релігія – необхідний етап у житті кожного суспільства. Релігія – один із засобів вираження уявлень людини.

Класифікація релігій



48. Суспільна свідомість, його взаємозв'язок індивідуальною свідомістю.

Суспільна свідомість

Суспільна свідомість – це сукупність ідей, теорій, концепцій, поглядів, норм і уявлень, в яких відображається суспільне буття певного суспільства на окремих етапах його історичного розвитку

Елементи структури суспільної свідомості

1). Рівні суспільної свідомості (науково-теоретичний і буденно-психологічний)

компоненти			
Рівні	Знання	Цінності	Норми
Стихійний	Повсякденні	Суспільна психологія	Такі, що формуються на ґрунті повсякденних знань
Усвідомлений	Наукові	Ідеологія	Ідеологічні та науково обґрунтовані

2). Форми суспільної свідомості (політична, правова, моральна, естетична, релігійна, філософська, природничо-наукова)

3). Носії суспільної свідомості (індивідуальна, групи, класу, національна, суспільства)

49. Суспільне виробництво, спосіб виробництва. Діалектика продуктивних сил і виробничих відносин.

Суспільне виробництво — сукупна організована діяльність людей із перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування та розвитку. Традиційно складається з двох сфер:

- [матеріальне](#);
- [нематеріальне](#).

Матеріальне виробництво включає в себе галузі, які займаються виробництвом матеріальних благ і наданням матеріальних послуг ([промисловість](#), [сільське господарство](#), [зв'язок](#), [транспорт](#), побутове обслуговування тощо).

До нематеріального виробництва відносяться галузі, які займаються виробництвом духовних цінностей і наданням нематеріальних послуг ([роздрібна торгівля](#), [освіта](#), [охорона здоров'я](#), [мистецтво](#), культура і т. д.)

Виробництво — процес створення [матеріальних](#) і суспільних благ, необхідних для існування і розвитку. Створюючи певні блага люди вступають у зв'язки і взаємодію – виробничі відносини. Тому виробництво є завжди суспільним.

Процес виробництва за своєю структурою складається з 4-х фаз:

- власне виробництво
 - о [основне виробництво](#)
 - о [виробнича інфраструктура](#)
 - о [соціальна інфраструктура](#)
- розподіл
- обмін
- споживання

Суттєвими характеристиками будь-якого способу виробництва є продуктивні сили і виробничі відносини. Як основні параметри механізму його функціонування і розвитку, вони самі зазнають певних змін у цьому процесі, що в свою чергу, обумовлює виникнення якісно нових рис у способі виробництва, його продуктах

У структурному відношенні спосіб виробництва постає як єдність продуктивних сил і виробничих відносин.

Розвиток продуктивних сил є головним критерієм суспільного прогресу. Продуктивні сили - це матеріальні фактори виробництва, завдяки яким воно може здійснюватися, як цілеспрямований процес перетворення. До продуктивних сил належать люди, що здійснюють суспільне виробництво, а також засоби цього виробництва, головним компонентом яких є знаряддя праці. Крім цього для здійснення процесу виробництва необхідні ще виробничі будівлі, зв'язок, транспорт, тобто певна інфраструктура. Ідеться про умови праці, котрі разом із знаряддями праці і становлять засоби праці.

До цього комплексу належать також історично набутий досвід виробництва, уміння, знання, навички, різні форми об'єднання виробничих зусиль на основі розпорядку та кооперації праці, духовні компоненти. У своїй діяльності людина оволодіває різними силами природи, перетворює їх у засоби виробництва. Вогонь, сила води, вітру, електрична та атомна енергія-це стихійні сили, які перетворюються з допомогою знань та техніки в продуктивні сили людини. Отже, до продуктивних сил суспільства належать суспільне вироблені сили самої людини, а також різноманітні сили природи, освоєні нею і поставлені на службу суспільному виробництву.

Суспільні фактори виробництва - це продукти діяльності, властивості яких заздалегідь визначені людиною і тому забезпечують виконання конкретних функцій. Їх субстратом може бути як чиста речовина природи, так і речовина, що пройшла відповідну обробку в процесі виробничої діяльності суспільства.

Виробничі відносини - є перш за все відносини, які складаються між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ, існують в конкретних

формах і типах, зумовлених якісним станом продуктивних сил, а також формою власності на засоби виробництва.

Зміна способу виробництва починається з зміни продуктивних сил, тобто із свого змісту. Однак виробничі відносини не залишаються пасивними у цьому процесі. Вони виявляють не тільки самостійність, але й активність, впливаючи на розвиток продуктивних сил.

Виробничі відносини можуть сприяти розвитку продуктивних сил, сповільнювати його або навіть гальмувати.

Обумовленість удосконалення виробничих відносин характером і рівнем розвитку продуктивних сил є об'єктивною закономірністю нормального функціонування способу виробництва.

В будь-якій соціальній системі відповідність між продуктивними силами і виробничими відносинами виникає як наслідок постійного оновлення засобів виробництва, а також форм і методів організації, управління виробничими процесами. Порушення цієї відповідності веде до зниження продуктивності праці, стримує рух суспільного прогресу.

Продуктивні сили становлять матеріальну основу практичній діяльності, але розвиток цієї матеріальної основи забезпечується чи стримується системою виробничих відносин. Тому певна відповідність продуктивних сил і виробничих відносин стає необхідною умовою прогресивного розвитку суспільства.

Вчення про матеріальне виробництво дає змогу осмислити сутність механізму суспільного розвитку, що важко як для теоретичного розуміння соціальних явищ, так і для вдосконалення практичних дій людей, спрямованих на перетворення свого сумнівного буття.

Спосіб виробництва складають дві сторони: продуктивні сили та виробничі відносини.

Основним, найважливішим і вирішальним елементом виробництва виступає сама людина, яка використовуючи в процесі виробництва свої знання, виробничі навички та досвід, приводить в дію знаряддя праці.

Жива праця людини шляхом приведення в рух знарядь праці перетворює можливість у дійсність. Саме праця продукує матеріальні блага, необхідні для життя суспільства.

Продуктивні сили суспільства постійно змінювались і вдосконалювались протягом всієї історії людства. Разом з тим полегшувалася боротьба людей з природою, зростала продуктивність праці, збільшувалось виробництво матеріальних благ.

Історія розвитку знарядь виробництва від кам'яних та дерев'яних знарядь до сучасних машин та новітніх технологій - це історія підкорення людиною сил природи, постійно зростаючої могутності людини у боротьбі з природою, створення величезних матеріальних можливостей для розвитку культури суспільства.

Матеріальна виробнича діяльність людей стала основою виникнення і розвитку суспільних зв'язків та відносин, тобто людського суспільства.

Продуктивні сили становлять лише одну сторону суспільного виробництва. Адже в процесі виробництва люди вступають у певні відносини не тільки з природою, а й одне з одним

50. Практичний спосіб людського буття.

Проблема практики завжди є проблемою дослідження основ людського життя. Найважливішою ознакою людського способу буття виступає те, що його умови не є чимось лише даним, наявним, готовим;

Необхідність творити себе і умови свого існування виявилась джерелом формування та постійного вдосконалення різноманітних людських здатностей, і насамперед здатності досягати й використовувати у своїй життєдіяльності закономірні зв'язки навколишнього світу і на цій основі діяти свідомо, доцільно, цілеспрямовано.

Практична діяльність у людському суспільстві, на відміну від процесу життєдіяльності в тваринному світі, визначається не біологічними чинниками, а історично виробленим відповідним соціокультурним розвитком. Але це, так би мовити, лише мінімальна характеристика відмінності людської діяльності взагалі, і практичної зокрема, від ситуаційного процесу життя тварин. Максимальна протяжність людської діяльності, її "верхня" межа є постійно відкритою, оскільки людина в практичній діяльності не просто змінює, відтворює природну і соціальну дійсність, а й здатна змінювати власну програму, конструювати нові алгоритми діяльності і поведінки, формувати та досягати принципово нових цілей. Діяльність людини універсальна, оскільки людина не пристосовується до навколишнього середовища, а змінює його. Практична діяльність людей не просто цілеспрямована та доцільна, бо це є характеристики і поведінки тварин, вона передбачає і конструювання цілей, творення принципово нового.

Поняття практика"

"Практика" походить від грецького слова "праксис", що в перекладі означає "діяння", "активність", "діяльність".

Практика — це діяльність, за допомогою якої людина змінює, перетворює світ. Людина як суспільна, матеріальна істота, що наділена свідомістю, змінює дійсний світ у трьох вимірах: 1) матеріально; 2) на певному конкретно-історичному етапі розвитку суспільства та за допомогою і в межах відповідних суспільних відносин; 3) свідомо. Поза цими моментами неможливе людське перетворення світу, але кожний з них, узятий розрізнено, або просте перерахування їх не вичерпують сутності практики як філософської категорії.

У цьому плані можна виділити особливу групу предметних дій, суб'єкт яких чинить матеріальний вплив на оточуючий світ: людина змінює фізичну форму процесів і явищ природи, створює нові речі чи суспільні інститути, змінює об'єктивно існуючі різноманітні форми колективного життя, економічні, правові, політичні та інші структури відповідної системи суспільних відносин. Саме такі свідомі, доцільні, цілеспрямовані дії, що мають предметну, матеріальну визначеність, включаються в поняття "практика".

Основою практики є праця, матеріальне виробництво, в процесі якого людина змінює себе, а також у відповідності зі своїми цілями та інтересами природну та соціальну реальність. Та зміст практики не вичерпується лише матеріальним, суспільним виробництвом. До неї включається соціально-політична діяльність людей, яка регулює взаємостосунки між державами, націями, народами і націлена на постійну зміну та оновлення суспільного життя.

В цілому практика є діяльністю з перетворення світу у відповідності з інтересами людини — це її головний зміст, у цьому її сенс як специфічно людського ставлення до світу. Особливість практики полягає в тому, що вона є процесом постійного заперечення природного і соціального даного.

51. Культура і цивілізація.

На відміну від природи (лат. *natura*), тобто матеріальної дійсності, існуючої поза людиною, культура (лат. *cultura* - оброблення) - це продукт цілеспрямованої діяльності людей, включаючи й ту частину природи, яка зазнала впливу цієї діяльності (так звана «друга», олюднена природа).

Поділ культури на матеріальну і духовну зумовлений видом діяльності, функціями, які виконують культурні цінності, характером потреб, що ними задовольняються.

До матеріальної культури відносяться засоби виробництва, зокрема знаряддя і продукти праці, які самі є продуктом попередньої діяльності, техніка — від примітивної до найскладнішої, всілякі споруди, оброблені лани, насаджені і культивовані ліси, штучні водоймища, заводи й фабрики, шляхи сполучення, засоби зв'язку і передачі інформації, предмети повсякденного вжитку і т. п.

До духовної культури належать знання, наука, мораль, право, релігія, філософія, різні форми ідеології, норми поведінки й міжлюдського спілкування, освіченість людей, інтелігентність і т. п. Міра оволодіння духовними цінностями, потреба в них, а також здатність їх створення характеризують рівень духовності людини, суспільства.

Особливим — і надзвичайно важливим - елементом культури є мова, і не тільки мова сама по собі, але володіння мовами — рідною й іншими; крім «природних», ще й «штучні» мови, різноманітні знакові системи, вміння ними користуватися. В наш час ознакою культурності стає володіння кі Розвиток культури детермінований процесом суспільного виробництва, економікою, соціальними відносинами, політичним життям; у свою чергу, він впливає на всі ці сфери, що виражається зокрема в таких поняттях, як культура виробництва, політична культура, культура міжнаціональних стосунків тощо. Власне, всі види людської суспільної діяльності включені в систему культури. бернетичною, інформативною технікою

Поняття «цивілізація» близьке до поняття «культура» і в широкому сенсі збігається з ним. Це слово походить від лат. *civis* — «громадянин», *civitas* «громадянство», «громадянське суспільство», а також «державна». Але вже етимологічний підхід (з точки зору значення слова) виявляє деякі відтінки змісту цього питання. Це зокрема виражений у ньому соціально-історичний аспект.

Історично цивілізація приходить на зміну «дикунству» і «варварству» (А. Морган, Ф. Енгельс), коли людські спільноти втрачають первісний характер, перестають бути безпосередньо включеними в природу, а біологічні (кровно-родинні) відносини починають підпорядковуватися соціальним і саме ці останні стають визначальними. Іншими словами, передісторичний період розвитку людства змінюється історичним. Виникає письменність; замість родів і племен формуються етноси (народності), пізніше — нації.

Інший відтінок значення поняття «цивілізація» дозволяє відносно відрізнити цивілізацію від культури. До цивілізації належать форми суспільно-організованого буття людей, їх поведінки, способу життя, засоби, «інструменти», «механізми» такого буття і такої поведінки, відповідні правила, норми, звичаї, навички.

Виходячи з цього, можна вважати, що «цивілізація» є соціо-культурним утворенням. Якщо поняття «культура» характеризує людину, визначає міру її розвитку, способи самовираження в діяльності, творчості, то поняття «цивілізація» характеризує соціальне буття самої культури.

Загострюючи цей момент відмінності, можна сказати, що поняття «культура» більше виражає внутрішньо-змістовну сторону людського буття, а поняття «цивілізація» — зовнішньо-формальну. Вони обидві істотні і взаємопов'язані, але інколи можуть розходитися.

Поняття цивілізації вживається також стосовно особливого історичного — локалізованого в просторі й часі — соціокультурного утворення, суб'єктом якого є один або

кілька близьких між собою етносів і яке характеризується особливостями суспільної організації, способу життя, культури, менталітету.

52. Поняття культури: матеріальна і духовна культура, загальнолюдська та індивідуальна культура.

На відміну від природи (лат. *natura*), тобто матеріальної дійсності, існуючої поза людиною, культура (лат. *cultura* - оброблення) - це продукт цілеспрямованої діяльності людей, включаючи й ту частину природи, яка зазнала впливу цієї діяльності (так звана «друга», олюднена природа).

Поділ культури на матеріальну і духовну зумовлений видом діяльності, функціями, які виконують культурні цінності, характером потреб, що ними задовольняються.

До матеріальної культури відносяться засоби виробництва, зокрема знаряддя і продукти праці, які самі є продуктом попередньої діяльності, техніка — від примітивної до найскладнішої, всілякі споруди, оброблені лани, насаджені і культивовані ліси, штучні водоймища, заводи й фабрики, шляхи сполучення, засоби зв'язку і передачі інформації, предмети повсякденного вжитку і т. п.

До духовної культури належать знання, наука, мораль, право, релігія, філософія, різні форми ідеології, норми поведінки й міжлюдського спілкування, освіченість людей, інтелігентність і т. п. Міра оволодіння духовними цінностями, потреба в них, а також здатність їх створення характеризують рівень духовності людини, суспільства.

загальнолюдська культура — це культура, вироблена людством протягом усієї історії його існування. Вона ґрунтується на загальнолюдських цінностях — істині, добрі, красі, справедливості тощо. У межах окремого суспільства виокремлюють такі форми культури, як елітарна, народна й масова.

Елітарна культура — сукупність артефактів, які завдяки своїй вишуканості розраховані і доступні в основно

Народна культура (її ще називають аматорською чи фольклором) це примітивна культура. Вона створюється аматорами-творцями, що не мають професійної підготовки й зв'язана з життям широких народних мас. Її репрезентують казки, легенди, міфи, пісні, танці. За формою виконання елементи народної культури можуть бути індивідуальними, груповими, масовими.му вузькому колу людей, культурній еліті.

Національна культура — це сукупність символів, цінностей, норм, взірців поведінки, вірувань, що характеризують конкретну спільноту (народність, націю) певної держави, країни.

53. Діалектика та взаємодії людини, особи та суспільства. СENSE життя людини.

Для людської індивідуальності велике значення мають ціннісні орієнтири. Поняття цінностей позначає не стани чи властивості речей самих по собі, а їх якісні прояви щодо людини. Цінність постає як мотив діяльності, вчинки вказують на те, що для певної людини постає її справжніми цінностями.

Хоча цінності мають індивідуалізований характер, до *найголовніших цінностей* відносять:

- людське життя;
- життєве призначення;
- свобода.

Питання про сENSE буття – це питання про існування у людини таких життєвих цінностей, орієнтирів, ідеалів, принципів, під які вона може підводити більшість ситуацій або вирішень, з якими стикається у житті. Якщо певне конкретне явище узгоджується із названими провідними життєвими орієнтирами, людина бачить у ньому сENSE; якщо входить із ним у зв'язок, проте за змістом їм суперечить, людина його не приймає, відкидає, засуджує; і якщо ж таке явище взагалі не стикається з життєвими орієнтирами, воно постає для людини як безглузде, позбавлене сЕНСУ.

Таким чином, питання про сENSE передбачає наше вміння оперувати як стратегічними життєвими цінностями, принципами та орієнтирами, так і знаннями про життя, дійсність, людину.

54. Глобальні проблеми сучасної цивілізації.

Глобальні проблеми людства – це життєво важливі проблеми всього людства, від вирішення яких залежить подальший соціальний прогрес і саме існування людства.

Ознаки глобальних проблем:

- вони мають планетарні масштаби, зачіпають інтереси не окремого регіону, а людства в цілому;
- несвоечасність їх розв'язання загрожує існуванню людства;
- вони вимагають спільних зусиль усіх держав та народів;
- вони надзвичайно динамічні.

Глобальні проблеми:

- ✓ **Суспільно-політичні** (загроза ядерної війни, війна, соціально-економічний розрив між розвиненими державами і країнами, що розвиваються);
- ✓ **Екологічні** (забруднення атмосфери, ґрунту, води; радіаційні, теплові, електромагнітні зміни; вичерпність ресурсів; знищення рослинного і тваринного світу, глобальне потепління тощо)
- ✓ **Проблеми взаємовідносин людини і суспільства** (злиденність, голод, неграмотність, хвороби, негативні наслідки НТР);
- ✓ **Демографічна проблема** (ріст населення зумовлює необхідність збільшення ресурсів).